

Metsätalous

METSÄHALLITUS

Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma

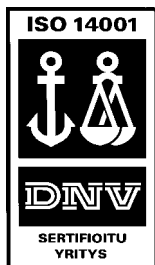

Olli Sandström
Ilkka Vaara
Pertti Heikkuri
Mikko Jokinen
Tuomo Kokkonieniemi
Jari Liimatainen
Teppo Loikkanen
Matti Mela
Olli Osmonen
Juha Salmi
Markku Seppänen
Ari Siekinen
Juha Sihvo
Jyrki Tolonen
Olavi Tuohisaari
Tapio Tynys
Marja Vaara
Pertti Veijola

Tilaukset:

*Metsähallitus
Metsätalous
PL 94
01301 Vantaa*

*Puh. 0205 64 100
Fax 0205 64 4500*

Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma

Olli Sandström
Ilkka Vaara
Pertti Heikkuri
Mikko Jokinen
Tuomo Kokkoniemi
Jari Liimatainen
Teppo Loikkanen
Matti Mela
Olli Osmonen
Juha Salmi
Markku Seppänen
Ari Siekkinen
Juha Sihvo
Jyrki Tolonen
Olavi Tuohisaari
Tapio Tynys
Marja Vaara
Pertti Veijola

© Metsähallitus 2000

Kansikuva: Matti Mela

Ulkoasu: Arja Halme, Sirkka Savonmäki, Elina Stolt

Oy Edita Ab. Helsinki 2000

ISSN 1239-1670

ISBN 952-446-253-2 (Painettu)

ISBN 952-446-270-2 (Internet)

KUVAILULEHTI

Julkaisija
Metsähallitus

Julkaisun päivämäärä
30.11.2000

Tekijät Olli Sandström, Ilkka Vaara, Pertti Heikkuri, Mikko Jokinen, Tuomo Kokkonen, Jari Liimatainen, Teppo Loikkanen, Matti Mela, Olli Osmonen, Juha Salmi, Markku Seppänen, Ari Siekki- nen, Juha Sihvo, Jyrki Tolonen, Olavi Tuohisaari, Tapio Tynys, Marja Vaara, Pertti Veijola		Julkaisun laji Raportti	
		Toimeksiantaja Metsähallitus	
		Toimielimen asettamispvm 12.5.1999	
Julkaisun nimi Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma			
Tiivistelmä Projektin tavoitteena oli laatia monitavoitteinen ja laajasti hyväksytty luonnonvarasuunnitelma Ylä-Lapin luonnonhoito- alueelle ajalle 2001–2010 osallistavan suunnittelun periaatteita noudattaen. Projekti toteutettiin 12.5.1999–31.12.2000 välisenä aikana.			
Suunnittelualue kattaa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sijaitsevat Metsähallituksen hallinnassa olevat maat, 2 520 000 ha, ja vedet, 250 000 ha. Projektin yhteydessä tehtiin esitys noin 100 000 ha:n suuruisen Inarin valtionretkeily- alueen perustamiseksi.			
Ylä-Lapin luonnonhoitoalue toteuttaa luonnonvarojen kestävästä käytöstä, hoitoa ja suojelua. Suunnittelussa ja päätöksente- ossa kuullaan monipuolisesti paikallista väkeä sekä otetaan huomioon kuntakohtaisten neuvottelukuntien hyväksymät reunaehdot. Luontopalveluilla on yleinen vastuu Ylä-Lapin luonnonhoitoalueesta kokonaisuutena ja toimintojen yhteenso- vittamisesta.			
Metsähallitus ymmärtää luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin välisen kytkennän ja turvaa niitä suunnitelmassa esitetyillä alueellisilla ja toimintakohtaisilla menettelyillä. Käytännössä tämä tarkoittaa porotalouden ja muiden käyttömuotojen suhteiden säätelyä. Paikallisten ihmisten perinteiset oikeudet turvataan. Lupametsästyksessä neuvotellaan eri sidosryhmien kanssa. Valtion vesillä painotetaan alkuperäisten kalakantojen suojelua ja hoitoa. Paikalliselle väestölle myönnetään koti- kuntaan alueellisia pitkäaikaisia moottorikelkkalupia. Kesäajan maastoliikenne minimoidaan myöntämällä lupia elinkeino- perusteella vain määrätellyille urille.			
Luonnonhoitoalue hoitaa uhanalaisten lajien ja elinympäristöjen suojeluun liittyvät tehtävät. Luonnonsuojelualueverkko on nykyisellään riittävä. Retkeilyn palveluiden kehittäminen suunnataan valituille painopistealueille. Matkailupalveluita kehi- tetään yhteistyössä paikallisten matkailuyrittäjien kanssa.			
Metsätaloudessa turvataan työllisyys, paikallisten sahalaitosten raaka-aineen saanti sekä luonnon monimuotoisuus. Suunnittelu- jakson vuotuinen kertymäsuunnite on 150 000 m ³ . Puunkorjuussa suositaan talviteitä. Maata voidaan vuokrata, myydä tai vaihtaa pirstomatta yhtenäisiä valtion maita. Rakentamaton yksityismaata ostetaan suojelualueilta sekä suojeluohjelmiin kuuluvilta alueilta.			
Luontaiselinkeinoista varsinkin porotaloudella on suuri merkitys. Luontaiselinkeinojen todellista työllistävää ja taloudellista merkitystä on kuitenkin vaikea luotettavasti selvittää. Metsähallituksen tulisi nykyistä paremmin ottaa huomioon inhi- millisen ulottuvuuden merkitys luonnonvarojen käytön ohjauksessa.			
Luontopalvelujen ylläpitämiä palveluja käyttäneiden matkailijoiden käyttämä rahamäärä Ylä-Lapin alueella oli vuonna 1998 yhteensä 54 mmk. Villin Pohjolan tarjoamia palveluja käyttäneiden matkailijoiden käyttämä rahamäärä oli 14 mmk. Metsätaloustoiminnan kokonaistyöllisyysvaikutukset ovat 189 henkilötyövuotta.			
Avainsanat Luonnonvarasuunnittelu, osallistava suunnittelu, monitavoitteinen suunnittelu, kestävä käyttö, Metsähallitus, Ylä-Lappi, maankäyttö			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38		ISSN 1239-1670	ISBN 952-446-253-2/Internet 952-446-270-2
Kokonaissivumäärä 246 + 2 liitekarttaa	Kieli suomi	Hinta 100 mk	Luottamuksellisuus Julkinen
Jakaja Metsähallitus	Kustantaja Metsähallitus		

GOVVIDANSIIDU

Olggosaddi

Prentosa beaivemearri

Meahciráddehus

30.11.2000

<p>Čállit Olli Sandström, Ilkka Vaara, Pertti Heikkuri, Mikko Jokinen, Tuomo Kokkonieni, Jari Liimatainen, Teppo Loikkanen, Matti Mela, Olli Osmonen, Juha Salmi, Markku Seppänen, Ari Siekkinen, Juha Sihvo, Jyrki Tolonen, Olavi Tuohisaari, Tapio Tynys, Marja Vaara, Pertti Veijola</p>	<p>Prentosa šládja Reporta</p>
	<p>Bargogohččosa addi Meahciráddehus</p>
<p>Prentosa namma Davimus-Sámi luondduriggodagaid geavahanplána</p>	<p>Doaibmaorgána ásanabm 12.5.1999</p>
<p>Čoahkkáigeassu Prošeavtta ulbmilin lei hábmēt Davimus-Sámi dikšunguvlui luondduriggodagaid geavahanplána, mas leat mánggat mihtomearit ja mii lea viidát dohkkehuvvon. Plána lea áigodahkii 2001-2010 ja dan hábmēmii leat oassálastán maid áššis berošteaddji searvvit ja joavkkut. Prošeakta čadahuvvui áigodagas 12.5.1999 - 31.12.2000.</p> <p>Plánenguovlu gokčá Eanodaga, Anára ja Ohcejoga gielddaid Meahciráddehusa hálddašan eatnamiid, 2 520 000 ha, ja čázadagaid, 250 000 ha. Prošeavtta oktavuodas evttohuvvui vuodduuvvot sullii 100 000 ha sturrosaš Anára stáhtavánderdanguovlu.</p> <p>Davimus-Sámi dikšunguvlu ollašuttá luondduriggodagaid bistevas geavaheami, dikšuma ja suodjaleami. Plánemis ja mearrádusaid dahkamis gullat mánggabealagit báikkálaččaid ja váldit vuhtii iešgudet gieldda ráddádallangottiid dohkkehan ravdaevttuid. Luondobálvulusain lea almmolaš ovddasvástáduš ollislašvuodas ja doaimmaid oktiiveiveheamis Davimus-Sámi dikšunguvllus.</p> <p>Meahciráddehus ádde luondduealáhusaid ja sámikultuvrra gaskasaš čatnašumi ja dorvvasta daid pláanas evttohuvvon guovllu- ja doaibmaguovdasaš meannudanvugiin. Geavatláččat dát oaivvilda boazodoalu ja geavahanvugiid gaskavuodaid regulerema. Báikkálaččaid árbevirolaš vuoigatvuodát dorvvastuvvojit. Lohpemeahccebevvdus šiehtadallo eará čanasjoavkkuiguin. Stáhta čáziin deattuhuvvo álgoálgosaš guollenáliid suodjaleapmi ja dikšun. Báikkálaččaide miedihuvvojit sin ruovttugielddaide dihto guovllu guoski guhkesáigásaš mohtorgielkálobit. Geasseáigge meahccevuodjin dahkko nu unnin go vejolaš nu, ahte lobit miedihuvvojit dušše ealáhusákka vuodul dihto luottaide.</p> <p>Luonddudikšunguvlu dikšu áitavtuloš šlájaid ja eallinbirrasiid suodjaleapmái guoski bargguit. Luonddusuođjalanguovlofierpmádat lea dálá hámis doarvái buorre. Vándardanbálvulusaid ovddideamis deattuhuvvojit dihto válljejuvvon deaddosuorggit. Mátkkoštanbálvulusat ovddiduvvojit ovttasbarggus báikkálaš turismafitnodatolbmui.</p> <p>Vuovdedoalus dorvvastuvvojit barggolašvuohhta, báikkálaš sahenrusttegiid ávdnasiid oažžun ja luonddu mánggabealatvuohhta. Pláneáigodaga jahkásaš plánejuvvon mearri lea 150 000 m³. Muora rádjamis oidojuvvojit dálvegeainnut. Eatnama sáhtta láigohit, vuovdit dahjege lonuhit bidjekeahhtá oktilaš stáhta eatnamiid. Huksekahtes priváhtaana ostojuvvo luonddusuođjalanguovlluin ja suodjalandoaimmaid vuollásaš guovlluin.</p> <p>Luondduealáhusain eandalitge boazodoalus lea stuorra mearkkašupmi. Luondduealáhusaid duodalaš barggu addima ja ekonomalaš mearkkašumi lea goittotge váttis luohhteahhti vugiin čilget. Meahciráddehus boadašii váldit vuhtii buorebut go dán áigge olmmošaš oli mearkkašumi luondduriggodagaid geavaheami stivremis. Turisttat golahedje ruđa Davimus-Sámi guovllus jagis 1998 oktiibuot 54 mmk dakkár bálvulusaide, main luondobálvulusat fuolaha. Daidda bálvulusaide, maid Villi Pohjola fállá, golahedje turisttat ruđa 14 mmk. Vuovdedoalldoaimma oppalaš barggolašvuoda váikkuhusat leat 189 olmmošbargojagi.</p>	
<p>Čoavddasánit Luondduriggodagaid geavahanplána, áššis berošteaddji joavkkut oassálastin plánemii, mánggamihtomearat plánen, bistevas geavaheapmi, Meahciráddehus, Davimus-Sápmi, eanageavaheapmi</p>	
<p>Eará diedut</p>	
<p>Ráiddu namma ja nummir Meahciráddehusa vuovdedoalu prentosat 38</p>	<p>ISSN 1239-1670</p> <p>ISBN 953-446-253-2</p>
<p>Oppalaš siidomeari 246 s + 2 mielddusgártta</p>	<p>Giella Suomagiella</p> <p>Haddi 100 mk</p> <p>Luhtolašvuohhta Almmolaš</p>
<p>Juohkki Meahciráddehus</p>	<p>Goastideaddji Meahciráddehus</p>

SISÄLLYS

ALKUSANAT	8
1 JOHDANTO	9
1.1 Kestävä kehitys	9
1.2 Luonnonvarasuunnitelman tavoitteet	12
1.3 Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman laadinta	13
2 YLÄ-LAPIN ALUE	15
2.1 Luonnonolot	15
2.2 Yhteiskunnalliset erityispiirteet	18
2.3 Maankäyttö ja Metsähallituksen alueet	21
3 LUONNONVARAT JA NIIDEN KÄYTTÖ	25
3.1 Ylä-Lapin ympäristöhistoriaa	25
3.2 Elinympäristöjen suojelu – milloin, miten ja miksi?	32
3.3 Lajiston suojelu	36
3.4 Natura	41
3.5 Metsävarat, metsätalous	45
3.5.1 Metsänrajavyöhyke	45
3.5.2 Metsien dynamiikka	47
3.5.3 Kasvupaikat	51
3.5.4 Puusto	53
3.5.5 Metsien kunto	60
3.5.6 Metsätiet	62
3.5.7 Metsätalous	64
3.6 Maa-ainekset, turve ja kaivannaiset	68
3.7 Rakennusmaa	72
3.8 Tila, väljyys ja hiljaisuus	74
3.9 Porotalous	75
3.10 Kalatalous	82
3.10.1 Vedet, kalat	82
3.10.2 Kalastus	85
3.11 Riistatalous	89
3.12 Keräily	94
3.13 Virkistyskäyttö ja matkailu	96
3.14 Valvonta	99
3.15 Tutkimus ja seuranta	102

4	METSÄHALLITUKSEN TOIMINNAN YHTEISKUNNALLINEN JA ALUETALOUDELLINEN MERKITYS	105
4.1	Luonnonsuojelu	105
4.2	Metsätalous	109
4.3	Virkistyskäyttö ja matkailu	112
4.3.1	Käytetty menetelmä	112
4.3.2	Tulokset	113
4.4	Luontaiselinkeinot	114
5	SIDOSRYHMÄ- JA KANSALAISPAUTE	121
6	TOIMINTASTRATEGIAT JA TOIMINTAOHJELMA 2001–2010	124
6.1	Luonnonvarojen käytön yleiset periaatteet	124
6.2	Metsähallitus Ylä-Lapissa	125
6.3	Luontaiselinkeinot ja saamelaiskulttuuri	126
6.3.1	Luontaiselinkeinot	126
6.3.2	Saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen välinen kytkentä	127
6.3.3	Luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen	128
6.4	Paikallisten ihmisten oikeudet	131
6.4.1	Paikallisten ihmisten oikeudet	131
6.4.2	Kotitarvepuun saanti	133
6.5	Luonnonsuojelu	134
6.6	Retkeily ja luontovalistus	137
6.7	Riistatalous, kalastus ja valvonta	139
6.7.1	Riistatalous	139
6.7.2	Kalastus	142
6.7.3	Erävalvonta	147
6.8	Maastoliikenne	147
6.9	Maksulliset matkailupalvelut	149
6.10	Metsätalous	151
6.10.1	Hakkuusuunnitteen määrittäminen	151
6.10.2	Metsätalouden yleiset strategiat	154
6.10.3	Puunkorjuu ja metsänhoito	154
6.10.4	Tienrakennus	155
6.11	Maa-ainekset ja kylläishuudonta	156
6.11.1	Maa-ainekset	156
6.11.2	Kylläishuudonta	157
6.12	Maan ostot, myynnit, vaihdot, vuokraus ja kaavoitus	157

7	TOTEUTUKSEN SEURANTA	159
8	YMPÄRISTÖVAIKUTUSTEN ARVIOINTI	163
8.1	Arvioinnin perustelut	163
8.2	Arvioinnin lähtökohdat	163
8.3	Strategioiden YVA-perustelut	166
	LÄHDELUETTELO	175

LIITTEET

Liite 1	Ylä-Lapin luonnonhoitoalue	177
Liite 2	Saamelaiskäräjät ja Ylä-Lapin luonnonvarasuunnittelu	178
Liite 3	Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma-projektin organisaatio	180
Liite 4	Työryhmien kokoonpanot	181
Liite 5	Ylä-Lapin paikkatietokannat PATI ja LUOTI	185
Liite 6	Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen maankäyttö kunnittain, hehtaaria	186
Liite 7	Ylä-Lapin Natura-alueet kunnittain	187
Liite 8	Kasvupaikat	188
Liite 9	Puusto (m ³) kunnittain ja maankäyttöluokittain	190
Liite10	Tunturimittarin tuhoamat alueet	191
Liite 11	Polttoturpeen määrä Ylä-Lapissa	192
Liite 12	Ylä-Lapin paliskuntien eloporot 98/99 ja korkeimmat sallitut poroluvut	193
Liite 13	Jäkälän, lupon ja kesäravinnon määrä paliskunnittain	194
Liite 14	Moreenimuodostumat ja malmiesiintymät	196
Liite 15	Valtion maiden kaavoituksellinen kokonaistilanne	197
Liite 16	Päävaluma-alueet Ylä-Lapissa	203
Liite 17	Yhteenveto nelikenttäanalyysistä	204
Liite 18	Sidostyöryhmien ja yleisön suunnittelun alkuvaiheessa antama palaute	207
Liite19	Tutkimus Ylä-Lapin luonnonkäytöstä – tiivistelmä alustavista tuloksista	234
Liite 20	Hakkuulaskelmien laadintaperiaatteet ja päätulokset	244
Liite 21	Lämpösummakartta ja kasvimaantieteelliset alueet	246

KARTAT

Maankäyttökartta	Takakannen tasku
Ylä-Lapin metsät	Takakannen tasku

ALKUSANAT

Kestävän kehityksen edistäminen on noussut 1990-luvulla luonnonvarojen käytön ohjauksen keskeiseksi periaatteeksi. Perinteisen taloudellisen kestävyuden lisäksi toiminnan tulee olla myös ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä. Tämän päämäärän saavuttamiseksi Metsähallitus lähti 1990-luvun puolivälissä uudistamaan suunnittelujärjestelmäänsä. Keskeisiksi työvälineiksi on kehitetty alueellinen luonnonvarasuunnittelu, alue-ekologinen suunnittelu, erityisalueiden hoito- ja käyttösuunnittelu sekä toimenpidesuunnittelu. Avoin, yhteistyöhakuinen ja vuorovaikutteinen eli osallistava suunnittelu on samalla vakiintunut tavoitelluksi toimintatavaksi.

Ensimmäinen luonnonvarasuunnitelma valmistui Kainuun alueelle vuonna 1996. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma valmistuu seitsemästä suunnitelmasta järjestyksessä viimeisenä. Tärkeimpänä syynä tähän on ollut alueelta käytössä olleiden luonnonvaratietojen vajavaisuus. Ylä-Lapin luonnonvaratieto koko 2,8 milj. hehtaarin alueelta valmistui kattavana paikkatietona ensimmäistä kertaa Metsähallituksen historiassa vuoden 1999 lopussa. Samalla edellytykset luonnonvarasuunnitelman laatimiseksi paranivat ratkaisevasti.

Ylä-Lappi poikkeaa usealla tavalla muista Metsähallituksen alueista. Tunturi- ja metsänrajametsät ovat pinta-alasta hallitsevassa asemassa. Suojelualueet ja erämaat ovat maankäytön painopistealueita, edellytyksiä metsätalouden harjoittamiselle on olemassa vain pienellä osalla aluetta. Ylä-Lappi kuuluu kokonaisuudessaan myös saamelaisten kotiseutualueeseen. Tämä kaikki on luonut uusia painotuksia koko suunnitteluprosessiin ja näkyy myös valmistuneessa luonnonvarasuunnitelmassa.

Luonnonvarasuunnittelun työryhmien kokouksissa työskenteli Metsähallituksen ulkopuolelta yhteensä 87 henkilöä, joille kokouspäiviä kertyi yhteensä 318. Työn yhteydessä analysoitiin myös kolmen erillistutkimuksen avulla Metsähallituksen aluetaloudellista merkitystä. Metlan tutkija Mikko Jokisen tekeillä oleva tutkimus Ylä-Lapin luonnon käytöstä täydensi ja loi hyvän vertailuaineiston luonnonvarasuunnittelussa kerätylle palautteelle. Kolmekymmentä Metsähallituksen omaa henkilöä on ollut aktiivisesti mukana suunnitteluprosessin eri vaiheissa. Erityisesti on mainittava luonnonvarasuunnitelman valmisteluun ja kirjoitustyöhön osallistuneet henkilöt.

Esitän kaikille työssä mukana olleille parhaat kiitokset hyvästä yhteistyöstä ja panoksesta suunnitelman onnistumiseksi.

Rovaniemellä 23.11.2000

Olli Sandström

1 JOHDANTO

1.1 Kestävä kehitys

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous asetti vuonna 1983 komission, jonka tehtävänä oli mm. osoittaa tie kestäväan kehitykseen vuoteen 2000 mennessä ja siitä edelleen. Tämä ns. Brundtlandin komissio jätti mietintönsä vuonna 1987. Samana vuonna YK kehotti kaikkia hallituksia ottamaan huomioon komission suositukset ja ryhtymään toimiin kestävan kehityksen edistämiseksi. YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa Rio de Janeirossa vuonna 1992 allekirjoitettiin mm. biologisen monimuotoisuuden suojelua koskeva yleissopimus, Agenda 21, sekä hyväksyttiin metsien hoitoa, käyttöä ja kestäväa kehitystä koskevat metsäperiaatteet. Suomen hallitus ratifioi sopimuksen vuonna 1993. Ylä-Lapissa vaikuttavat YK:n kestävan kehityksen tavoitteiden toteutukseen tähtäävät yleiset kestävan metsätalouden periaatteet ja toisaalta Arktisten luonnonvarojen kestävan käytön periaatteet.

Euroopan Unioni ja muut Euroopan maat sitoutuivat edistämään Rion konferenssin päätösten toimeenpanoa Helsingin metsäministerikonferenssissa 1993. Vastaavan vuonna 1998 Lissabonissa pidetyn konferenssin julkilausumassa korostettiin yhteiskunnan ja metsäsektorin välistä vuorovaikutusta ja kumppanuutta, kansalaisten osallistumista metsäpolitiikan suunnitteluun, metsäsektorin vaikutusta maaseudun kehitykseen ja työllisyyden sekä puun ja muiden metsän tuotteiden käytön järkeväa lisäämistä. Lisäksi hyväksyttiin yleiseurooppalaiset kestävan metsätalouden ja kriteerit ja indikaattorit, vahvistettiin vapaaehtoiset kestävan metsätalouden käytännön periaatteet ja sitouduttiin niiden käytön ja kehittämisen edistämiseen.

Suomi on osallistunut vahvasti kansainväliseen kehitystyöhän ja Suomen omat kestävan metsätalouden kriteerit ja indikaattorit julkistettiin kesäkuussa 1997. Vuonna 1998 valmistui Lapin metsätalouden tavoiteohjelma 1998-2000, jonka tarkistaminen on aloitettu. Alueellisten tavoiteohjelmien pohjalta laadittiin vuonna 1999 Kansallinen metsäohjelma. Näissä tavoiteohjelmissä on edelleen täsmennetty kestävan metsätalouden kriteerejä ja indikaattoreja. Lapin metsäkeskuksen alueen metsät saivat vuoden 2000 alussa standardien SMS 1001 ja 1002 mukaisen sertifikaatin vuoteen 2004 asti. Ylä-Lapille erityisiä sertifioinnin kriteerejä ovat saamelaisten luontaiselinkeinojen ja kulttuurin turvaaminen sekä porotalouden ja metsätalouden yhteensovittaminen.

Työryhmät ovat tehneet laajoja selvityksiä ja julkaisseet niiden tuloksia. Metsähallituksen toimintaa koskettavat lähinnä kasvillisuuden ja eläimistön suojelun sekä kestävä kehityksen työryhmien toiminta. Arktisen kestävä kehityksen konferenssin yhteydessä Kanadassa 1998 Suomi järjesti metsänrajametsiä käsittelevän seminaarin, jossa käsiteltiin metsänrajametsien ekologiaa sekä aineellisia ja aineettomia hyötyjä. Näiden metsien kestävä käyttö ja suojelu edellyttää sirkumpolaarista yhteistyötä.

Barentsin Euroarktisen Alueen (BEAR) yhteistyösopimus allekirjoitettiin vuonna 1993. Toimintaan osallistuvat Pohjoismaat ja Venäjä. Tähän yhteistyöhön kuuluvat myös ympäristösuojelu ja luonnonvarojen kestävä käyttö. Barentsin alueen ympäristöohjelma painottuu Venäjän ympäristöongelmiin ja on näin Pohjoismaiden ja EU:n ympäristöyhteistyötä Venäjän luoteisten alueiden kanssa. Syksyllä 1999 hyväksytty Barents Local Agenda 21 korostaa paikallisen kuntatason yhteistyön merkitystä ja useita projekteja on jo käynnistynyt. Suomen pääministerin vuonna 1996 tekemä aloite Euroopan Unionin pohjoisen ulottuvuuden kehittämiseksi tulee todennäköisesti vaikuttamaan myös luonnonvarojen kestävään käyttöön.

Saamelaiskäräjät on yhteistyössä ympäristöministeriön kanssa laatinut vuonna 1998 Saamelaisten kestävä kehityksen ohjelman, joka painottaa kestävä käytön lisäksi vaikutusmahdollisuuksien luomista saamelaisille heidän omaa aluettaan, elinkeinojaan ja kulttuuriaan koskevassa päätöksenteossa.

Perinteinen kestävyden käsite on laajentunut 1990-luvulla moniulotteisemmaksi. Kestävä kehityksen peruselementtejä ovat ekologinen, taloudellinen, sekä sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Kestävyyttä tulee tarkastella sekä kansainvälisestä, kansallisesta että alueellisesta näkökulmasta. Ylä-Lapissa korostuu luonnonvarojen kokonaisuus, jossa pääosassa on monimuotoinen havumetsän ja tundran välinen metsänrajaekotoni, joka on samalla myös suomalaisen ja saamelaisen kulttuurin vaihettumisalue. Tästä syystä Ylä-Lapin luonnonvarasuunnittelussa painottuukin arktisen luonnonvaratalouden näkökulma suhteessa suomalaisen metsäsuunnittelun periaatteisiin. Metsähallituksen luonnonvarasuunnittelu on kuitenkin käyttökelpoinen menetelmä myös Ylä-Lapissa vaikka suunnitelman sisältö ja rakenne poikkeavat selvästi muista alueista.

Lainsäädäntö, kansainväliset sopimukset, maa- ja metsätalousministeriön ja ympäristöministeriön tulosohjaus sekä yleiset maankäytön suunnitelmat ohjaa-

vat Metsähallituksen toimintaa. Jotta toiminta olisi myös sosiaalisesti kestävä toimintaa, suunnitteluprosessin on oltava avoin, kattava ja vuorovaikutteinen. Tämä tarkoittaa osallistavan suunnittelun soveltamista kaikissa vaiheissa ja että kaikki suunnittelusta kiinnostuneet voivat osallistua siihen (Loikkanen, Simojoki ja Wallenius 1997). Luonnonvarasuunnitelma on kirjattu Metsähallituksen ympäristöperiaatteisiin tärkeäksi toimintaa ohjaavaksi tekijäksi. Luonnonvarasuunnitelmassa tehdään Metsähallituksen toimivaltaan kuuluvat alueen luonnonvarojen käytön perusratkaisut ja se ohjaa erämaiden, puistojen ja talousmetsien hoito- ja käyttösuunnittelua (kuva 2) (Metsähallitus 1997).

Kuva 2. Metsähallituksen suunnittelujärjestelmä ja toiminnan ohjaus.

1.2 Luonnonvarasuunnitelman tavoitteet

Luonnonvarasuunnittelun tavoitteena on laatia on ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti kestävä maankäytön ja luonnonvarojen hoidon kokonaissuunnitelma Metsähallituksen hallinnoimille alueille Ylä-Lapissa. Suunnitelman osa ”Luonnonvarat ja niiden käyttö” sisältää osaksi myös laajempia taustaselvityksiä Ylä-Lapin luonnonvaroista. Varsinainen suunnitelmaosa on laadittu 10 vuodeksi ajalle 2001–2010. Tavoitteena on saavuttaa laajasti hyväksyty ratkaisu alueen luonnonvarojen hoidolle, käytölle ja suojelulle. Keskeinen kysymys on toimintojen yhteensovittaminen ja mitoittaminen niin, että luontais-

elinkeinojen ja saamelaiskulttuurin edellytykset turvataan. Käytännössä tämä merkitsee luvanvaraisen metsästyksen, kalastuksen, maastoliikenteen, metsätalouden ja luontomatkailun säätelyä ja ohjausta niin, että lopputulos on paikallisesti ja kokonaisuudessaan laajasti hyväksytty sekä toteuttamiskelpoinen. Lopputulos on Metsähallitusta ohjaava sovitteluratkaisu osin ristiriitaistenkin tavoitteiden toteuttamiseksi. Alueelle kohdistuvien yhteensovittamattomien arvo- ja intressiristiriitojen sekä Metsähallituksen toiminnan reunaehdot ylittävien esitysten ja tulkintojen osalta ei suunnitelmassa ole kuitenkaan voitu toteuttaa kaikkia esitettyjä näkemyksiä.

Suunnitteluprosessin yhteydessä tuotetaan ajantasaistetut luonnonvaratiedot, analysoidaan toimintaympäristön Metsähallitukseen ja valtionmaihin kohdistamat odotukset, tavoitteet ja huolenaiheet, selvitetään alueen luonnonvarojen käytön mahdollisuudet ja sovitetaan yhteen toimintaympäristön ja asiakkaiden odotukset, liikelaitos Metsähallituksen omat tavoitteet sekä yhteiskunnan Metsähallitukselle asettamat päämäärät alueen luonnonvarojen käytön mahdollisuuksiin. Lisäksi selvitetään Metsähallituksen toiminnan vaikutukset saamelaisen kulttuurimuotoon kuuluvaan alueiden käyttöön.

Luonnonvarasuunnitelma ohjaa Metsähallituksen toimintaa alueella. Suunnitelmassa sovitetaan yhteen Metsähallituksen toiminnot siten, että ne toteuttavat alueella Metsähallituksen strategiset tavoitteet. Suunnitelman tulee turvata luonnon monimuotoisuuden säilyminen ottaen huomioon pohjoisen luonnon ja saamelaisalueen asettamat erityispiirteet.

Metsähallituksen toimintatavan, toimintojen ja metsien käsittelyn tunnetuksi tekeminen, toimivien yhteistyösuhteiden edistäminen sekä osallistavan suunnittelun syventäminen käytännön toimintatavaksi kuuluvat myös keskeisiin tavoitteisiin.

1.3 Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman laadinta

Metsähallitus asetti 12.5.1999 projektin, jonka tehtävänä oli laatia luonnonvarasuunnitelma Ylä-Lappiin vuoden 2000 loppuun mennessä. Samalla määritettiin projektiorganisaatio (liite 3), joka koostui alueella toimivien tulosalueiden edustajista. Uutena piirteenä oli Saamelaiskäräjien edustus projektin johtoryhmässä. Projektin työskentelyyn on aktiivisesti osallistunut noin 30 Metsähallituksen henkilöä.

Ylä-Lapin luonnonvaratieto koko 2,8 milj. hehtaarin alueen kattavana paikkatietona saatiin valmiiksi ensimmäistä kertaa Metsähallituksen historiassa vuoden 1999 lopussa, kun tunturialuetta ja metsänrajametsiä koskeva luontokartoitus kuvio- ja paikkatietojen osalta valmistui. Tämä tieto yhdessä metsätalousalueelta aikaisemmin valmistuneen, päivitetyn paikkatietokannan kanssa tarjosi parantuneen mahdollisuuden tarkastella kokonaisuutta ja täsmentää koko Ylä-Lapin luonnonvarojen käytön strategioita. Liitteessä 5 on tarkasteltu yksityiskohtaisemmin Ylä-Lapin paikkatietokantoja PATI ja LUOTI.

Metsähallitus tilasi ulkopuolisilta tahoilta tutkimuksen aiheesta ”Metsähallituksen nykytoiminnan aluetaloudellinen analyysi erityisesti luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseksi.” Tutkimuskokonaisuuden muodostaa kolme erillistä hanketta: Metsähallituksen Ylä-Lapin alueen metsätalouden työllisyys- ja talousvaikutukset aluetalouden kannalta, tekijänä MH Marjo Kurkela ja tutkija Jorma Erkkilä Oulun yliopistosta, Metsähallituksen yhteiskunnalliseen ja liiketoimintaan liittyvien matkailu- ja retkeilypalvelujen aluetaloudelliset vaikutukset Ylä-Lapissa, tekijänä Matkailun Kehitys Lappi Oy, Ritva Vaarala sekä Luontaiselinkeinot ja Metsähallituksen toiminta Ylä-Lapissa, tekijänä VTM Lydia Heikkilä. Lisäksi Geologian tutkimuskeskukselta tilattiin alueesta maaperä- ja kiviainnesselvitys. Tutkimuksia on hyödynnetty luonnonvarasuunnitelman laadinnassa.

Avoin, yhteistyöhakuinen ja vuorovaikutteinen eli osallistava suunnittelu on vakiintunut Metsähallituksen toimintatavaksi. Koko luonnonvarasuunnittelun ajan toimi neljä sidostyöryhmää: maakunnallinen Rovaniemellä sekä Inarin, Utsjoen ja Enontekiön työryhmät. Viimeksi mainitut muodostettiin laajentamalla Ylä-Lapissa toimivia kuntakohtaisia neuvottelukuntia tarpeellisilla sidosryhmillä (työryhmien kokoonpano on esitetty liitteessä 4). Työryhmät kokoontuivat 8 kertaa. Näistä yhteiskokouksia oli 3 kpl, joihin kahteen liittyi retkeily kokouspäivän lisäksi. Paikallisia ihmisiä ja muita asiakkaita saatiin mukaan suunnitteluun erityisten osallistamisjärjestelyjen avulla. Tärkeän lisäpanoksen osallistamisessa muodosti yhteistyö Metlan tutkijan Mikko Jokisen kanssa. Osallistamisjärjestelyt ja kerätty palaute on esitetty tarkemmin luvussa 6.

2 YLÄ-LAPIN ALUE

2.1 Luonnonolot

Maantieteellinen asema

Ylä-Lapin luonnonhoitoalueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa olevat valtion alueet sekä pieniä osia Kittilän ja Sodankylän kunnista. Yhdessä kolme pohjoisinta kuntaa kutsutaan tavallisesti *Ylä-Lapiksi*. Lapin läänin osa-alueina Inari, Utsjoki ja Sodankylä muodostavat *Pohjois-Lapin seutukunnan* ja Enontekiö kuuluu *Tunturi-Lapin seutukuntaan*. *Saamelaisten kotiseutu-alueeseen* kuuluu Ylä-Lapin lisäksi Sodankylän kunnassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue. Luonnon ja ihmisen alueelliseen vuorovaikutukseen perustavassa Suomen maantieteellisessä aluejaossa pohjoisin alue, jossa luonnon osuus on hallitseva, on nimeltään *Saamenmaa*. Sen etelärajana on Maanselän vedenjakaja ja näin se käsittää suunnilleen em. Ylä-Lapin alueen.

Ilmasto

Ylä-Lapin ilmasto on suhteellisen leuto verrattuna muihin alueisiin vastaavilla leveysasteilla. Atlantin valtameri ja Golf-virta lämmittävät huomattavasti pohjoisen Lapin ilmastoa. Suomen ylittävät matalapaineet, joiden suunta on yleensä lounaasta koilliseen, tuovat myös mukanaan lämmintä ilmaa. Yleisessä ilmastoluokituksessa Ylä-Lappi kuuluu lyhyt- ja kylmäkesäiseen lumimetsäilmastoon, jossa ei esiinny kuivia kausia ja kasvukauden aikaiset hallat ovat yleisiä. Ylä-Lapin sisällä on selvästi toisistaan ilmastollisesti eroavia osa-alueita, joista olosuhteiltaan edullisimpia ovat *Inarin allasja osa Tenon laaksoa*. *Tunturi-Lapissa* sekä *Saariselän-Maanselän* ylängöllä lämpöolot ovat epäedullisemmat ja lumen paksuus suurempi. *Käsivarren ylätuntureilla* talvi on huomattavasti pitempi ja kesä kylmempi kuin muualla. Lämpösummakartta on liitteessä 21.

Kallioperä ja maaperä

Ylä-Lapin kallioperä koostuu pääosin samoista suurista geologisista muodostuksista kuin muukin Pohjois-Suomi eli *graniittigneissialueista, liuskealueista ja syväkivialueista*. Ylä-Lapissa on kaksi sellaista geologista yksikköä, joita ei tavata muualla Suomessa: Inarin ja Utsjoen *granuliittialue* ja Käsivarressa Kõlivuoristoon kuuluva *tunturiliuskeiden* alue. Kullakin alueella on oma geologinen historiansa ja tyypilliset kivilajinsa. Granuliitit ovat gneissinsukuisia liuskeita, joille on ominaista suuri alumiinipitoisuus ja niiden sisältämä punainen mineraali, granaatti.

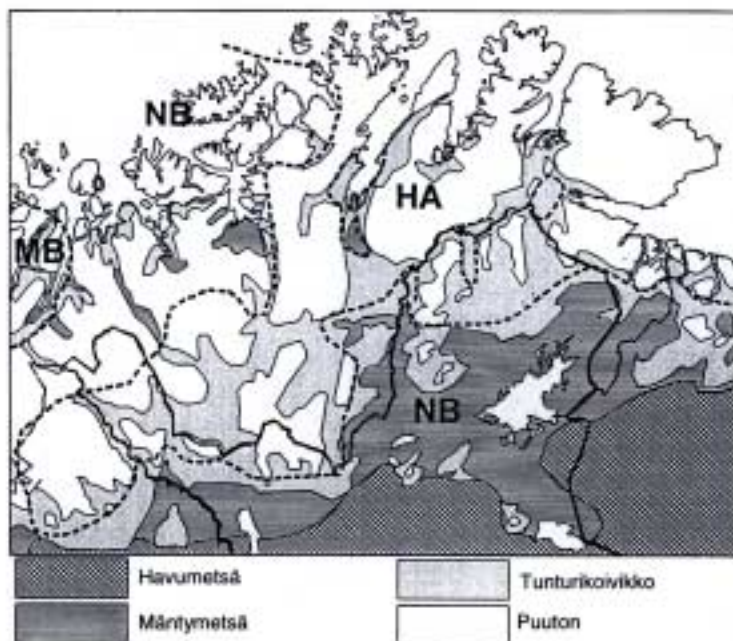
Ne ovat vahvasti liuskettuneita ja pintaosistaan rapautuneita. Tunturiliuskeiden alue poikkeaa täysin muun Suomen kallioperästä. Ne ovat iältään selvästi muuta kallioperää nuorempia ja koostuvat liuskeista, joissa on välikerroksina dolomiittia. Ylä-Lapin kallioperälle on tyypillistä voimakas happamuus muualla paitsi tunturiliuskeiden alueella. Kallioperän ominaisuudet näkyvät maaperässä ja edelleen kasvillisuudessa vaatelioiden lajien vähäisyytenä, poikkeuksena Käsivarsi, jossa esiintyy paljon harvinaisia kasveja ja perhosia. Kallioperä on keskimäärin hyvin vanhaa. Nykyiset loivat tunturit ovat syntyneet kallioperässä tapahtuneiden lohkoliikuntojen ja rapautumisen tuloksena muinaisista vuoristoista. Käsivarren tunturiliuskeiden nuoremman kallioperän alueella tunturit ovat korkeampia ja jyrkempiä kuin muualla.

Yleisin maalaji on lajittumattomista maa-aineksista koostuva moreeni. Se on syntynyt mannerjään sulaessa. Moreenin paksuus vaihtelee mutta yleensä se on ohuempi kuin muualla Suomessa ja monin paikoin kallioperä on näkyvissä. Moreenit jaetaan syntyvän perusteella jäätikön pohjaosassa syntyneisiin *pohjamoreeneihin* ja jäätikön sisällä kulkeutuneen kiviaineksen muodostamiin *ablaatiomoreeneihin*. *Kumpumoreenit* on nimitys selänteille ja kummuille, jotka koostuvat vaihtelevasti eri moreenityypeistä. *Drumliinit* ovat mannerjään virtauksen suuntaisia moreeniselänteitä.

Jääkauden sulamisvaiheen *jäätikköjokikerrostumat* koostuvat pääosin lajittuneesta hiekasta ja sorasta. Ne ovat yleensä harjuja tai niihin liittyviä deltamaisia muodostumia. Harjujen pääsuunta on etelälounaasta koilliseen ja ne voivat olla jopa kymmenien kilometrien mittaisia *pitkittäisharjuja* kuten esim. Tuuruharju Inarissa ja Rastaharju Enontekiöllä. Jäätikön sulaessa Inarijärvi ja Tenon alaosa olivat merenvuonona, jonka ylimmän rannan korkeus oli 140–152 metrin korkeudella. Tähän muinaiseen merenrantaan jäätikköjoet kasasivat *deltamuodostumia*, jotka näkyvät nykyisin laajoina tasaisina kankaina. Harjujen ja deltojen hienorakeista maa-ainesta ovat jääkauden jälkeisenä kasvittomana aikana lajitelleet myös tuulet, jotka ovat muokanneet eroosiolle herkkiä *dyynejä*, joista hyvä esimerkki on Enontekiön Pöyrisjärven seutu. Tunturialueelta löytyy myös roudan muokkaamia *kuviomaita* ja kasvillisuudeltaan poikkeavia *lumenviipymiä* ja *tuulenpieksämiä* sekä *vuotomaita*. *Palsasoiden* vyöhyke käsittää suunnilleen mäjyn metsänrajan pohjoispuolisen alueen.

Kasvillisuusvyöhykkeet

Maapallon kasvillisuusvyöhykkeet rajautuvat yleensä leveysasteiden mukaisesti. Kuitenkin vuoristoissa ja suurten mantereiden reunoilla, missä korkeussuhteet sekä mantereisuus ja mereisyys vaihtelevat suuresti, tilanne on monimutkaisempi. Tässä suhteessa Fennoskandian pohjoisosassa, johon Ylä-Lappi kuuluu, on hyvin vaikeasti määriteltävä alue ja sen kasvimaantieteellisestä asemasta on esitetty useita tulkintoja. Oksanen ja Virtanen (1995) ovat esittäneet asiasta uusimman näkemyksen, jonka mukaan osa tunturikoivikoista ja pohjoisimmat havumetsät katsotaan kuuluviksi *pohjoisboreaaliseen vyöhykkeeseen*. Pääosa tunturikoivikoista ja avotunturit kuuluvat *hemiarktiseen vyöhykkeeseen* (kuva 3). Tämä jako on verrattain lähellä perinteistä jakoa, jossa Ylä-Lapin havumetsiä kasvavaa osaa nimitetään *Metsä-Lapiksi*, jonka pohjoispuolella sijaitsee tunturikoivikoiden ja avotunturien vallitsema *Tunturi-Lappi*. Männyn metsänrajan pohjoispuolisen alueen on aikaisemmin katsottu kuuluvan *subarktiseen alueeseen*. Nykyisen käsityksen mukaan havumetsien pohjoinen metsänraja ei ole selvä kasvi- maantieteellinen raja.

HA = hemiarktinen vyöhyke, NB = pohjoisboreaalinen vyöhyke, MB = keskiboreaalinen vyöhyke.

Kuva 3. Ylä-Lapin kasvillisuusvyöhykkeet (Oksanen ja Virtanen 1995).

Eläimistö

Eläinlajien levinneisyys on suoraan tai välillisesti riippuvainen kasvillisuusvyöhykkeistä. Eläimet kuitenkin liikkuvat ja vaihtavat vuodenaikojen ym. mukaan elinympäristöä ja biotooppia eikä eläinlajeja voi siten useinkaan sitoa yhteen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Kuitenkin voidaan nimetä tyypillisiä lajeja eri vyöhykkeille. Lähes yksinomaan tunturipaljakkabiotoopeilla esiintyvät esimerkiksi kiiruna, pulmunen ja naali. Tunturikoivikoiden tyyppilajeja ovat mm. sinirinta ja järripeippo. Havumetsävyöhykkeen lajisto on monipuolisempi ja tyypillisiä lajeja ovat mm. karhu, kuukkeli ja metso. Levinneisyysalkuperältään eli faunatyypiltään eri lajeja voi elää samalla vyöhykkeellä rinnakkain kuten esimerkiksi eurooppalainen pajulintu ja siperialainen punakylkirastas tunturikoivikko- ja havumetsävyöhykkeellä.

2.2 Yhteiskunnalliset erityispiirteet

Fennoskandian pohjoisosa oli vielä 1600-luvulla jaettu siidoihin eli lapinkyliin. Lähes täydellisessä omavaraistaloudessa elävä lapinkylä tarvitsi käyttöönsä laajoja alueita. Saamelaisessa perinteisessä luonnonkäytössä hyödynnettiin riistaa, vesien kalastoa, poronlaitumia, sekä metsää poltto-, rakennus- ja tarvepuuksi. Myös metsän suojavaikutuksilla oli tärkeä merkitys. Siidojen vuotuisessa elinkierrossa metsänrajametsien käyttö painottui talvikauteen. Käytön vaikutukset metsiin olivat vähäiset vaikka puun ja jäkälän puute pakotti siirtämään talvikylän paikkaa tietyin aikavälein. Siidajärjestelmän merkitys väheni 1600-luvun kuluessa valtioiden hallintojärjestelmien kehittyessä myös pohjoisessa. Kehityksessä oli kuitenkin eri alueilla suuria eroja. Joillakin alueilla, kuten Enontekiöllä, siidajärjestelmän merkitys säilyi vielä pitkään. Metsästys- ja keräilykulttuurin järjestelmän hajotessa Jäämeren rannikon saamelaiset keskittyivät vuonokalastukseen ja karjanhoitoon. Sisämaan joki- ja metsäsaamelaisten elinkeinoissa karjatalous toi asutukseen pysyvyyttä ja muuten toimentulo perustui kalastukseen, metsästyksen ja poronhoitoon. Villipeurojen vähennyttyä osa saamelaisista erikoistui poronhoitoon, josta kehittyi nomadinen saamelaiskulttuuri.

Ruotsin valtio aloitti suunnitelmallisen asutustoiminnan Lapissa 1600-luvun puolivälissä. Tavoitteena oli asuttaa Lappia ruotsalaisella (suomalaisella) väestöllä, jonka toimentulo perustuisi luonnonniittyihin tukeutuvaan karjatalouteen sekä osittain kalastukseen ja metsästyksen. Ajatuksena oli, että tämä elinkeinoyhdistelmä ei aiheuttaisi kilpailua luonnonvaroista jo alueella asuvien saamelaisten kanssa. Olosuhteiden ankaruus johti kuitenkin siihen, että uudisasukkaat

joutuivat turvautumaan samoihin elinkeinoin kuin saamelaiset ja väestön kasvaessa syntyi selvä kilpailutilanne. Uudistiloja syntyi Enontekiölle jo 1600-luvun lopulta alkaen, mutta Inariin ja Utsjoelle vasta 1800-luvulla. Virallinen tilojen perustaminen tapahtui pääosin Venäjän vallan aikana 1800-luvun loppupuolella. Myös saamelaisia ryhtyi uudistilallisiksi. Tilojen perustamisessa oli tärkeä merkitys kalastuksella ja muilla nautinnoilla. Isojako toteutettiin 1920-luvulla annettujen Pohjoisten kuntien isojakosäädösten perusteella päättyen maatilusten osalta 1960-luvulla. Vesipiirirajankäynti päättyi 1990-luvun lopulla mutta eräät nautintakysymykset ovat vieläkin avoinna.

Saamelainen luonnonvarojen käytön perinne ja oikeudet sekä tilallisten maanomistukseen perustuvien oikeuksien tulkinta vaikuttavat nykyäänkin Ylä-Lapin luonnonvarojen käyttöön osin toistensa kanssa kilpailevina ja valtion omistuksen kyseenalaistavina vaateina. Saamelaiskäräjät katsovat, että Korpijaakon (1989) tutkimustulos, jonka mukaan saamelaisilla on historiallinen oikeusasema maanomistajina, on hyväksytty sekä pohjoismaisessa tiedeyhteisössä että eduskunnan perustuslakivaliokunnassa ja hallituksen esityksissä. Uusimmassa tutkimuksessaan Korpijaako (2000) esittää, että pohjoisten kuntien isojaossa ei erotettu kruunulle liikamaata vaan tilajaotuksen ulkopuoliset maat ainoastaan "jäivät" valtiolle ja näin valtion oikeuden ja vanhojen lappalaisoikeuksien välinen selvitys on tekemättä. Metsähallitus puolestaan on sitä mieltä, että maanomistus on ratkaistu lopullisesti isojaossa. Ennen sitä valtion maanomistus on perustunut kuninkaan eli kruunun valtaan, mikä on ilmaistu esim. Kustaa Vaasan julistuksessa 1542 ja myöhemmin kuninkaallista metsästystä koskevassa julistuksessa 1683 sekä edelleen voimassa olevassa vuoden 1886 metsälaisissa. Korkeimman oikeuden pohjoisten kuntien vesipiirirajankäyntiä koskevat ratkaisut vuodelta 1984 sekä Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisu ns. verotunturiasiassa vuodelta 1981 tukevat Metsähallituksen näkemystä.

1900-luvun alussa Ylä-Lapin väkiluku oli noin 3 100 henkeä ja toimeentulo perustui pääosin maatilatalouteen ja luontaiselinkeinoin. Inarissa Petsamon tulo Suomelle 1920-luvulla aiheutti kaupan sekä liikenteen lisäämistä ja myös väestö kasvoi. Toisen maailmansodan jälkeen Petsamosta siirretyt koltat sekä Inariin muuttanut muu väestö vaikuttivat Inarin kehitykseen. Muissa kunnissa väestön kehitys on ollut tasaisempaa (taulukko1). Maatilatalouden laajenemismahdollisuudet oli Inarissa käytetty loppuun 1950-alkuun mennessä ja metsätaloudelle asetettiin työllistäjänä suuria toiveita. Työllisyys olikin Inarin metsien laajemman hyödyntämisen tärkeä peruste. Inarin sahaustoiminnan lisäksi ei Ylä-Lappiin ole syntynyt laajempaa teollista toimintaa. Kaikissa kunnissa väestön

määrä vähenee nykyisin ja esim. vuonna 1999 suhteellinen väheneminen oli Enontekiöllä 4,3 % ja Utsjoella 3,1 %.

Kaikissa kunnissa palvelut on ylivoimaisesti suurin elinkeinoryhmä yli 60 prosentin osuudella työllisestä työvoimasta (taulukko 2). Matkailun merkitys elinkeinona alkoi nousta 1970-luvulta lähtien ja nykyisin matkailu siihen liittyvine muine palveluineen on tärkein elinkeino varsinkin Inarissa. Ylä-Lappi on Suomessa valtakunnallinen luonnon vetovoimaan perustuva matkailualue ylivoimaisesti suurimpana keskuksenaan Saariselkä. Alueen kuntien tulevaisuuden suunnitelmissa matkailupalvelut on ainoa ala, missä odotetaan liikevaihdon ja työllisyyden selvää kasvua tulevaisuudessa. Enontekiöllä ja Utsjoella rajakauppa ja naapurimaiden tarjoamat työmahdollisuudet ovat tärkeitä. Kaikissa kunnissa julkisten palvelujen merkitys on keskimääräistä suurempi. Tällä sektorilla kuntien omien organisaatioiden ohella tärkeitä toimijoita ovat Rajavartiolaitos ja Metsähallitus.

Luontaiselinkeinojen osuus liikevaihdolla ja työvoimaosuudella mitattuna ei ole kovin suuri mutta niiden kulttuurinen merkitys on tärkeä ja samalla ne ovat matkailun vetovoimaresurssi. Luontaiselinkeinoista porotalous on ylivoimaisesti tärkein. Elinkeinokalastuksella on suurin merkitys Inarissa ja riekon ansapyytäjiä on eniten Utsjoella ja Enontekiöllä. Luontaiselinkeinot ja varsinkin porotalous ovat saamelaiskulttuurin aineellinen perusta ja tärkeä osa henkistä kulttuuria.

Tuntemattomien suuri osuus taulukossa 2 johtuu siitä, että monilla henkilöillä on useita toimeentulolähteitä. Tähän joukkoon kuuluu paljon luontaiselinkeinoharjoittajia.

Kaikissa kunnissa työttömyys on suuri ongelma ja varsinkin Enontekiöllä työttömyysaste on ollut ajoittain maan korkeimpia, selvästi yli 30 %. Metsähallitus on yksi alueen suurimpia työministeriön rahoituksella tehtävien töiden toteuttajia. Tämä rahoitus kohdistuu yhteiskunnallisiin palveluihin.

Luonnonvarojen käytössä Ylä-Lapissa ovat nähtävillä sekä osittain päällekkäin esiintyvinä kolme erilaista luonnonvarojen käytön historiallista vaihetta tai maailmaa: perinteisten luontaiselinkeinojen maailma, luonnonvarojen teollista hyödyntämistä edustava metsätalous ja jälkiteollista elämystuotantoa edustavan matkailun maailma. Tämä tilanne asettaa suuria vaatimuksia luonnonvarasuunnittelulle ja selittää osittain käyttömuotojen välisiä ristiriitoja.

Taulukko 1. Ylä-Lapin kuntien väestö ja saamenkielisten osuus väestöstä (Saamelaiskäräjät 2000).

	Enontekiö	Inari	Utsjoki	Sodankylä	Vuotso
Koko väestö	2 225	7 452	1 412	10 105	345
Saamelaiset	429	2 243	987	424	
Saamelaisia väestöstä, %	19,3 %	30,1 %	69,9 %	4,2 %	

Saamelaisten kokonaismäärä Suomessa on saamelaiskäräjien mukaan noin 7 000 henkeä, joista 4 000 asuu saamelaisten kotiseutualueella, yli 2 000 muualla Suomessa ja loput ulkomailla.

Taulukko 2. Ylä-Lapin kuntien elinkeinorakenne. Osuus työllisestä työvoimasta vuonna 1997, % (Tilastokeskus 1999).

Kunta	Alkutuotanto	Jalostus	Palvelut	Tuntematon
Inari	14	12	71	3
Enontekiö	14	9	69	8
Utsjoki	15	11	61	13

2.3 Maankäyttö ja Metsähallituksen alueet

Yhteiskunnan muuttuvat tarpeet ja arvot näkyvät selvästi Ylä-Lapin luonnonvarojen käytön säätelyssä. 1900-luvun alkupuoliskolla aina 70-luvulle asti ponnisteltiin luonnonvarojen käytön taloudellisen hyödyntämisen aikaansaamiseksi ja lisäämiseksi. Ylä-Lapissa tämä näkyi Inarissa laajentuvan metsätalouden tarjoamina työpaikkoina ja palkkatuloina sekä pienimittaisen puutavaran kysynnän vakiintumisena 1960-luvulla. Toisaalta vuonna 1922 säädetty suojametsälaki ja -asetus vuodelta 1939 ovat edellyttäneet suojametsien hoidossa metsänrajan alenemisen ehkäisemiseksi noudatettavan erityistä huolellisuutta ja varovaisuutta.

Aineellisten hyötyjen lisäksi luonnon merkitys paikallisten asukkaiden virkistykseen ja yleensä elämän laadulle on ollut aina suuri. Ylä-Lapin ainutlaatuisesta luonnosta on kehittynyt entistä selvemmin myös kaikkien suomalaisten yhteistä kansallisomaisuutta maan väkiluvun nousun ja ihmisten lisääntyneen vapaa-ajan ja liikkuvuuden mukana.

Aineellisen hyvinvoinnin kohotessa sekä luonnonvarojen tehokkaan käytön jättäessä jälkensä ympäristöön ja samalla alkuperäiseksi koetun luonnon yhä vähetessä eteläisessä Suomessa, on Ylä-Lapin luonnon valtakunnallinen merkitys korostunut entisestään. 1980- ja 90-luvulla perustettiin luonnonsuojelun, tutkimuksen, matkailun ja virkistyskäytön sekä osaksi myös poronhoidon tarpeita varten sekä saamelaiskulttuurin edistämiseksi laajoja uusia kansallis- ja luonnonpuistoja, erämaa-alueita ja soidensuojelualueita. Myös vanhoja suojelualueita laajennettiin samalla kertaa. Lisäksi vahvistettiin lehtojen-, harjujen-, rantojen- sekä lintuvesien suojeluohjelmat.

Sekä koko maan että Ylä-Lapin luonnonsuojelun toteutushistoriassa Metsähallitus on toiminut edelläkävijöiden joukossa. Maamme ensimmäinen luonnonsojelualue syntyi vuonna 1905, kun Metsähallituksen päätöksellä perustettiin Pallastunturin säästömettä. Aluemetsänhoitaja Justus Montellin aloitteesta Mallan alue rauhoitettiin Oulun läänin kuvernöörin päätöksellä vuonna 1914. Vuoden 1923 luonnonsuojelulain mukainen toinen Metsähallituksen tekemä rauhoituspäätös, vuonna 1928 koski Ylä-Lapin Karhunpesäkiveä. Mm. A. Hiilivirran laatimassa Utsjoen hoitoalueen taloussuunnitelmassa vuonna 1941 esitettiin Inarijärven rannat ja saaret säilytettäväksi luonnontilaisina. Metsähallitus päättikin vuonna 1955 muodostaa alueesta puistometsän. Samalla kertaa tehtiin päätökset kuuden muun puistometsän ja 19 aarnialueen perustamisesta Ylä-Lappiin. Vuonna 1964 Metsähallitus rauhoitti vielä kymmenen uutta aarnialuetta ja viisi puistometsää luonnonarvoiltaan tärkeille alueille. 1980- ja 90-luvun luonnonsuojelupäätösten valmistelussa Metsähallitus on ollut mukana rajaamassa ja osaksi myös valitsemassa ja esittämässä suojeltavia alueita (mm. UKK-puisto).

Valtio on käyttänyt Ylä-Lapin maita valtakunnallisten luonnonsuojelutarpeiden toteuttamisen lisäksi myös paikallisen elinkeino- ja asutustoiminnan hyväksi. Sodanjälkeisten asutuslakien vaikutus jäi Ylä-Lapissa selvästi vähäisemmäksi kuin Keski- ja Etelä-Lapissa. Sen sijaan viime vuosikymmeninä toteutettu poro- ja luontaiselinkeino-tilojen perustaminen on painottunut Ylä-Lappiin. Merkittävimmän yksityisomistukseen siirtyneen metsäpinta-alan muodostavat valtion maista perustetut suuret yhteismetsät Enontekiölle ja Inariin.

Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen kokonaispinta-ala vuonna 2000 on 2,80 milj. ha, josta maata on 2,53 milj. ha ja vettä 252 000 ha (taulukko 3). Sen muodostavat Metsähallituksen hallinnassa olevat valtion maa- ja vesialueet Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnissa. Lemmenjoen kansallispuisto kuuluu kokonaisuudessaan Ylä-Lappiin, minkä seurauksena myös Kittilän kunnasta kuuluu 17 000

ha:n alue Ylä-Lapin luonnonhoitoalueeseen. Sodankylän kunnan Pohjoisen Jäämeren vesistöalueeseen kuuluvasta osasta 5 000 ha on Inarin metsätalousaluetta. Inarin kunnan alueesta 10 000 ha kuuluu hallinnollisesti Urho Kekkosen kansallispuistoon. Inarjärven yleinen vesialue, 24 000 ha, on Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen hallinnassa. Pääosa Ylä-Lapista kuuluu suojametsäalueeseen. Suo-
metsäalueen ulkopuolella on Inarjärven eteläpuolella sijaitseva, 202 000 ha:n suuruinen, lämpöoloiltaan edullinen Inarin talousmetsäalue. Taulukossa 4 on tarkasteltu pinta-aloja ja maanomistussuhteita kunnittain.

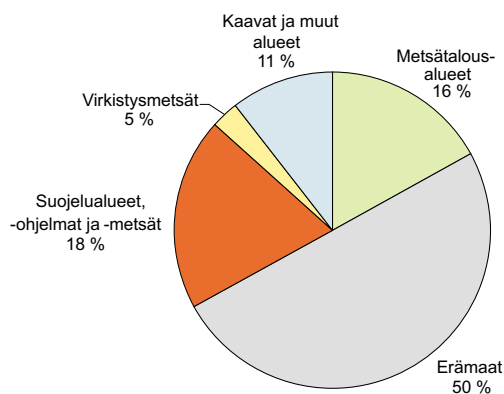
Taulukko 3. Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen maankäyttö pääryhmittäin v. 2000 (vastaava taulukko kunnittain on esitetty liitteessä 6).

Pinta-ala pääryhmittäin, hehtaaria								
Käyttötarkoitus	Metsämaa	Kitumaa	Joutomaa	Muu maa	Maa yht	Vedet	Kaikkiaan	%
Metsätalousalue	217 900	42 100	32 700	1 800	294 400	25 700	320 100	12
Metsätalousalue ympäristöarvoja	39 100	55 000	36 400	400	130 800	7 300	138 100	5
Erämaa-alueet	118 600	440 000	709 200	200	1 268 000	108 200	1 376 200	50
Suojelualueet	96 000	173 800	213 000	100	482 900	13 100	496 100	18
Suojeluohjelmat	300	1 700	7 800	300	10 100	300	10 400	0
Suojelumetsät	300	1 900	700	0	2 900	100	2 900	0
Virkistysmetsät	42 400	21 300	6 600	400	70 800	67 500	138 200	5
Kaavat	1 400	400	200	200	2 100	200	2 300	0
Muut alueet	20 100	143 900	98 700	1 200	263 800	29 200	293 000	11
Yhteensä	536 100	880 100	1 105 200	4 400	2 525 800	251 600	2 777 500	100
Osuus maa-alasta	21 %	35 %	44 %	0 %	100 %			

Taulukko 4. Metsähallituksen hallinnassa oleva pinta-ala kunnittain Ylä-Lapin alueella 1.1.2000. UKK-puiston pinta-alat sekä Metsähallituksen hallinnassa oleva Inarjärven yleinen vesialue sisältyvät Metsähallituksen Inarin kunnan pinta-aloihin.

Kunta	Kunnan kokonaisala		MH:n hallinnassa oleva ala ja osuus kunnan kokonaisalasta				
	Maata	Vettä	Maata		Vettä		Maa- ja vesiala yhteensä
	hehtaaria		ha	%	ha	%	ha %
Enontekiö	805 021	41 338	660 524	82	34 492	83	695 016 82
Utsjoki	516 757	20 293	481 980	93	19 240	95	501 220 93
Inari	1 517 281	214 851	1 376 237	91	197 828	92	1 574 065 91
Yhteensä	2 839 059	276 482	2 518 741	89	251 560	91	2 770 301 89

Metsätaloutta harjoitetaan metsätalousalueen metsämaalla, jonka osuus on 9 % Ylä-Lapin maa-alasta. Metsätalousalueen metsämaahan sisältyy myös hakkuiden ulkopuolelle jääviä arvokkaita luontokohteita. ”Metsätalousalue ympäristöarvoja” käsittää metsätalousalueen korkeat alueet, joiden mäntymetsiä voidaan käsitellä varovaisin, pääasiassa puuston kasvatukseen tähtäävin hakkuin. ”Muut alueet” sisältävät metsänjalostus- ja havaintometsät sekä luontais- talousalueet, jotka tarkoittavat metsätalousalueen pohjoispuolella sijaitsevia suo- jelualueiden ja erämaiden ulkopuolisia alueita (kuva 4) (tarkemmin liitekartalla 1).

Kuva 4. Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen maankäyttö.

3 LUONNONVARAT JA NIIDEN KÄYTTÖ

3.1 Ylä-Lapin ympäristöhistoriaa

Niin kauan kuin ihmisiä on asunut Pohjois-Lapin alueella, ovat he tavalla tai toisella vaikuttaneet elinympäristöönsä ja sen lajistoon. Ympäristövaikutukset pysyivät kuitenkin 1900-luvulle saakka varsin vähäisinä. Suurporonhoito on kuitenkin Enontekiöllä ja Utsjoella muokannut maisemaa jo useita satoja vuosia niin, että laidunnuksen muokkaamaa maisemakuvaa pidetään jo luonnollisena. Pyynnin ollessa pääelinkeino ympäristövaikutukset jäivät vähäisiksi ja ne kohdistuivat lähinnä syötäviin lajeihin, turkisriistaan ja kilpaileviin, vahingollisiin lajeihin. Kun pyynti tehostui 1700-luvulla väestönkasvun ja tuliaseiden myötä, alkoi sillä olla jo selviä vaikutuksia lajistoon. Villipeura hävisi tehostuneen pyynnin ja suurporonhoidon tieltä jo 1800-luvun alkupuolella. Euroopanmajava hävisi liiallisen metsästyksen johdosta. Näätä, saukko ja jopa kettukin pyydettiin 1900-luvun alkupuolella lähes olemattomiin. Samoin hirvikanta oli aivan pohjalukemissa. Myös susikanta onnistuttiin hävittämään vähiin jo 1900-luvun alussa ja ahmakanta ammuttiin 1960-luvulla muutamassa vuodessa lähes loppuun. Huomattava on, että ahman pyynti oli tuohon aikaan sallittua, eikä ainoastaan sallittua, vaan myös suosittelua, yleistä kunnioitusta herättävä teko, ja että pyytäjät saivat ahmasta huomattavan tulonlisän. Linnuista laulujoutsen, jota pyydettiin kevätsulista, oli sukupuuton partaalla 1950-luvulla.

Viime vuosikymmeninä monet lajit ovat kuitenkin voimakkaasti elpyneet. Hirvi, näätä, kettu ja joutsen ovat kaikki yleisiä nykyisin. Maakotkiakin on ilmeisesti lähes niin paljon kuin mitä alueelle mahtuu revierejä. Karhukanta on vakaa ja ehkä voimistuva.

Kalastuksen vaikutukset luontoon lienevät aina jääneet metsästyksistä vähäisemmäksi. Perinteisessä metsäsaamelaisten vuosikierrossa, joka jatkui 1900-luvun alkuun, asuntoa vaihdettiin kalavesien mukaan. Kun kalat vähenivät järvestä, se jätettiin muutamaksi vuodeksi lepäämään, ja siirryttiin paremmalle alueelle. Kalakannat uusiutuivat muutamassa vuodessa, ja koska veteen aina jäi kalanpoikasia ja väestön tiheys oli alhainen, laajemmalla alueella systeemi pysyi vakaana ja kestäväenä.

Ihmisten vaikutukset elinympäristöön pysyivät niin kauan vähäisinä kuin väestön määrä oli vähäinen ja luonnosta otettiin vain se mitä tarvittiin ruuaksi, suojaksi ja lämmikkeeksi; ts. niin kauan kuin elettiin omavaraistaloudessa. Puun

käyttö petuksi, polttopuuksi ja rakennuspuuksi aiheutti vain paikallisia muutoksia. Ne kyllä saattoivat olla suuriakin. Esimerkiksi Tenojoen ja Utsjoen varsi- en männiköt tulivat koko lailla loppuun käytetyiksi 1800-luvulla, ja myös Enontekiön kylvien lähimetsät hakattiin voimakkaasti 1800-luvun loppupuolella.

Kun erilaisille luonnonvaroille löytyi uusia käyttömuotoja, alkoivat muutokset luonnossakin näkyä. Esimerkiksi kun Ivalojoelta löydettiin kultaa vuonna 1868, syntyi alueelle nopeasti koko Lapin toiseksi suurin taajama, jonka jäljet luonnossa näkyvät yhä kivipenkereinä ja hakattujen metsien tilalle syntyneinä nuorina metsinä.

Inarin laidunmaat olivat varsin vähäisellä käytöllä 1700-luvun lopulle saakka. Väestö eli pääasiassa kalastuksella ja metsästyksellä. Poroja oli muutama perhettä kohti, lähinnä vetoeläimenä ja takkaporona, ehkä myös houkutuseläimenä. Kun porokarjat kasvoivat Norjassa, Enontekiöllä ja Utsjoella, ne löysivät Inarin jäkälämaat talvilaitumikseen. Inarissa olikin 1800-luvun alussa jopa 50 000 tunturi- saamelaisten poroa talviaikana. Kun Suomen ja Norjan rajasulku tuli voimaan vuonna 1852, ja Suomen ja Ruotsin rajasulku jonkin aikaa myöhemmin, johti se inarilaisen suurporonhoidon syntyyn. Se ei ollut voinut syntyä aiemmin, koska tunturilaisten suuret talvitokat imaisivat helposti inarilaisten pienet karjat mukaansa. Suurporonhoidon syntyyn vaikutti myös rajasulkujen aiheuttama muuttoliike, joka toi 1800-luvun loppupuolella – jotakuinkin yhtäaikaan kultakuumeen kanssa – poroperheitä poroineen Inariin Utsjoelta, Enontekiöltä ja Norjasta.

Kylmänpuoleinen 1800-luvun loppupuoli ja varsinkin koleat 1900-luvun ensimmäiset kesät valoivat epäuskoa metsien kasvuun. Männiköitä kuoli yleisesti pystyyn metsänrajalla ja uudistuminen oli heikkoa. Samanaikaisesti vallitsi kuitenkin tarve käyttää metsiä enemmän, koska väestö kasvoi jatkuvasti, ja osa siitä pyrki asettumaan metsänrajaseuduille. Puuta vietiin myös Norjaan.

Metsänrajametsien suojelemiseksi säädettiin vuonna 1922 suojametsälaki. Tämä laki on haluttu usein nähdä ensimmäisenä luonnonsuojelulakina. Lain tarkoitus oli kuitenkin ensisijassa taloudellinen ja yhteiskunnallinen, mutta lailla oli myös suojeleva merkitys, koska se ohjasi varovaiseen metsänrajametsien käyttöön.

Valtavat metsäpalot olivat vielä 1900-luvun alussa tavallisia, vaikkakaan ne eivät olleet jokakesäisiä. Metsäpalojen sammutus alkoi tehostua 1920-luvulla. Suurehkoja paloja oli vielä 1950-luvulla, mutta sen jälkeen kuloalat ovat jääneet

vähäisiksi. On vielä paljolti tuntematonta, miten tällainen luonnon prosesseihin puuttuminen vaikuttaa. USA:ssa tehtyjen tutkimusten mukaan seurauksena on luonnon monimuotoisuuden väheneminen. Niin lienee käynyt ja on käymässä Ylä-Lapissakin, mutta koska muutokset ovat vähittäisiä ja tapahtuvat viiveellä, niitä ei ole yleisesti huomattu.

Utsjoen ja Inarin kirkkoherra Jaakko Fellman haaveili jo 1820-luvulla käyttöä Inarin metsille. Kesti noin sata vuotta, ennen kuin Fellmanin haave toteutui, ja Inarin tukeille löytyi menekkiä. Metsähallitus oli vuosina 1896–1915 mitannut alueen tukkien määrän. Kun sopiva ostaja, Allmänna Trävaroaktiebolage i Finland eli kansanomaisesti Atif, löytyi, myytiin sille yhdellä kauppakirjalla 2 miljoonaa tukkirunkoa Paatsjoen vesistöalueelta. Atif hakkasi Inarissa 1920-luvulla. Hakuualueena oli Inarijärven eteläpuolinen alue, Kessi ja myös Paatsjoen varret, jotka kuuluivat tuolloin Suomeen. Puut uitettiin Jakobsnesiin, Paatsjoen suuhun Barentsinmeren rannalla. Koska hakkuutapana oli suurien tukkirunkojen poiminta, metsä jäi hakkuun jälkeen peitteelliseksi. Metsäalueet jäivät myös tiettömiksi, sillä puut ajettiin hevosilla uittoväylien varsiin ja jälle. Kuitenkin, koska metsistä poistettiin suurimmat puut ja kelot, metsän rakenne muuttui niin, että vielä tänäkin päivänä, 70 vuotta hakkuiden jälkeen, metsissä on selvästi vähemmän keloja, kolopuita, maapuita ja aihkeja kuin luonnontilaisessa vanhassa metsässä. Pasvik Timber jatkoi vielä 1930-luvulla poimintahakkuuta. Tuolloin hakattiin muun muassa Kirakkajoen alue Hammastunturin erämaassa ja sen läheisyydessä.

Ylä-Lapin luonnonvaroja on alettu käyttää heti, kun niille on tullut kysyntää, ja kun on löytynyt keinot niiden talteen ottoon ja kuljetukseen. Niinpä Inarin männystäkin alettiin käyttää 1960-luvulla myös latvaosat teollisuuden, tiestön ja kuljetusvälineiden kehittymisen myötä. Kullan tarina eroaa kuitenkin puusta. Sitä ei oltu kaivettu ennen 1860-lukua, koska sen esiintymisestä ei yksinkertaisesti tiedetty mitään. Mutta heti kun sitä löydettiin, alkoi myös sen hyödyntäminen.

Hakkuut toivat Ylä-Lappiin lisäväestöä. Hakkuiden ohella myös tienrakentaminen ja kaivostoiminta tarjosivat uusia työmahdollisuuksia. Kaivostoiminta eli käytännössä kalliokullan etsintä toimi myös tienrakentajana. Vielä vuonna 1900 Inarin kirkonkylään tuli vain talvitie Kittilästä ja toinen Enontekiöltä ja Muoniosta. Kesällä pelkkä polku ohjasi kulkijoita Kittilän ja Inarin välillä. Näiden lisäksi Ivalojoen Kultalaan tuli polkutie Rovasesta.

Tilanne alkoi kuitenkin nopeasti muuttua. Maantie Muoniosta Enontekiölle valmistui jo vuonna 1903. Ivalo tuli valtakunnan tieverkon piiriin vuonna 1913, kun tie Sodankylästä valmistui. Inariin saakka tie saatiin vuonna 1923. Petsamon tie valmistui vuonna 1932. Vuoteen 1936 mennessä rakennettiin tie Inarista Kaamaseen, josta saksalaisten sotavangit jatkoivat sitä Karigasniemelle asti sotien aikana. Sodan aikana rakennettiin myös tie Kilpisjärvelle.

Tienteko jatkui sotien jälkeen seuraavasti: Tie Kaamasesta Utsjoelle valmistui vuonna 1957, Utsjoki-Nuorgam-tie vuonna 1971, Raja-Joosepin tie 1950-luvulla, tie Kutturään vuonna 1960, Inari-Kittilä -tie vuonna 1969, Sevettijärven tie 1960-luvulla, tie Angeliin Karigasniemeltä vuonna 1962 ja Inarin suunnalta vuonna 1974, Karigasniemi-Utsjoki polkutienä vuonna 1972 ja maantienä vuonna 1983. Enontekiöllä tieyhteys Norjaan Kautokeinoon valmistui vuonna 1983 ja uusi tieyhteys Kittilään Nunnasen ja Puljun kautta 1970-luvun alussa.

Uusien teiden rakentaminen jatkui kiivaana 1970-luvulle saakka ja metsäauto-
teiden rakentaminen vielä senkin jälkeen. Vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana on havahduttu huomaamaan, että tietömyydelläkin on oma arvonsa. Liian tiheästä tiestöstä on haittaa, koska se pirstoo alueita ja tuo erilaista rauhat-
tomuutta. Uusia teitä ei enää juuri rakennetakaan. Varsiteiden annetaan monesti jopa rappeutua, jos niillä ei ole metsätalouuskäyttöä.

Ylä-Lapissa ei ole laajamittaista teollista kaivostoimintaa, jos sellaisena ei pidetä lukuisia valtauksia ja joitakin kaivospiirejä, joilla kaivetaan kultaa. Kaivostoi-
minta on kuitenkin vaikuttanut ja vaikuttaa yhä voimakkaasti alueen luontoon. Vaikutus ei kuitenkaan aiheudu suoraan louhinnasta vaan sen aiheuttaa sähkön-
tuotanto. Kun Petsamon nikkeli-kaivos avattiin ja sulatto rakennettiin 1930- ja 1940-lukujen vaihteessa, tarvittiin valtavasti sähköä louhitun malmin sulattamiseksi. Läheiseen Paatsjokeen rakennettiin Jäniskosken voimalaitos ja sen yläpuolelle tehtiin säännöstelypato. Tämä oli alkuna Inarijärven säännöstelylle. Nykyisin Paatsjoessa on seitsemän voimalaitosta.

Säännöstelyllä on ollut haitallinen vaikutus Inarijärveen ja sen eliöstöön. Haitta aiheutuu ensisijaisesti siitä, että veden korkeudenvaihtelun vuosirytmii on luonnon-
vastainen. Vesi nostetaan ylärajalleen syksyllä, ja lasketaan sitten talven aikana niin, että vesi on alimmillaan vapun tienoilla. Menettely pitää rantavyöhykkeen paljaana aiheuttaen syöpmistä, rantavyöhykkeen tuotannon ja kalantuotannon alenemista ja eräiden kalalajien kudun epäonnistumista. Säännöstelyllä on ollut muitakin seurauksia. Velvoiteistutukset ovat tuoneet järveen harmaanierian ja

järvitaimenen, jotka kumpikin ovat tulokaslajeja. Myös muikku on kotiutunut järveen, vaikka sitä ei sinne missään vaiheessa tarkoitettukaan.

Kalanistutukset ovat aiheuttaneet kalaston muutoksia muissakin järvissä. Istutuksilla on pyritty parantamaan arvokkaiden talouskalojen saatavuutta. Joskus tässä on onnistuttu, joskus ei. Yleensä järviin on istutettu Ivalojoen pohjasiikaa. Varsinkin Enontekiöllä on käytetty myös Torniojoen vaellussiikaa. Istutuskalat ovat joissakin järvissä menestyneet ja syrjäyttäneet alkuperäiset siikakannat. Myös kantojen sekoittumisesta on tapahtunut. Eräistä järvistä rautu on hävinnyt istutetun siian takia. Istutukset ovat olleet niin laajoja, varsinkin 1980-luvulla, että useimmissa suurissa järvissä ja vesistöissä on tänään osittain istutuksista periytynyt kalakanta.

Mainittujen kalojen ohella on muitakin tulokaslajeja. Niistä haitallisina on minkki, joka levisi alueelle 1970-luvulla, ja esiintyy nykyisin käytännössä kaikkialla, niin havumetsäalueen kuin tuntureidenkin puronvarsilla. Piisami on harvinaisempi, ja pysyneeikin sellaisena, koska alueen järvet ovat karuja.

Yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset ovat nopeutuneet valtavasti sotien jälkeisenä aikana. Suuri muutos alkoi 1960-luvulla. Se toi tullessaan muovin ja yleensäkin siirtymisen huomattavasta omavaraistaloudesta rahatalouteen tuontitavaroineen ja elintarvikkeineen. Sähköistäminen eteni voimakkaasti. Muovi korvasi raaka-aineena puun monessa paikassa. Tiet etenivät syrjäisiin kyliin. Autot ja perämoottorit yleistyivät. Uusi innovaatio, moottorikelkka, syrjäytti hyvin nopeasti sukset ja se aiheutti koko poronhoidon luonteen muuttumisen. Poromiehet alkoivat kulkea kotoa töissä niin kuin muutkin. Tämä ei kuitenkaan aiheutunut pelkästään kulkuneuvoista, vaan myös porotilalaista, joka ohjasi poromiesperheitä asettumaan taajamiin koulutus-, terveydenhoito- ja muiden palvelujen ääreen. Myös poron asema muuttui. Entisestä monikäyttöeläimestä tuli ensisijassa lihantuotantoeläin. Siirryttiin vasateurastuksiin. Perhe- ja tokkakuntainen paimennus muuttui monissa paliskunnassa yhteispaimennukseksi, tai sitten lopetettiin paimentaminen kokonaan. Laidunkiertoaidat saivat pitää porot halutulla alueella.

Myös metsätaloudessa 1960-luku toi muutoksia. Kaikki puutavaralajit alkoivat kelvata teollisuudelle, tukkien ja ratapölkkyjen ohella myös mäntykuitupuu ja sitten viimeisenä koivukuitupuu. Mäntykuitupuuta on kuljetettu Kemiin vuodesta 1961 alkaen, ja Kemijärvelle vuodesta 1964 alkaen. Kun koivua opittiin käyttämään selluteollisuudessa, myös Inarin koivulle tuli muutakin kuin polttopuukäyttöä. Sitä alettiin kuljettaa Kemijärvelle vuonna 1969. Puunkorjuu

ja -kuljetus koneistui. Kämpääsumisen tilalle tuli työssäkäynti kotoa kulkien. Työ muuttui kausiluonteisesta ympärivuotiseksi. Siirryttiin niin sanottuihin keskitettyihin hakkuisiin. Hakkualat olivat suuria. Hakkuutapana oli yleensä siemenpuuhakkuu, sillä Inarin männiköt uudistuivat hyvin luontaisesti. Avohakkuuseen ja viljelyyn turvaututtiin harvoin. Hakkuut kohdistuivat erityisen voimakkaasti Inarin ns. Kuutuan kairaan ja Rajajoosepin tien itäpuolelle sekä eräille pienemmille alueille.

Paluu pieniipiirteisempään, luonnonarvot ja metsien kaikki käyttömuodot huomioivaan metsänhoitoon alkoi 1980-luvulla, ja se jatkuu yhä. Käytännössä muutos on tarkoittanut valtionmailla muun muassa pienempää hakkuumäärää, koska luonnonarvojen tai muiden arvojen takia alueita on siirretty hakkuutoiminnan ulkopuolelle. Puunkorjuu pyritään tekemään talviteillä, missä se vain on mahdollista. Utta on myös se, että paikalliset ihmiset ovat voineet vaikuttaa jo suunnitteluvaiheessa metsätalouden järjestelyihin.

Porotaloudessa elettiin voimakkaita kasvun vuosia 1970- ja 1980-luvuilla. Tuona aikana poromäärät lähes kaksinkertaistuivat, aiheuttaen samalla laidunten voimakkaan kulumisen. Viime vuosina poromääriä onkin jouduttu laskemaan. Lähes kaikki paliskunnat ovat lisäksi joutuneet turvautumaan talviseen lisäruokintaan. Laidunten huonon kunnon ohella tähän on ollut syynä poikkeuksellisen paksulumiset talvet. Viimeisten tutkimusten mukaan runsaslumisuus saattaa olla pysyvä ilmiö. Suomen ilmasto näyttää muuttuneen siten, että talvella tuulee enemmän lännestä kuin aiemmin. Länsituulet tuovat tunnetusti sateita. Tämän nk. NAO-ilmaston seurauksena talvet ovat lauhempia, mutta kesät ovat aiempaa viileämpiä.

Venäjän sulatoista tulevista ilmansaasteista kannettiin suurta huolta vielä kymmenen vuotta sitten, mutta on osoittautunut, että ne aiheuttavat ympäristövaurioita vain Itä-Inarissa, ja sielläkin vauriot ovat ilmeisesti vielä lieviä ja vaikeasti havaittavia. Koko alueella ja erityisesti Enontekiöllä on puhdas ilma. Ajoittaiset voimakkaat otsonipitoisuudet osoittavat kuitenkin, että erämaisestään alueet eivät ole globaalien ympäristöuhkien ulkopuolella.

Ainoa elinkeino, joka on jatkuvasti kasvanut ja kasvaa ilmeisesti edelleen, on matkailu. Matkailun välittömät ympäristövaikutukset keskittyvät yleensä matkailukeskusten läheisyyteen. Muualla lisääntynyt matkailu näkyy muun muassa lisääntyneenä liikenteenä (tieliikenne, maastoliikenne, veneily ja ilmaliikenne), metsästyksenä ja kalastuksena. Luontaiselinkeinojen harjoittajat pitävät matkailun vaikutuksia etupäässä kielteisinä.

Taulukko 5. Ylä-Lapin ympäristön käytön ja suojelun historiaa.

Muutoksia luonnossa ja sen käytössä	Suojelupäätöksiä ja normeja
	1600
Pyyntikulttuuria, suurporonhoitoa Enontekiöllä ja Utsjoella	1700
	- pyyntioikeuden säätely sukujen/kylien kesken; kotakäräjät;
Niittytalous muodostuu perinteisten elinkeinojen tueksi	1800
Suurporonhoito leviää Inariin; majava ja metsäpeura pyydetään sukupuuttoon; lvalojoen kulta-alue löytyy; väestö alkaa suomalaistua; kylmiä kesiä vuosisadan vaihteessa, mäntyjä kuolee metsänrajalla; voimakasta väestönkasvua;	1900
	1900
	- suojametsälaki v. 1922.
	1910
	- luonnonsuojelulaki v. 1923, mm. joutsen ja lapintiira rauhoitetaan
	- muuttohaukka ja merikotka rauh. v. 1926
	1920
Maantiet etenevät Pohjois-Lappiin; lämmin ilmastojakso 1920-1930-luvuilla; monet lajit pyydetty vähiin, mm. hirvi, kettu ja näätä; tukkihakkuut alkavat, metsäpalojen torjunta tehostuu; Petsamon nikkeli löytyy; talvi- ja jatkosota;	1930
	1940
	- naali rauhoitetaan v. 1940, raakku v. 1955 ja kiljuhanhi ja maakotka v. 1969
Inarijärven säännöstely alkaa; Lemmenjoen kulta-alue löytyy; poronhoito elpyy; tiestö ja autokanta kasvavat	1950
	- Metsähallitus perustaa aarnialueita ja luonnonhoitometsiä
	- Lemmenjoen kansallispuisto ja Kevon luonnonpuisto perustetaan v. 1956, huomattavia laajennuksi v. 1971 ja v. 1982.
Etelä-Suomessa laajaa soiden ojitusta ja vesivoiman rakentamista; kuitupuulle alkaa tulla kysyntää; moottorikelkka keksitään; moottoriveneet ja lentokoneet yleistyvät; tunturimittarituho; porotaloudessa alkaa siirtyminen rahatalouteen; öljypohjaiset tuotteet korvaavat paikallisia; sähköistyminen;	1960
	1970
Hakkuut ja metsätiestön rakentaminen laajaa Inarissa; samoin kalanistutukset; poromäärät nousevat huippuunsa; useita tulokaslajeja, mm. minkki ja muikku; matkailu nousee merkittäväksi elinkeinoksi; Kuolan ilmansaasteet tulevat tietoon; ympäristötietoisuus lisääntyy; päätösvaltaa siirtyy paikalliselta tasolta kansalliselle ja kansainväliselle tasolle; luonnon suojelu ymmärretään välttämättömäksi	1980
	1990
	- ahma rauhoitetaan v. 1982
	- UK-kansallispuisto 1983
	- harjijensuojeluohjelma v. 1984
	- lähes koko Ylä-Lapin vesistöt rauhoitetaan voimalaitosrakentamiselta v. 1987
	- soidensuojelualueet perustetaan v. 1988
	- lehtojensuojeluohjelma v. 1989
	- rantojensuojeluohjelma v. 1990
	- erämaat muodostetaan v. 1991
	- uusi metsästyslaki v. 1992; karhun kevätmetsästys lopetetaan, myrky- ja rautapyynti kielletään
	2000
	- uusi luonnonsuojelu- ja metsälaki vuonna 1996
	- hirvenpyynti kielletään Kevon luonnonpuistossa v. 1996
	- Suomen Natura 2000 -esitys v. 1998

3.2 Elinympäristöjen suojeleminen – milloin, miten ja miksi?

Elinympäristöjä koskevat suojelupäätökset perustuvat yleensä kansallisiin ja/tai kansainvälisiin säädöksiin kuten lakeihin ja asetuksiin. Maiden käyttöä ja suojelelun ohjataan myös seutukaavoituksella, jota tarkennetaan ja toteutetaan yleiskaavoilla ja erilaisilla detaljikaavoilla. Metsähallitus on ollut aktiivisesti mukana valtion maiden osalta maankäytön suunnittelussa tekemällä yhteistyötä ja aloitteita eri kaavoitusten yhteydessä. Metsähallitus on myös omilla päätöksellään perustanut aarnialueita ja luonnonhoitometsiä (vrt. sivu 22). Näillä erikoismetsillä oli aiemmin suuri merkitys, mutta sitä mukaa kun lakisäätteisiä suojelualueita ja erämaita on perustettu, ovat useat erikoismetsät jääneet niiden sisään. Esimerkiksi koko Inarijärvi rantoineen ja saarineen oli luonnonhoitometsänä Metsähallituksen maankäyttöluokituksessa, kunnes järven pohjoisosa sisällytettiin Vätsärin erämaahan.

Ylä-Lapissa on koettu suuri maankäyttöstatusten muutos kahtena viime vuosikymmenenä. Vielä vuonna 1970 Ylä-Lapissa oli vain kaksi lakisäateistä suojelualuetta, Lemmenjoen kansallispuisto ja Kevon luonnonpuisto (ks. maankäyttökartta). Sen jälkeen alkoi tapahtua nopeasti: Lemmenjokea laajennettiin vuonna 1971 ja uudelleen vuonna 1982, jolloin laajennettiin myös Kevon luonnonpuistoa. Seuraavana vuonna perustettiin Urho Kekkosen kansallispuisto. Vuonna 1987 lähes koko Ylä-Lapin vapaana virtaavat vesistöt suojeltiin koskiensuojelulla; Ounasjoen vesistö oli rauhoitettu jo neljä vuotta aiemmin. Vuonna 1988 Ylä-Lappiin muodostettiin Suomen suurimmat soidensuojelualueet. Niiden perustana oli vuosina 1979 ja 1981 laadittu soidensuojelun perusohjelma. Vuonna 1982 valtioneuvosto antoi periaatepäätöksen lintuvesien suojeluohjelmasta. Sitä seurasivat harjijensuojeluohjelma vuonna 1984, lehtojensuojeluohjelma vuonna 1989 ja rantojensuojeluohjelma seuraavana vuonna. Kun Ylä-Lappiin perustettiin vuonna 1991 kymmenen erämaa-aluetta, oli jo lähes koko alue jonkinlaisen suojelun sisällä.

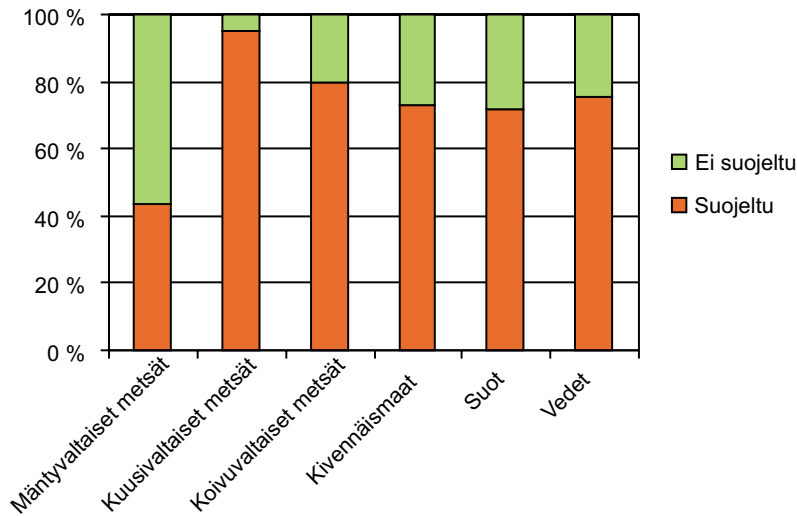
Muutokset jatkuivat 1990-luvulla. Vuoden 1992 metsästyslaki toi huomattavia rajoituksia muun muassa karhun ja ketun pyyntiin. Vuoden 1996 metsälaki toi suojelun piiriin metsätalousalueen arvokkaat luontokohteet: lähteiden, purojen ja lampien lähiympäristöt, suosaarekkeet, rotkot ja kurut, jyrkänteet alusmetsineen sekä myös hietikot, kalliot, kivikot, louhikot ja vähäpuustoiset suot. Lähteet suojeltiin vesilain muutoksella. Luonnonsuojelulaki uusittiin samana vuonna kuin metsälaki. Uusi luonnonsuojelulaki muun muassa kasvatti rauhoitettavien lajien listaa. Hirvenpyynti Kevon luonnonpuistossa kiellettiin (asetus 12/95).

Se, että koko maankäyttöstatus muuttui hyvin nopeasti, johtunee pääasiassa seuraavista tekijöistä:

- Luonnonsuojeluaate levisi maailmanlaajuisesti urbaaneissa yhteisöissä ja yhdyskunnissa pääosan ihmiskunnasta kaupungistuttua.
- Luonnon suojelutarve tiedostettiin laajalti Suomessa 1970-luvulla.
- Suojelu tuli valtiolle näennäisesti halvaksi, koska suojeltiin valtion maata.
- Ne maankäyttömuodot, jotka tulivat suojelupäätöksillä kielletyiksi, eivät olleet tärkeitä alueille, esim. soiden ojitus, tai sitten niitä ei pidetty erityisen tärkeinä päätöksen tekohetkellä esim. voimalaitosrakentaminen.
- Muutokset eivät yleensä rajoittaneet kovin paljon paikallisten ihmisten perinteisiä oikeuksia, vaan he saivat jatkaa poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta ja keräilyä.
- Suojelupäätösten katsottiin tukevan erityisesti porotaloutta, koska päätökset toivat rajoituksia kilpaileville maankäyttömuodoille. Esimerkiksi erämaalaki kieltää maan myynnin ja tienrakennuksen.
- Päätökset tehtiin Etelä-Suomessa. Paikalliset tahot eivät erämaalakia lukuun ottamatta juuri osallistuneet päätösten valmisteluun.

Ylä-Lappi on ollut paremminkin suojelun kohde kuin suojelija. Suojeluajatukset ovat tulleet yleensä Etelä-Suomesta, joko ympäristöliikkeiltä tai ympäristöviranomaisilta, tai sitten molemmilta. Ollaan tapahtuneen kehityksestä mitä mieltä tahansa, voidaan ainakin kysyä, rikottiinko nopeilla muutoksilla sosiaalista ja kulttuurista kestävyttä kun pyrittiin ekologiseen kestävyteen? Tapahtumien nopeus selittää ainakin sen, miksi monien ihmisten on ollut vaikea niellä kaikkia muutoksia; heille on tapahtunut liian paljon liian nopeasti.

Kuva 5 kertoo suojelun suhteellisen määrän; ts. kuinka suuri osuus Ylä-Lapin keskeisistä luontotyypeistä on jonkinasteisen suojelun sisällä.

Kuva 5. Suojelun osuus erilaisista luontotyypeistä Ylä-Lapissa.

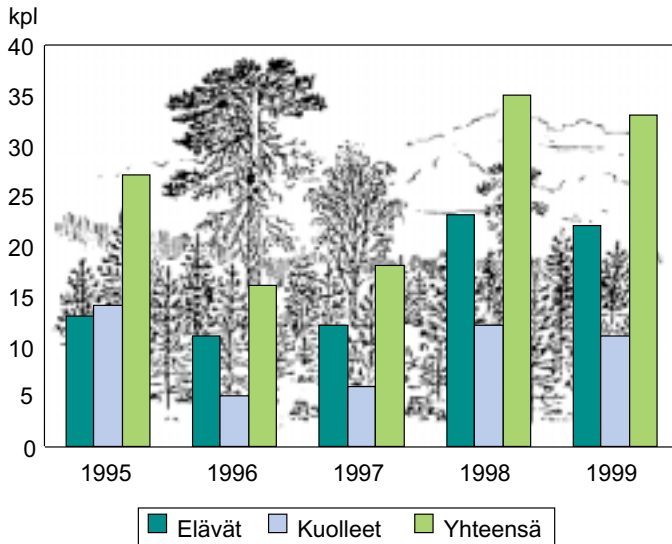
Kun noin kolme neljäsosaa Ylä-Lapista on jonkinasteisen suojelun piirissä, joutuu kysymään, miksi on niin? Mitä Ylä-Lapissa on niin erityistä ja arvokasta, että se kannattaa suojella jollakin lailla. Mitä sellaista on, jota ei ole muualla Suomessa, eikä edes koko maailmassa? Seuraavassa on esitetty keskeisimmät suojeluarvot:

- Vapaana virtaavat, puhtaat ja kirkkaat vedet.
- Lähes luonnontilaiset, hakkaamattomat ja laajat metsäalueet.
- Laajat tiettömät, asumattomat ja varsin luonnontilaiset alueet eli erämaat.
- Subarktinen luonto; tunturit, tunturikoivikot, tunturijärvet ja -purot sekä palsasuot.
- Männyn ja kuusen metsänrajat.
- Erikoiset geomorfologiset muodostumat, esimerkiksi Käsivarren suurtunturit, Saana, Kevon kanjoni, Ivalojoen kanjoni, Inarijärvi, Lemmenjokilaakso.
- Arvokkaat kulttuurimaisemat, esimerkiksi Tenojokivarsi.
- Hiljaisuus ja tila.
- Pohjoinen lajisto, muun muassa Enontekiön Yliperän kalkkia vaativat tunturikasvit, tunturilinnut, naali ja yhtenäisten havumetsien linnut.

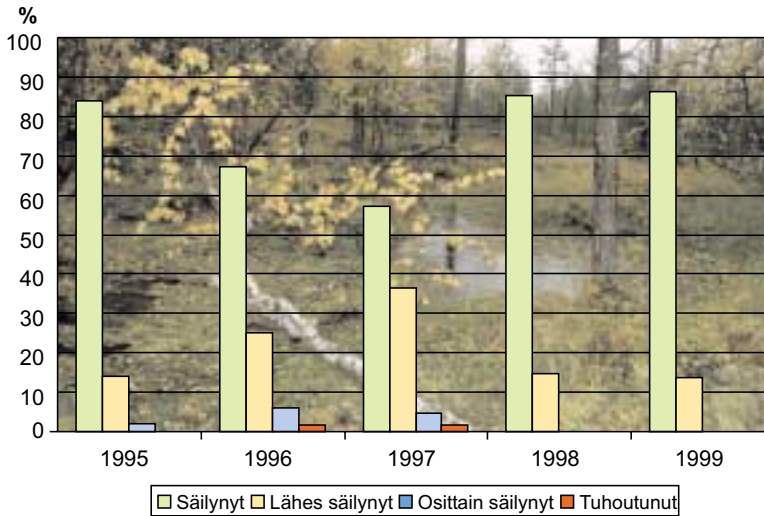
Metsähallitus lähti määrätietoisesti edistämään talousmetsien ympäristönhoitoa 1990-luvulla. Menetelmäksi kehitettiin vuosina 1994–95 alue-ekologinen suun-

nittelu. Metsätalousalueiden alue-ekologisen suunnittelun yksi tärkeimmistä tavoitteista on luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen talousmetsissä ottamalla huomioon eliöiden elinympäristövaatimukset. Alue-ekologinen suunnittelu ja elinympäristöjen vaatimusten huomioon ottaminen toimenpidesuunnittelussa täydentää olemassa olevaa luonnonsuojelualueverkostoa. Suunnittelussa kartoitetaan mm. metsälain mukaiset arvokkaat elinympäristöt sekä metsätalouden ympäristöoppaassa mainitut muut arvokkaat elinympäristöt.

Metsähallituksen ympäristöjärjestelmä ja metsätalouden luonnonhoidon vuosittaiset tarkastukset ovat työkaluja, joilla tämän tavoitteen onnistumista seurataan. Kuvissa 6 ja 7 on esitetty luonnonhoidon seurantatarkastusten tuloksia Ylä-Lapissa uudistushakkuualoille jätettyjen säästöpuiden ja arvokkaiden luontokohteiden säilymisen osalta.

Kuva 6. Säästöpuiden määrä Ylä-Lapin uudistushakkuissa luonnonhoidon seurannan perusteella.

Kuva 7. Arvokkaiden luontokohteiden säilyminen luonnonhoidon seurannan perusteella.

Valtakunnallisesti erityisesti vanhojen metsien lajiston elinympäristöt ovat supistuneet huomattavasti sotien jälkeisen voimakkaan metsien uudistamisen johdosta. Ylä-Lapissa on 230 vuotta vanhempia metsiä 163 000 hehtaaria (kuva 15).

3.3 Lajiston suojelu

Ylä-Lapin lajisto

Pohjoisen napa-alueen ikijäätä ympäröi läpi maapallon kiertävä tundravyöhyke. Suomessa tämä vyöhyke ulottuu laajempaan vain Ylä-Lappiin. Täällä tundraa on tunturipaljakoiden lisäksi myös laajoilla ylätasangoilla. Näin monien arktisten lajien ainoat esiintymis- ja pesimäalueet maassamme löytyvät vain kolmen pohjoisimman kunnan alueilta, esimerkiksi naali (*Alopex lagopus*) ja tunturipöllö (*Nyctea scandiaca*). Samalla Ylä-Lappi edustaa useiden tällaisten lajien koko maapallon levinneisyyden eteläistä äärirajaa.

Pohjoisuuden lisäksi Ylä-Lapin lajistossa näkyy Jäämeren läheisyys, esimerkiksi ruijanruoholaukka (*Allium schoenoprasum* var. *sibiricum*) ja kampela (*Platichthys flesus*). Meren rannikko on luontainen leviämisreitti nykyisinkin ja jääkauden jälkeen meren lahdet työntyivät useasta kohdista Utsjoen ja Inarin alueille. Metsien ja soiden lajistossa näkyy myös itäisten lajien suuri osuus. Tundran eteläpuolella oleva metsävyöhyke ulottuu varsin yhtenäisenä mattona Siperian itäosista

asti ja on helpottanut ns. siperialaisen faunatyypin lajien leviämistä länteen, esimerkiksi kuukkeli (*Perisoreus infaustus*) ja lapintiainen (*Parus cinctus*).

Vaikka Ylä-Lappi on Suomen arktisinta aluetta, löytyy täältäkin alueelta pienilmastoltaan ja ravinteisuudeltaan edullisia elinympäristöjä. Varsinkin joissakin puolaaksoissa ja kalliojyrkänteillä löytyy todellisia lehtoja, joissa tavataan eteläisiä lajeja kaukana varsinaiselta levinneisyysalueeltaan, esimerkiksi peukaloinen (*Troglodytes troglodytes*) ja tesma (*Milium effusum*).

Ylä-Lapin lajisto siis muodostuu useista leviämissuunnaltaan ja elintavoiltaan erilaisista eliöistä. Koska monet lajit ovat levinneisyytensä äärialueilla (eteläisin, läntisin tai pohjoisin), ne ovat tavallista herkempiä muutoksille. Niiden seuranta on siksi koko lajin kannalta tärkeää ja suojele yleensä vaativampaa kuin lajien ydinalueilla.

Uhanalaiset lajit

Eliölaajien harvinaistuuessa eri syistä niitä on pyritty yleensä suojelemaan ja estämään häviäminen sukupuuttoon. Eräänä päämääränä on tällöin ollut säilyttää elämän monipuolisuus ja -muotoisuus. Kerran kehittyneen elämänmuodon säilyttämistä pidetään niin arvokkaana, että suojele kohdistetaan nykyisin myös niihin harvinaisiin lajeihin, jotka kilpailevat ihmisen kanssa samoista luonnonvaroista tai joista voi olla myös suoranaista haittaa ihmiselle, esimerkiksi maa-koikka (*Aquila chrysaetos*) ja karhu (*Ursus arctos*).

Uhanalaisuuden suuruutta ja syitä on pyritty luokittelemaan systemaattisesti jo ainakin 30 vuotta. Luonnonsuojelun edistyessä ja sen tullessa yhä merkittävämmäksi tekijäksi kaikissa ihmistoiminnoissa, on myös uhanalaisten luokittelu monimutkaistunut. Ihmistoiminnan voimistuessa uhanalaislistoille on joutunut yhä lisää lajeja. Myös tiedon lisäys on sekä kasvattanut että supistanut uhanalaisten lajien luetteloa. Joillakin lajeilla onnistuneet suojeletoimenpiteet ovat vähentäneet lajien uhanalaisuutta kuten on tapahtunut joutsenen, karhun ja kotkien suhteen. Aiemmin uhanalaiseksi lajiksi katsottiin vain ihmisen takia harvinaistuneita lajeja, mutta nykyisin mukaan hyväksytään myös muista syistä (esimerkiksi pitkäaikaiset ilmastomuutokset, luonnonkatastrofit) harvinaistuneita lajeja.

Vuonna 2000 uudistetun luokituksen mukaan uhanalaiset eliöt jaetaan seuraaviin ryhmiin:

1. Äärimmäisen uhanalaiset (CR). Ylä-Lapin nisäkkäistä ja linnuista kuuluvat tähän ryhmään naali, kiljuhanhi (*Anser erythropus*) ja tunturikiuru (*Eremophila alpestris*).
2. Erittäin uhanalaiset (EN). Ylä-Lapin nisäkkäistä ja linnuista kuuluvat tähän ryhmään ahma (*Gulo gulo*), susi (*Canis lupus*), muuttohaukka (*Falco peregrinus*), tunturihaukka (*Falco rusticolus*) ja tunturipöllö.
3. Vaarantuneet (VU). Ylä-Lapin nisäkkäistä ja linnuista kuuluvat tähän ryhmään maakotka, ampuhaukka (*Falco columbarius*), lapasotka (*Aythya marila*), lapinsirri (*Calidris temminckii*), pikkutikka (*Dendrocopos minor*), ampuhaukka (*Falco columbarius*), merikotka (*Haliaeetus albicilla*), käenpiika (*Jynx torquilla*), selkälokki (*Larus fuscus*), naurulokki (*Larus ridibundus*) ja tiltalti (*Phylloscopus collybita*).

Näiden lisäksi on ryhmä Hävinneet (RE), Ylä-Lapin nisäkkäistä ja linnuista tähän ryhmään kuuluu heinäkurppa (*Callinago media*).

Silmälläpidettäviä (NT) lajeja ei lasketa uhanalaiseen, mutta niiden kannan kehitystä seurataan tarkasti. Tähän luokkaan Ylä-Lapin nisäkkäistä kuuluvat saukko (*Lutra lutra*), ilves (*Lynx lynx*) ja karhu. Linnuista tähän ryhmään kuuluu liki kolmekymmentä lajia, joista levinneisyydeltään selkeästi pohjoisia ja siten Ylä-Lapissa erityisesti seurattavia ovat metsähanhi (*Anser fabalis*), lapintiainen, koskikara (*Cinctus cinctus*), kaakkuri (*Gavia stellata*), keräkurmitsa (*Charadrius morinellus*), sinisuohaukka (*Circus cyaneus*), isolepinkäinen (*Lanius excubitor*), jänkäsirriäinen (*Limicola falcinellus*), punakuiiri (*Limosa lapponica*), mustalintu (*Melanitta nigra*), kuukkeli, suokukko (*Philomachus pugnax*), pohjantikka (*Picoides tridactylus*) ja sepelrastas (*Turdus torquatus*).

Uhanalaisten lajien seuranta ja suojeleminen Ylä-Lapissa

Eläimet

Ympäristöministeriö on vastuuttanut eräiden lajien seurannan Metsähallitukselle. Näistä sellaisia lajeja, joita esiintyy Suomessa oikeastaan vain Ylä-Lapin luonnonhoitoalueella, ovat naali ja tunturihaukka.

Naalin osalta Ylä-Lapin luonnonhoitoalue on mukana nelivuotisessa Naali-Lifess. Tämä puoleksi EU:n rahoittamaa ruotsalais-suomalaisista yhteishanketta vetää

Tukholman yliopiston eläintieteen laitos. Suomesta on Metsähallituksen lisäksi mukana Metsäntutkimuslaitos. Tavoitteena on hankkeen aikana saada naali pesimään onnistuneesti Suomen kamaralla ensimmäisen kerran vuoden 1996 jälkeen. Tätä varten seurataan mm. noin 100 vanhaa naalinpesää, joilta myös pyritään metsästämään ketut pois.

Tunturihaukan suojelua varten on perustettu seurantaryhmä, jonka kokoonkutsujana toimii Ylä-Lapin luonnonhoitoalue. Tunturihaukan ja muidenkin pahdoilla pesivien petolintujen seurantaa varten kartoitetaan Ylä-Lapin kaikki merkittävimmät kalliopahdat. Tunturihaukalle ollaan lisäksi laatimassa omaa suojelusuunnitelmaa.

Ylä-Lapissa on Suomen maakotkakannasta reilu viidesosa ja jokainen noin 80 reviiristä tarkastetaan pesimäaikana yhteistyössä vapaaehtoisten pesätarkastajien kanssa. Tarkastusten tulosten perusteella ympäristöministeriö korvaa nykyisin kotkien aiheuttamat porovahingot paliskunnille. Uusia pesiä haetaan jatkuvasti poromiesten ja myös muualta saatujen vihjeiden perusteella.

Suurpetojen osalta ollaan tiiviissä yhteistyössä RKTL:n petotutkimuksen kanssa. Yksittäisiä havaintoja kerätään läpi vuoden ja keväällä tehdään erityisiä yhteislaskentoja, joissa on mukana myös paliskuntien edustajat.

Ympäristöministeriön Metsähallitukselle vastuuttamista lajeista merikotkan ja muuttohaukan määrät ovat varsin pienet Ylä-Lapissa. Lajien esiintymisen painopiste on etelämpänä, mutta lajien tunnettuja pesäpaikkoja seurataan kuitenkin vuosittain myös täällä.

Rauhoitetun ja uhanalaisen (VU) raakun eli jokihelmisimpukan (*Margaritifera margaritifera*) kartoituksessa pohjoisimmassa Suomessa Metsähallitus on toiminut yhteistyössä raakututkijoiden ja jokihelmisimpukkatyöryhmän kanssa. Myös norjalaisen Svanvikin ympäristökeskuksen kanssa on suunniteltu ja toteutettu yhteistä kartoitusohjelmaa. Raakututkimukset ja valtakunnallinen seuranta ovat painottuneet etelämmäksi ja Metsähallituksen toimesta on tarkistettu vuosikymmenten takaisia havaintoja lajin esiintymisestä ja haettu myös uusia raakun esiintymäalueita Ylä-Lapissa omana työnä yhteistyössä paikallisten sukeltajien kanssa.

Taulukossa 6 tarkastellaan eräiden uhanalaisten eläinten esiintymistä Ylä-Lapissa.

Taulukko 6. Eräiden uhanalaisten eläinten esiintyminen Ylä-Lapissa v. 2000.

Laji	Määrä Ylä-Lapissa	Ylä-Lapin osuus koko maan kannasta
Naali (<i>Alopex lagopus</i>)	7–15 yksilöä	100 %
Tunturihaukka (<i>Falco rusticolus</i>)	noin 30 paria	95 %
Kiljuhanhi (<i>Anser erythropus</i>)	0–5 paria	100 %
Maakotka (<i>Aquila chrysaetos</i>)	noin 80 paria	20–25 %
Merikotka (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	3–5 paria	2–3 %
Muuttohaukka (<i>Falco peregrinus</i>)	5–10 paria	5–10 %
Ahma (<i>Gulo gulo</i>)	noin 40–50 yksilöä	20–30 %
Karhu (<i>Ursus arctos</i>)	noin 100 yksilöä	10 %
Susi (<i>Canis lupus</i>)	5–10 yksilöä	5–10 %

Kasvit

Metsähallitus on koonnut Ylä-Lapin uhanalaisten kasvien tunnetut kasvupaikkatiedot eri museoiden rekistereistä ja kirjallisuustiedoista. Näitä tietoja päivitetään ja tarkistetaan vuosittain. Suurin osa eli noin puolet Ylä-Lapin liki tuhannesta uhanalaisista putkilokasviesiintymistä sijaitsee Käsivarressa. Tähän on selityksenä ennen kaikkea alueen ravinteinen kallioperä ja korkeus muuhun Ylä-Lappiin verrattuna. Toinen huomattava uhanalaisten lajien esiintymäalue sijaitsee Utsjoen jokilaaksoissa ja etenkin Kevon kanjonissa. Kalkkipitoiset kalliot, joita petolintujen ulosteet vielä rehevöittävät lisää ja vaihteleva pienilmasto erisuuntaisilla pahoilla ja jokikuruissa ovat edellytyksinä monipuoliselle lajistolle. Alueella kasvaa myös jäänteinä jääkautta seuranneilta erilaisilta ilmastojaksoilta peräisin olleita lajeja kuten tuoksualvejuuri (*Dryopteris fragrans*), joka ei muualla Euroopassa enää esiinnykään. Ylä-Lapissa esiintyy useita uhanalaisia kääväkaslajeja, jotka ovat toistaiseksi puutteellisesti tunnettuja. Tietoja niiden esiintymisestä lisätään tekemällä tarpeelliseksi katsottavia selvityksiä.

Metsähallituksella on muutamia kohdelajeja, joiden seurantaan ja suojeluun panostetaan erityisesti. Tällaisia ovat Ylä-Lapin lajeista arnikki (*Arnica angustifolia*), tuoksualvejuuri, karvamaksaruoho (*Sedum villosum*), kalliosirkunjyvä (*Lappula deflexa*), pahtakeltto (*Crepis nigrescens*) ja metsänemä (*Epipogium aphyllum*).

3.4 Natura

Taustaa

Euroopan yhteisöjen neuvoston päätöksellä oli vuodesta 1992 lähtien kehitetty yhtenäistä eurooppalaista luontoalueiden verkostoa. Tämän Natura 2000 -verkoston tavoitteena oli taata eurooppalaisen luonnon monimuotoisuuden säilyminen. Suomen liittyttyä v. 1995 Euroopan Unionin jäseneksi tulivat EU:n luontodirektiivit velvoittamaan myös Suomea. Samalla Suomi joutui kehittämään oman Natura-verkostonsa useita muita maita nopeammalla aikataululla. Tämä kiire näkyi valitettavasti valmistelun aikana mm. puutteellisena tiedotuksena ja sitä seuraavina ongelmina ja väärinkäsityksinä.

Vuosina 1995–1998 Suomen ympäristökeskus, alueelliset ympäristökeskukset, Metsäntutkimuslaitos ja Metsähallitus valmistelivat ympäristöministeriön johdolla Suomen Natura -ehdotuksen. Ehdotuksesta tehtiin lukuisia muistutuksia ja valituksia, jotka pääosin saatiin käsiteltyksi kesäkuuhun v. 2000 mennessä. Pääpiirteissään Suomen Natura -ehdotus säilyi muuttumattomana.

Naturan luonne ja vaikutukset

Naturaan kirjattavia ja suojeltavia luontotyyppejä on Euroopassa noin 200 erilaista. Näistä Suomessa tavattavia luontotyyppejä on noin 50. Näitä *luontodirektiivin* luontotyyppejä ovat esimerkiksi palsasuot, tunturikoivikot sekä humuspitoiset järvet ja lammet. Näihin luontodirektiiveihin sisältyy myös yli 600 eliölajia (ei lintuja), joista Suomessa tavataan vain noin 50 lajia. Tällaisia lajeja ovat esimerkiksi raakku eli jokihelmisimpukka, naali ja lettorikko. Luontodirektiivin perusteella Naturaan liitettyjä alueita sanotaan *SCI -alueiksi*.

Luontodirektiivin lisäksi Naturassa vaikuttaa *lintudirektiivi*, jossa on lueteltu noin 200 lajia, jotka vaativat erityisiä suojelutoimia (taulukko 7). Näistä Suomessa tavataan noin 60 lintulajia, joista mainittakoon liro, metso ja tunturihaukka. Lintudirektiivin perusteella liitettyjä alueita nimitetään *SPA -alueiksi*.

Taulukko 7. Suomessa esiintyvät lintudirektiivin I-liitteen lajit.

Laji	Lajin tieteellinen nimi	Uhanalaisuus- luokka v. 2000	Ylä-Lappi lajin pesimäaluetta
helmipöllö	<i>Aegolius funereus</i>		x
kuningaskalastaja	<i>Alcedo atthis</i>		
kiljuhanhi	<i>Anser erythropus</i>	CR	x
kotka	<i>Aquila chrysaetos</i>	VU	x
kiljukotka	<i>Aquila clanga</i>	RE	
suopöllö	<i>Asio flammeus</i>		x
pyy	<i>Bonasa bonasia</i>		x
kaulushaikara	<i>Botaurus stellaris</i>	NT	
valkuposkihanhi	<i>Branta leucopsis</i>		
huuhkaja	<i>Bubo bubo</i>		x
kehrääjä	<i>Caprimulgus europaeus</i>	NT	
keräkurmitsa	<i>Charadrius morinellus</i>	NT	x
mustatiira	<i>Chlidonias niger</i>	VU	
ruskosuohaukka	<i>Circus aeruginosus</i>	NT	
sinisuohaukka	<i>Circus cyaneus</i>	NT	x
niittysuohaukka	<i>Circus pygargus</i>		
ruisrääkkä	<i>Crex crex</i>	NT	
pikkujoutsen	<i>Cygnus columbianus</i>		
laulujoutsen	<i>Cygnus cygnus</i>		x
valkoselkätikka	<i>Dendrocopos leucotus</i>	CR	
palokärki	<i>Dryocopus martius</i>		x
peltosirkku	<i>Emberiza hortulana</i>	VU	
ampuhaukka	<i>Falco columbarius</i>	VU	x
muuttohaukka	<i>Falco peregrinus</i>	EN	x
tunturihaukka	<i>Falco rusticolus</i>	EN	x
pikkusieppo	<i>Ficedula parva</i>	NT	
heinäkurppa	<i>Gallinago media</i>	RE	x
kuikka	<i>Gavia arctica</i>		x
kaakkuri	<i>Gavia stellata</i>	NT	x
varpuspöllö	<i>Glaucidium passerinum</i>		x
kurki	<i>Grus grus</i>		x
merikotka	<i>Haliaeetus albicilla</i>	VU	x
pikkulepinkäinen	<i>Lanius collurio</i>	NT	
punakuiri	<i>Limosa lapponica</i>	NT	x
kangaskiuru	<i>Lullula arborea</i>	NT	
sinirinta	<i>Luscinia svecica svecica</i>		x
uivelo	<i>Mergus albellus</i>		x

Laji	Lajin tieteellinen nimi	Uhanalaisuus- luokka v. 2000	Ylä-Lappi lajin pesimäaluetta
haarahaukka	<i>Milvus migrans</i>	EN	
tunturipöllö	<i>Nyctea scandiaca</i>	EN	x
kalasääski	<i>Pandion haliaetus</i>	NT	x
mehiläishaukka	<i>Pernis apivorus</i>	NT	
vesipääsky	<i>Phalaropus lobatus</i>		x
suokukko	<i>Philomachus pugnax</i>	NT	x
pohjantikka	<i>Picoides tridactylus</i>	NT	x
harmaapäätikka	<i>Picus canus</i>	NT	
kapustarinta	<i>Pluvialis apricaria</i>		x
mustakurkku-uikku	<i>Podiceps auritus</i>		
luhtahuitti	<i>Porzana porzana</i>		
pikkutiira	<i>Sterna albifrons</i>	EN	
räyskä	<i>Sterna caspia</i>	VU	
kalatiira	<i>Sterna hirundo</i>		x
lapintiira	<i>Sterna paradisaea</i>		x
lapinpöllö	<i>Strix nebulosa</i>		x
viirupöllö	<i>Strix uralensis</i>		
hiiripöllö	<i>Surnia ulula</i>		x
kirjokerttu	<i>Sylvia nisoria</i>		
metso	<i>Tetrao urogallus</i>	NT	x
liro	<i>Tringa glareola</i>		x
rantakurvi	<i>Xenus cinereus</i>	CR	

Naturan tarkoituksena on siis turvata SCI -alueilla tiettyjen luontotyyppien ja direktiivissä lueteltujen lajien (ei lintujen) säilyminen Euroopassa. SPA-alueilla on tavoitteena lintudirektiivin lajien suojeleminen niiden elinympäristöjä suojelemalla. SPA ja SCI -alueet menevät osittain päällekkäin.

Suomen Natura -alueista valtaosa kuuluu jo olemassa oleviin erilaisiin suojele-ohjelmiin ja maamme luonnonsuojelualueverkostoon. Näin ollen Naturaan kuulumisen ei sanottavasti muuta alueen sääntöjä tai rajoita lisää ihmistoimintoja. Naturen periaatteen mukaan Natura -alueilla voi jatkua sellainen toiminta, joka ei vaaranna niitä luonnonarvoja, joita varten alue on perustettu. Kullekin Natura -alueelle on nimetty se laki (lait), jonka säännöksiä noudatetaan. Tällä hetkellä ei kuitenkaan tarkkaan tiedetä, mitä kaikkea eräät aika pyöreät määritelmät, ohjeet ja säännökset käytännössä merkitsevät tai mitä Naturen tavoite "suotuisa suoje-
lun taso" oikeastaan tarkoittaa.

Natura Ylä-Lapissa

Suomen Natura -alueiden osuus koko maan pinta-alasta on noin 12 %. Natura-alueiden yhteispinta-ala on siten 4,8 milj. ha, josta Ylä-Lappiin kuuluu noin 2,0 milj. ha. Tämä on peräti 40,5 % Suomen Natura-alueista, mikä pohjautuu suuriin valtion hallitsemiin suojelu- ja erämaa-alueisiin (liite 7).

Natura-rajaukset eivät noudata täysin erämaa- ja suojelualueiden rajauksia, sillä vierekkäisiä alueita on yhdistetty kokonaisuuksiksi ja esimerkiksi Hammas-tunturin erämaasta on jätetty luonnonmukaisten hakkuiden alueet pois. Suuri poikkeama aiempiin suojelualueisiin on myös koko Inarijärven liittäminen Naturaan.

Natura-prosessi ei suinkaan ole päättynyt Natura-esityksen jättämiseen. Natura-alueiden tietoja lajistosta ja luontotyypeistä täydennetään ja Naturan vaikutusta lajistoon kehitykseen seurataan. Uusia Natura-kohteitakin jouduttaneen vielä liittämään mukaan. Kysymys ei ole kuitenkaan enää suurista pinta-aloista, vaan muutaman hehtaarin alueista, joita vaaditaan esimerkiksi joidenkin direktiiveissä lueteltujen perhosten tai kasvien elinympäristöjen turvaamiseksi.

Vaikka Natura-verkoston kehittämisen aikana muodostui paikallisen väestön keskuudessa vaikeasti häviäviä epäluuloja koko Naturaa kohtaan, ei Naturasta toistaiseksi ole seurannut mitään suuria heikennyksiä paikallisten oikeuksiin. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että tilanne olisi lopullinen tai ikuinen. Ihmisen ja luonnon välisissä suhteissa ja niiden säätelyissä ei ole pysyvää olotilaa. Olisi toivottavaa, että paikallinen mielipide painaisi näissä muutoksissa entistä enemmän.

Selkeitä positiivisia vaikutuksia Naturasta ovat olleet EU:n Life-rahastosta saadut osarahoitukset muutamiin Natura -alueilla tapahtuviin suojeluhankkeisiin. Tällaisiin kuuluvat Ylä-Lapissa mm. Kiljuhanhi- ja Naali-Lifet. Tämän tyyppisiä hankkeita pyritään saamaan lisää tulevaisuudessa.

3.5 Metsävarat, metsätalous

3.5.1 Metsänrajavyöhyke

Pohjoisborealisen kasvillisuusvyöhykkeen pohjoisosan metsien ja jokseenkin puuttoman hemiarktisen vyöhykkeen vaihettumisalue on metsänrajaekotoni. Vaihettumisvyöhykkeen pohjoinen osa tai korkeussuunnassa ylempi osa, käsittää puulajien lajirajalta varsinaiselle metsänrajalle ulottuvan alueen. Eteläisempi osa tai korkeussuunnassa alempi osa käsittää varsinaiselta metsänrajalta taloudelliselle metsänrajalle ulottuvan alueen. Normaali metsätalous on mahdollista taloudelliselta metsänrajalta etelään. Suomen pohjoisen metsänrajan syynä on osittain pohjoinen sijainti ja osittain korkeusasema. Mäntymetsien metsänrajaa voidaan pitää hemiarktisenä metsänrajana muualla paitsi Muotkatunturien ympärillä, missä se on selvästi korkeussuuntainen raja (Veijola 1998). Metsänrajaekotonin rakenne on selvitetty Suomessa ensimmäistä kertaa metsikkökuvioiden tasolla Ylä-Lapin luontokartoituksessa. Tuloksena on kartta, jossa on nähtävillä puuton alue, puuttoman alueen ja tunturikoivikon vaihettumisalue, tunturikoivualue, havumetsän ja tunturikoivun vaihettumisalue sekä havumetsä (liitekartta 2). Ylä-Lappiin sisältyy koko metsänrajaekotoni sulkeutuneesta borealisesta havumetsästä avotunturiin.

Pohjoisille metsille ominainen piirre on harvuus. Pohjoisboreaalisten metsien pohjoisimman osan katsotaan muodostavan sirkumpolaarisen harventuneiden metsien vyöhykkeen, joka saattaa olla tasaisilla alueilla hyvinkin leveä. Harventuneen metsän syynä ovat ympäristön stressitekijät kuten alhainen aurinkon säteilyn taso ja kylmä, niukkaravinteinen maaperä. Myös toistuvilla metsäpaloilla on vaikutusta asiaan. Harventuneiden metsien eteläraja on siellä, missä puusto on niin tiheää että se täysin säätelee muun kasvillisuuden kehitystä ja metsän luontainen uudistuminen on jokseenkin säännöllistä. Tällä rajalla tunturikasvien esiintyminen päättyy ja routimisilmiöiden vaikutus metsämaahan vähenee selvästi. Suomessa harventuneiden metsien alueena voidaan pitää Mettä-Lappia.

Suomessa on jo 1800-luvulta lähtien pohdittu metsänrajan läheisten metsien erityispiirteitä ja vuonna 1922 säädetyin suojametsälain nojalla perustettiin suojametsäalue, missä metsien käsittelyn tulee olla varovaisempaa kuin talousmetsissä. Nykyisen metsälain (1093/1996) nojalla on suojametsäalueeksi määrätty sama alue kuin aikaisemmin (kuva 8).

Kuva 8. Suojametsäalue ja Inarin talousmetsäalue.

Kasvimaantieteen näkökulmasta Inarin altaan mäntyvaltainen metsäalue on oma kokonaisuutensa, joka kuuluu pääosin Inarin talousmetsiin. Pohjoismaisessa luokituksessa sitä nimitetään *Inarijärven-Paatsjoen alueeksi*, johon kuuluvat lisäksi Venäjällä Luton laakson mäntymetsät ja Norjassa sekä Venäjällä Paatsjokilaakson yläosan metsät. Inarin talousmetsäalueen kasvuolosuhteet vaihtelevat siten, että parhaat metsät sijaitsevat Ivalojoen laakson alaosassa ja Luton laaksossa. Korkeimpien vaarojen rinteet voidaan rinnastaa olosuhteiltaan suojametsäalueeseen.

Suojametsäalueen parhaat metsät eivät merkittävästi eroa talousmetsäalueen metsistä. Tällaisiksi voidaan katsoa osa Muddusjärven, Paadarin ja Menesjärven laaksojen metsistä. Suojametsäalueen metsänrajametsien kasvuolosuhteet ja ominaisuudet vaihtelevat. Ylä-Lapissa voidaan erottaa seuraavat metsänrajametsien osa-alueet:

- Enontekiöllä Markkina-Suonttajärvi-Leppäjärvi-Kalmankaltio suunnalla mäntymetsän hemiarktisen metsänrajan ja männyn puurajan välillä on laaja männyn ja tunturikoivun vaihettumisalue, jossa maaston korkeus vähitellen nousee pohjoista kohti.
- Nunnasen, Puljun, Ivalon Matin, Kutturin, Appistunturien, Lemmenjoen tunturien ja Norjan rajan välillä sijaitsee laaja ylänköalue, jossa myös tunturien välisten laaksojen metsät ovat Suomessa selvimminkin metsätundraa muistuttavia alueita. Alue on osittain kuusen metsänrajametsä ja sille

ovat tyypillisiä havupuiden ja koivun muodostamat sekametsät, "moro-rostot".

- Pallas-Ounastunturin, Saariselän, Appis- ja Hammastunturien, Viibus- ja Marastotunturien sekä Muotkatunturien läheiset metsät ovat korkeus-suuntaisia metsänrajametsiä.
- Kaamanen - Näätämö välisellä verrattain tasaisella männyn hemiarktisella metsänraja-alueella on männyn ja tunturikoivun vaihtumisvyöhyke, jossa lämpösummat ovat alhaisia vaikka maaston korkeus merenpinnasta on alhainen. Jäämeren läheisyyden takia ilmaston mereisyys korostuu.
- Näätämön ja Vätsärin välillä erirakenteiset männiköt rajoittuvat suoraan avotunturiin. Tunturikoivikoiden vähäisyys johtuu tunturimittarin aiheuttamasta tuhosta. Laaksoissa mäntymetsät ulottuvat Norjan rajalle asti.
- Inarijoen ja Utsjoen laaksojen männiköt ovat pohjoisboreaaliseen vyöhykkeeseen kuuluvia mäntymetsien erillisesiintymiä.

3.5.2 Metsien dynamiikka

Luonnontilaiset metsät

Inarin metsät kehittyvät luontaisesti lähinnä metsäpalojen säätelemän ns. *suuren kierron* mukaan, jossa varsinkin kuivilla kankailla hävittävien, laajojen metsäpalojen jäljille syntyy verrattain tasaikäisiä metsiä. Toinen vaihtoehto on ns. *pieni kierto*, jossa vanha metsä vähitellen uudistuu eri syistä kuolleiden vanhojen puiden jättämiin aukkoihin ja tuloksena on erirakenteinen metsä. Epäsäännölliset siemensadot vaikuttavat molempiin kiertoihin (taulukko 8).

Ylä-Lapin luontokartoituksessa vuosina 1997–99 kartoitettiin ensimmäistä kertaa kuvioittain myös metsätalousalueen pohjoispuolinen alue, missä avotuntureiden lisäksi on laajoja kitumaiden metsiä (vuotuinen tilavuuskasvu 0,1–1,0 m³/ha). Tunturikoivikoiksi luokitettiin metsät, joiden kokonaislatvuspeittävyys on vähintään 10 % ja tunturikoivun osuus yli 70 %. Toisena kitumaiden metsien pääryhmänä erotettiin puustoiset suot ja harvat kangasmaiden havumetsät.

Taulukko 8. Ylä-Lapin luonnontilaisten metsien pääpiirteitä.

Metsän laji	Sijainti ja laajuus	Rakenne ja kehitys	Uudistuminen
Tasarakenteiset männiköt	Valtaosa Inarin vanhoista talousmetsistä ja parhaista suojametsistä.	Normaali männiköiden kehitys, eriytyminen puuluokkiin, H_{100} : 12-18 m. Hieskoivun osuus on pieni, joskus yksittäisiä rauduskoivuja.	Nykymetsät ovat syntyneet paloalueille. Hyvien siemenvuosien epäsäännöllisyys vaikuttaa ikärakenteeseen. Metsäpalosta kulunut aika vaikuttaa uudistumiseen, jos paloja ei esiinny uudistuminen muuttuu vähittäiseksi. Nykyiset vanhat metsät ovat syntyneet 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa.
Erirakenteiset männiköt	Osa Itä-Inarin pitkään palamatta olleista metsistä. Metsänrajametsistä suuri osa. Yleensä kitumaat.	Harva metsä koostuu monenikäisistä ja -kokoisista puista H_{100} : 10-15 m. Joskus tunturikoivutyypin hieskoivun osuus suuri.	Vähittäinen uudistuminen aukkoihin. Metsänrajaseudulla 1900-luvulla puurajan ja metsänrajan välinen alue on täyttynyt metsäksi.
Kuusikot ja hieskoivikot	Kuusen metsänraja on linjalla Korsatunturi-Ivalojoeki-Saariselkä. Ivalojoella ja Tsarmitunturissa on erillisesiintymiä.	Yleensä kuusivaltaisia sekametsiä. Erirakenteisia.	Vähittäinen uudistuminen aukkoihin.
Tunturikoivu/mänty metsänrajametsät	Koko pohjoisen metsänrajan käsittävä vaihtumisvyöhyke. Havumetsästä kohoavien tuntureiden rinteillä kapeana vyöhykkeenä.	Vaihtelevia tunturikoivumänty sekametsiä H_{100} : Mä 8-12m, Ko 4-8 m.	Ilmaston vaihtelun säätelemät männyn siemenvuodet sekä palojen ja tunturimittarituhojen esiintyminen ratkaisevat kehityksen suunnan joko männyn tai koivun eduksi.
Tunturikoivikot	Pohjoisborealaisen vyöhykkeen pohjoisin mereinen osa. Laajimmat tunturikoivikot ovat Käsvärren etäosassa, Muokatunturien ympärillä sekä Petsikon - Iijärven alueella.	Yksirunkoisten puiden tai monirunkoisten puuryhmien muodostamia vaihtelevia metsiä tai pensaikkoja. Kokonaislatvuspeittävyys vähintään 10 % ja tunturikoivun osuus yli 70 % H_{100} : 2-8 m.	Uudistuminen pääosin vesomalla. Siemensyntyisyys harvinaista. Poronlaidunnus estää uudistumista. Tunturimittari voi tuhota laajoja alueita.

Käytön piirissä olevat metsät

Ennen teollisen puunhankinnan kautta 1800-luvulla puun käyttö paikallisiin tarpeisiin ja vienti Jäämeren rannikolle hävittivät pohjoisimpia männiköitä Utsjoella ja Näätämön suunnalla. Metsähallitus on palauttanut näitä männiköitä viljelemällä 1910-luvulta lähtien. Enontekiön kylien lähellä, Inarijokilaaksossa utsjokelaisten puunhankinta-alueella ja Ivalojoen kulta-alueella paikallinen puunkäyttö vaikutti metsien rakenteeseen. Ylä-Lapin havumetsäalueen sisällä paikallinen puunkäyttö vaikutti metsien rakenteeseen vain pienillä alueilla asutuksen läheisyydessä. Ihmisen aiheuttamien palojen vaikutusta ei voida erottaa luonnon kuloista.

Sahateollisuuden puunhankinta alkoi Inarissa 1920-luvun alussa. 1930-luvun loppuun mennessä uitettiin Paatsjokea pitkin Norjaan noin miljoona järeää runkoa, jotka oli hakattu poimintahakkuulla lähinnä Inarin itäosasta. Nämä hakkuut muuttivat metsien rakennetta hieman erirakenteisuuden suuntaan mutta kokonaisvaikutus oli pieni.

Toisen maailmansodan jälkeen käynnistyi puunhankinta etelän suuntaan. Laajinta metsätaloutta edustivat ns. ratapuuhakkuut arviolta 50 000 hehtaarin alueella Ivalon eteläpuolisissa metsissä. Nämä olivat edelleen poimintahakkuuta mutta vaikutukseltaan voimakkaampia kuin aikaisemmat hakkuut. Myös kesäajokelpoisten metsäteiden rakentaminen aloitettiin.

Inarin metsät tulivat puumarkkinoiden puolesta normaalin metsätalouden piiriin Kemijärven selluloosatehtaan käynnistyessä 1960-luvun alussa. Aluksi hakkuut olivat varovaisia poiminnan ja harvennuksen luonteisia käsittelyjä. 1960-luvulla otettiin käyttöön siemenpuuhakkuut, jotka perustuivat olettamukseen, että vanha männikkö voidaan uudistaa yhdellä hakkuulla uuden sukupolven tasarakenteiseksi metsäksi. Erirakenteisia metsiä eivät tämän aikakauden ohjeet tunteneet. Laajat, keskitetyt siemenpuuhakkuut ovat riskialtis menetelmä epäsäännöllisten siemensatojen alueella. Riskiä lisäsivät 1980-luvun myrskytuhot. Riskiä toisaalta pienentää harvoissa metsissä ennen uudistushakkuuta yleisesti tapahtuva taimettuminen. Kesäajokelpoisia metsäteitä rakennettiin runsaasti. 1990-luvun loppuun mennessä on metsätalousalueella noin 100 000 ha valtaosin hoidettuja taimikoita ja nuoria metsiä sekä noin 25 000 ha uudistamisvaiheessa olevia siemenpuustoja. Nuorten taimikoiden ja siemenpuustojen kehittyminen pääosin tasarakenteisiksi, sulkeutuneiksi metsiksi vie vuosikymmeniä.

1980-luvun lopulla omaksuttiin uusi metsien monikäyttöön ja luontoarvojen säilyttämiseen tähtäävä metsätalouden ajattelumalli, jonka pohjalta otettiin käyttöön luonnonläheisen metsänkäsittelyn periaatteet. Uudet puustoa osittain poistavat hakkuutavat noudattavat mahdollisimman pitkälle metsien luontaista kehitystä ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen on keskeinen tavoite. Talousmetsien vanhoissa metsissä noin 138 000 hehtaarin alueella metsänkäsittelyn uudet vaihtoehdot ovat käytettävissä täysimääräisesti (taulukko 9).

Taulukko 9. Yhdistelmä Ylä-Lapin metsien dynamiikasta. Monimuotoisuutta on arvioitu metsätalouden suhteen.

A. Metsämaan metsät <i>Kehityksen päälinjat</i>	Pinta-ala, hehtaaria	%
Metsätalouden ulkopuolella olevat metsät: suojelualueet, erämaat ja luontaistalousalueet <i>Luontainen suuren tai pienen kierron mukainen kehitys</i> <i>Luonnon monimuotoisuus säilyy täysin</i>	197 000	37 %
Metsätalouden alueen erikoismaat: retkeilyalue, erämaiden luonnonmukaiset alueet, kuusi- ja koivuvaltaiset korkeat alueet <i>Valtaosin luontainen suuren tai pienen kierron mukainen kehitys</i> <i>Luonnon monimuotoisuus säilyy hyvin</i>	86 000	16 %
Metsätalouteen kuuluvat luonnonläheisen metsänkäsittelyn metsät <i>Luontaista kehitystä mukaileva käsittely tavoitteena vaihtelevanrakenteiset metsät</i> <i>Luonnon monimuotoisuus säilyy tyydyttävästi</i> <i>Osalla myös uudet toimintavaihtoehdot mahdollisia</i>	138 000	26 %
Metsätalouteen kuuluvat vain puuntuotantoa tavoitellen käsitellyt metsät <i>Hoito tähtää suhteellisen tasarakenteisiin metsiin</i> <i>Luonnon monimuotoisuutta vähän jäljellä</i>	115 000	21 %
Yhteensä metsämaan metsät <i>Noin 50 %:ssa metsistä on luontainen kehitys ja monimuotoisuus turvattu hyvin</i> <i>Noin 25 %:ssa em. tekijät on turvattu tyydyttävästi</i> <i>Noin 25 %:ssa tavoitteena on ollut lähinnä puuntuotanto</i>	536 000	100 %

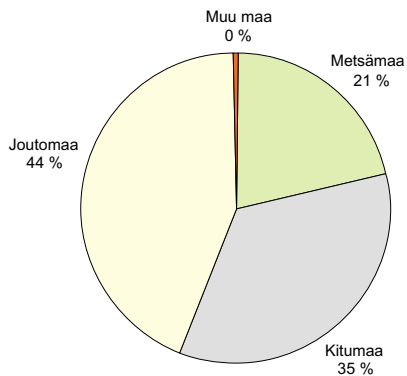
B. Kitumaan metsät <i>Kehityksen päälinjat</i>	Pinta-ala, hehtaaria	%
Puustoiset suot ja harvapuustoiset havumetsät <i>Luontainen kehitys</i> <i>Luonnon monimuotoisuus säilyy hyvin</i>	430 000	49 %
Tunturikoivikot <i>Luontainen kehitys</i> <i>Luonnon monimuotoisuus säilyy hyvin</i>	450 000	51 %
Yhteensä kitumaiden metsät <i>Luontainen kehitys ja luonnon monimuotoisuus turvattu täysin</i> <i>Pienillä alueilla kotitarvepuun hakkuuta</i>	880 000	100 %

A+B. Metsät kaikkiaan (metsämaan + kitumaan metsät)	1 416 000	
--	------------------	--

Varsinaisten talousmetsien osuus on 17 % kaikista Ylä-Lapin metsistä

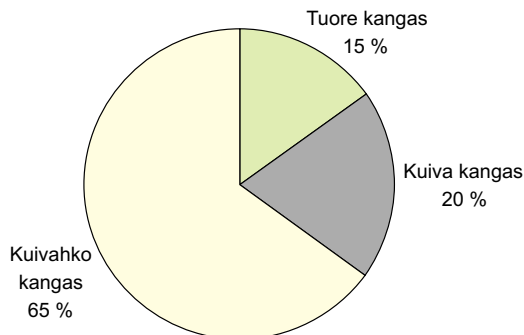
3.5.3 Kasvupaikat

Ylä-Lapin maapinta-ala on 2,53 milj. ha. Tästä metsämaata on 536 000 ha (21 %), kitumaata 880 000 ha (35 %), joutomaata 1 105 000 ha (44 %) ja muuta maata eli teitä, linjoja, varastopaikkoja ym. 4 000 ha (0 %) (kuva 9). Pääosa metsämaasta, 95 %, sijaitsee Inarin kunnan alueella. Runsas puolet (56 %) Ylä-Lapin maa-alasta on metsää (metsämaa ja kitumaa) kasvavaa. Joutomaat ovat pääosiltaan avosoita tai tunturipaljakoita. Joutomaiden suhteellinen osuus on suurin Enontekiöllä ja Utsjoella. Maapinta-alasta 20 % on turvemaita. Liitteessä 6 on esitetty kunnittain ja maankäyttöluokittain pinta-alan jakaantuminen pääryhmiin.

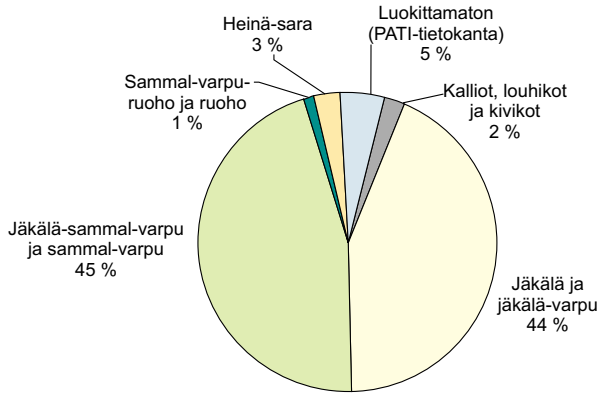
Kuva 9. Ylä-Lapin maat pääryhmittäin.

Ylä-Lapin metsämaan kivennäismaasta (534 400 ha) on kuivahkoa kangasta 346 300 ha (65 %). Kuivaa kangasta on 106 300 ha (20 %) ja tuoretta kangasta 78 800 ha (15 %). Lehtomaista kangasta on vain 1 500 ha ja karukkokangasta 1 300 ha. Lehtoja ja niittyjä on yhteensä 200 ha (kuva 10 ja liite 8).

Kuva 10. Metsämaan kivennäismaat kasvupaikkatyypeittäin.

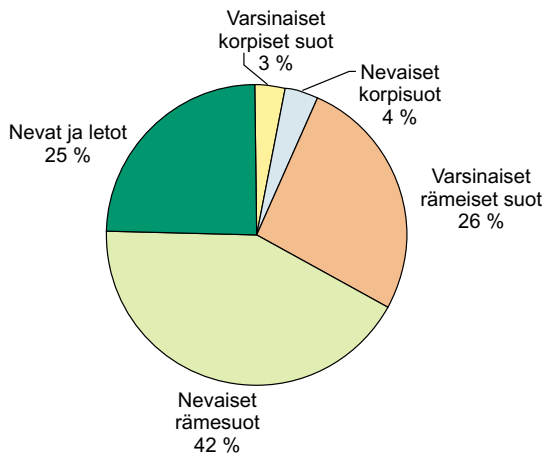
Kitu- ja joutomaiden kivennäismaat (1 472 600 ha) jakaantuvat pääasiassa kahteen luokkaan: jäkälä-sammal-varpu- ja sammal-varpu -maita on 671 400 ha (46 %) sekä jäkälä- ja jäkälä-varpu -maita on 642 400 ha (44 %) (kuva 11 ja liite 8). Kitu- ja joutomaiden kivennäismaasta 74 700 hehtaaria sijaitsee metsätalousalueella, eikä niitä ole kuvioittaisessa arvioinnissa luokiteltu tarkemmin kasvupaikkatyyppeihin (liitteessä 5 on selitetty tarkemmin Ylä-Lapin paikkatietokantoja ja niiden eroja).

Kuva 11. Kitu- ja joutomaan kivennäismaat kasvillisuuden pääluokittain.

Metsämaan soita on Ylä-Lapissa ainoastaan 1 600 ha ja ne sijaitsevat lähes yksinomaan Inarin metsätalousalueella. Metsämaan soista 400 ha (26 %) on rämeitä ja 1 200 ha (74 %) korpia.

Kitu- ja joutomaan soita on 513 000 ha. Eniten on nevaisia rämesoita, 216 500 ha (42 %), ja varsinaisia rämeisiä soita, 134 600 ha (26 %) (kuva 12 ja liite 8).

Kuva 12. Kitu- ja joutomaan suot pääluokittain.

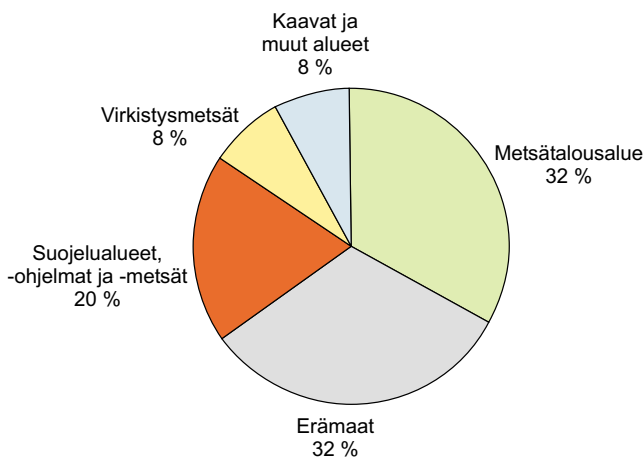
3.5.4 Puusto

Kokonaismäärä

Puuston kokonaistilavuus Ylä-Lapissa on 49 milj. m³. Tästä on metsämaalla 33,6 milj. m³ ja kitumaalla 15,4 milj. m³. Talousmetsien metsämaalla puustoa on 14,2 milj. m³ (taulukko 10 ja kuva 13). Metsämaan puuston keskitilavuus on talousmetsissä 55 m³/ha ja erämaa- ja suojelualueilla 70 m³/ha. Liitteessä 9 on esitetty puuston määrä metsä- ja kitumaalla kunnittain ja maankäyttöluokittain.

Taulukko 10. Puuston kokonaistilavuus metsä- ja kitumaalla maankäyttöalueittain.

Maankäyttöalue	Puusto pääryhmittäin, m ³		
	Metsämaa	Kitumaa	Yhteensä
Metsätalousalue	14 169 000	2 027 000	16 196 000
Erämaat	8 739 000	6 884 000	15 624 000
Suojelualueet, -ohjelmat			
ja -metsät	6 278 000	3 318 000	9 596 000
Virkistysmetsät	3 290 000	453 000	3 744 000
Kaavat ja muut alueet	1 091 000	2 729 000	3 821 000
Yhteensä	33 568 000	15 412 000	48 980 000

Kuva 13. Puuston kokonaistilavuus maankäyttöalueittain.

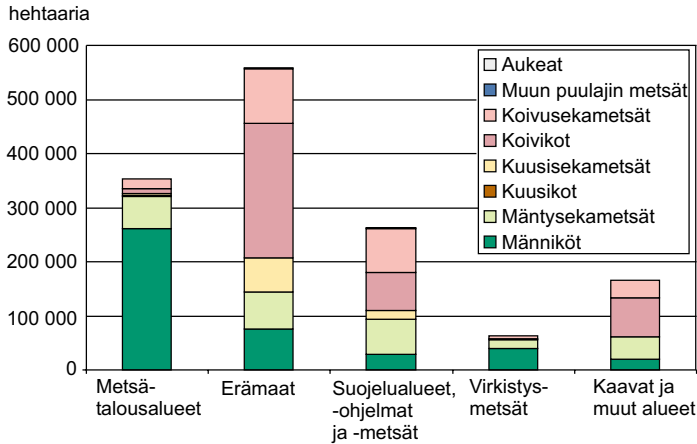
Puulajisuhteet

Puulajivaltaisuus

Lähes puolet (48 %) Ylä-Lapin metsistä (metsä- ja kitumaat) on mäntyvaltaisia, koivuvaltaisia metsiä on 46 % ja kuusivaltaisia 6 %. Metsätalousalueen metsät ovat pääosiltaan männiköitä (91 %) (taulukko 11 ja kuva 14). Suojelu- ja erämaa-alueiden sisältämät tunturikoivikot nostavat koivuvaltaisten metsien osuuden niissä lähelle 60 %. Kuusivaltaiset metsät sijaitsevat valtaosin erämaa-alueilla, lähinnä Hammastunturin ja Tsarmitunturin erämaissa, sekä suojelualueilla, pääosin Lemmenjoen kansallispuistossa.

Taulukko 11. Puulajivaltaisuus metsä- ja kitumaalla maankäyttöalueittain, yhteensä hehtaaria.

Maankäyttöalue	Mä	MäSeka	Ku	KuSeka	Ko	KoSeka	Muu	Aukea	Yhteensä
Metsätalousalueet	261 200	60 300	900	3 600	8 400	18 000	1 200	400	354 000
	74 %	17 %	0 %	1 %	2 %	5 %	0 %	0 %	100 %
Erämaat	76 400	68 000	400	62 400	248 400	101 000	400	1 500	558 700
	14 %	12 %	0 %	11 %	44 %	18 %	0 %	0 %	100 %
Suojelualueet, -ohjelmat ja -metsät	29 000	65 300	100	25 500	69 500	84 100	100	800	274 300
	11 %	24 %	0 %	9 %	25 %	31 %	0 %	0 %	100 %
Virkistysmetsät	40 500	15 000	0	100	2 600	5 000	600	0	63 800
	63 %	24 %	0 %	0 %	4 %	8 %	1 %	0 %	100 %
Kaavat ja muut alueet	19 600	41 300	0	0	71 500	32 800	100	300	165 500
	12 %	25 %	0 %	0 %	43 %	20 %	0 %	0 %	100 %
Yhteensä	426 600	250 000	1 400	91 700	400 400	240 700	2 400	3 000	1 416 200
	30 %	18 %	0 %	6 %	28 %	17 %	0 %	0 %	100 %

Kuva 14. Puulajivaltaisuus maankäyttöalueittain metsä- ja kitumaalla.

Puuston tilavuus puulajeittain

Ylä-Lapin metsien kokonaispuumäärästä, 49 milj. m³, mäntyä on 35 milj. m³ (71 %), kuusta 1,8 milj. m³ (4 %) ja koivua 11,2 milj. m³ (23 %). Kelojen määräksi on inventoinneissa saatu 0,9 milj. m³, joka on lähes kokonaan mäntyä. Kuusikelon osuus on 11 000 m³. Muiden lehtipuiden (haapa, harmaaleppä, raita ja pihlaja) määräksi on inventoitu 55 000 m³. Koeluontoisesti viljeltyjen ulkomaisten puulajien, siperianlehtikuusen ja kontortamännyn, tilavuus on 3000 m³. Koivun kokonaiskuutiomäärästä rauduskoivun osuus on 1 %, hieskoivun 34 % ja tunturikoivun 65 % (taulukko 12).

Taulukko 12. Puuston tilavuus puulajeittain metsä- ja kitumaalla maankäyttö-alueittain.

Metsämaan puusto (1000 m³) puulajeittain									
	Mänty	Kuusi	Mänty- ja kuusi- kelo	Raudus- koivu	Hies- koivu	Tunturi- koivu	Muut lehti- puut	Ulkom. puul.	Kaikki yhteensä
Metsätalousalue	12 963	213	379	49	550	0	12	3	14 169
Erämaa-alueet	6 932	909	173	15	658	40	12	0	8 739
Suojelualueet, -ohjelmat ja -metsät	4 958	323	136	15	757	86	3	0	6 278
Virkistysmetsät	3 074	0	97	11	105	1	2	0	3 290
Kaavat ja muut alueet	995	0	10	0	72	11	3	0	1 091
Yhteensä	28 922	1 445	795	90	2 142	138	32	3	33 567
<i>%</i>	<i>86</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>0</i>	<i>7</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>100</i>
Kitumaan puusto (1000 m³) puulajeittain									
Metsätalousalue	1 478	20	24	3	489	9	4	0	2 027
Erämaa-alueet	2 064	346	25	0	355	4 089	5	0	6 884
Suojelualueet, -ohjelmat ja -metsät	1 135	39	8	5	541	1 582	8	0	3 318
Virkistysmetsät	311	0	6	0	91	42	3	0	453
Kaavat ja muut alueet	1 093	0	11	0	195	1 427	3	0	2 729
Yhteensä	6 084	405	74	8	1 670	7 148	23	0	15 412
<i>%</i>	<i>39</i>	<i>3</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>11</i>	<i>46</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>100</i>
Metsä- ja kitumaan puusto (1000 m³) puulajeittain yhteensä									
Metsätalousalue	14 441	233	403	52	1 039	9	16	3	16 196
Erämaa-alueet	8 996	1 255	198	15	1 013	4 129	17	0	15 623
Suojelualueet, -ohjelmat ja -metsät	6 093	362	144	20	1 298	1 668	11	0	9 596
Virkistysmetsät	3 385	0	103	11	196	43	5	0	3 743
Kaavat ja muut alueet	2 088	0	21	0	267	1 438	6	0	3 820
Yhteensä	35 006	1 850	869	98	3 812	7 286	55	3	48 979
<i>%</i>	<i>71</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>0</i>	<i>8</i>	<i>15</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>100</i>

Puuston kehitysvaiheet

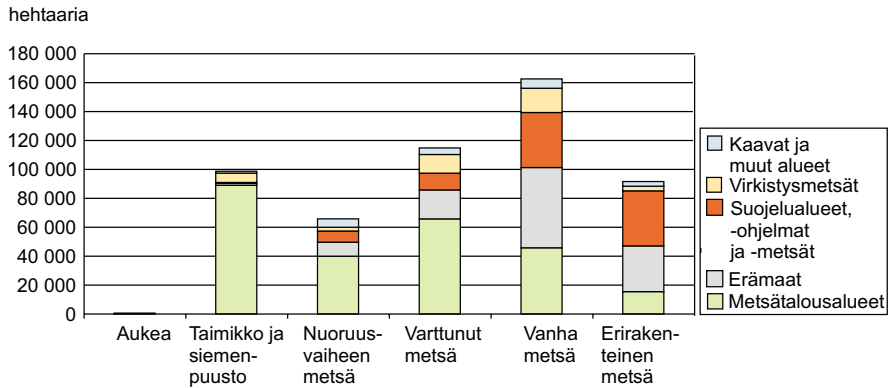
Soveltamalla luontokartoituksessa käytettyä metsikön kehitysvaiheluokitusta myös metsätalousalueella, saadaan koko Ylä-Lapin alueelta kokonaiskuva metsien kehitysvaiheista. Luokitus ja sen yhteys metsätalousalueella käytettyyn PATI-kehitysluokkiin selviävät seuraavasta taulukosta.

Luontokartoituksen kehitysvaihe	PATI-kehitysluokan soveltaminen
Aukea	aukea
Taimikko, noin 40 vuoden ikään asti	taimikko, uudistumisvaiheessa oleva metsä
Nuoruvaiheen metsä, ikä yleensä alle 100 vuotta	nuori kasvatusmetsä ja varttuneista kasvatusmetsistä alle 100-vuotiaat
Varttunut metsä, ikä noin 100–230 vuotta	varttuneista kasvatusmetsistä yli 100-vuotiaat, uudistuskypsistä metsistä enintään 230-vuotiaat
Vanha metsä, ikä yli 230 vuotta	uudistuskypsistä metsistä yli 230-vuotiaat
Eriakenteiset metsät	erirakenteiset metsät

Ylä-Lapin metsien rakenteelle on ominaista vanhojen ja varttuneiksi luokiteltujen metsien suuri (yli 50 %) osuus pinta-alasta. Myös erirakenteisten metsien merkittävä osuus (17 %) on tyypillinen pohjoisimpien metsien piirre. Taimikoista 85 % sijaitsee metsätalousalueella. Varttuneiden ja vanhojen metsien yhteenlaskettu osuus metsätalousalueella on edelleen korkea, 44 % metsätalousalueen metsämaan alasta (taulukko 13 ja kuva 15).

Taulukko 13. Puuston kehitysvaiheet maankäyttöalueittain metsämaalla.

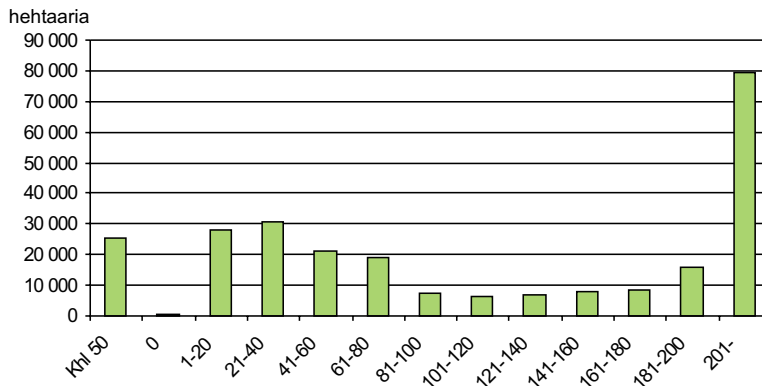
Maankäyttöalue	Aukea	Taimikko	Nuoruvaiheen metsä	Varttunut metsä	Vanha metsä	Eriakenteinen metsä	Kaikki yhteensä
Metsätalousalue	400	89 400	40 000	66 100	45 800	15 300	257 000
Erämaat	100	1 000	9 800	19 800	55 900	32 000	118 600
Suojelualueet, ohjelmat ja -metsät	0	800	7 800	11 400	38 100	38 500	96 600
Virkistysmetsät	100	6 600	2 600	13 000	17 100	3 200	42 400
Kaavat ja muut alueet	200	1 000	5 900	4 600	6 800	3 000	21 500
Yhteensä	700	98 800	66 100	114 900	163 700	92 000	536 000
	0 %	18 %	12 %	21 %	30 %	17 %	100 %

Kuva 15. Puuston kehitysvaiheet metsämaalla

Puuston ikärakenne

Ikä on tarkemmin määritetty vain metsätalousalueen metsämaiden metsiköistä (kuva 16). Luontokartoituksen yhteydessä ei ikää määritetty erikseen, vaan suurpiirteinen ikäjakauma saatiin kehitysvaiheen avulla.

Kuva 16. Puuston ikärakenne talousmetsien metsämaalla.

Puuston kasvu

Taulukossa 14 on esitetty Ylä-Lapin metsien kasvu pääryhmittäin ja maankäyttöalueittain vuonna 2000. Kasvu on määritetty metsätalousalueen metsämaalla kuvioittain MELA-kasvumallien avulla. Luontokartoitusalueella on käytetty VMI 8:n (1992 ja 94) kunnittain vaihtelevia keskimääräisiä kasvulukuja (Enontekiö 0,80 m³/ha, Utsjoki 0,70 m³/ha, Inari 0,94 m³/ha), joiden perusteella pinta-

alalla painotetuksi metsämaan metsien keskikasvuksi koko luontokartoitusalueelle on saatu 0,93 m³/ha. Kitumaiden kasvu on arvioitu koko Ylä-Lapin alueelle VMI 8:n kasvulukujen avulla.

Taulukko 14. Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen metsien nettokasvu maankäyttö-alueittain ja pääryhmittäin vuonna 2000.

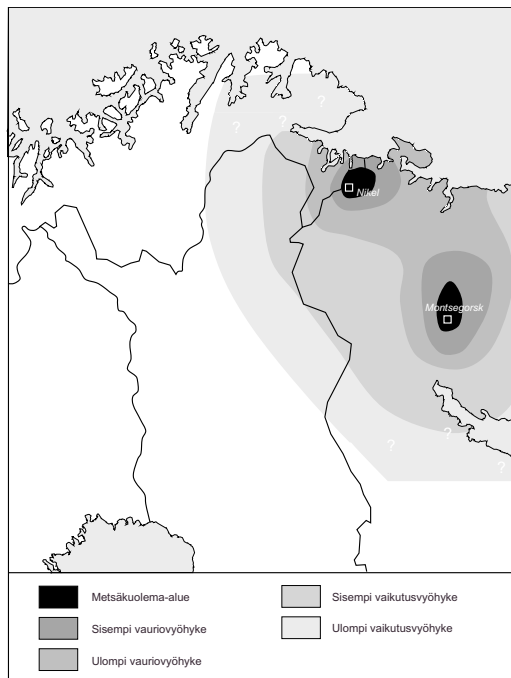
Metsämaan				
Maankäyttöalue	Pinta-ala ha	Puusto m ³	Kokonaiskasvu m ³ /v	Kasvu m ³ /ha
Metsätalousalue	257 000	14 169 000	239 000	0,93
Erämaa-alueet	119 000	8 739 000	110 000	0,93
Suojelualueet, -ohjelmat ja -metsät	97 000	6 278 000	89 000	0,93
Virkistysmetsät	42 000	3 290 000	39 000	0,93
Kaavat ja muut alueet	21 000	1 091 000	20 000	0,93
Yhteensä	536 000	33 567 000	497 000	0,93
Kitumaan				
Maankäyttöalue	Pinta-ala ha	Puusto m ³	Kokonaiskasvu m ³ /v	Kasvu m ³ /ha
Metsätalousalue	97 000	2 027 000	19 000	0,20
Erämaa-alueet	440 000	6 884 000	88 000	0,20
Suojelualueet, -ohjelmat ja -metsät	178 000	3 318 000	36 000	0,20
Virkistysmetsät	21 000	453 000	4 000	0,20
Kaavat ja muut alueet	144 000	2 729 000	29 000	0,20
Yhteensä	880 000	15 412 000	176 000	0,20
Metsä- ja kitumaan kasvu yhteensä			673 000	

Vuonna 2000 Ylä-Lapin metsien kokonaisnettokasvu metsämaalla (536 000 ha) on 497 000 m³, keskimäärin 0,9 m³/ha. Vastaava kitumaiden (880 000 ha) metsien kasvu on 176 000 m³, keskimäärin 0,2 m³/ha. Kitumaista suurin osa on tunturikoivikkoa. Yhteensä siis Ylä-Lapin metsien (metsä- ja kitumaa) kasvu vuonna 2000 on 673 000 m³. Käyttämällä MELA-laskelman mukaista metsämaan metsien luonnonpoistumaa perustana ja arvioimalla eri lähteiden perusteella kitumaiden luonnonpoistumaksi 0,12 m³/ha, saadaan luonnonpoistuman arvioksi metsämaalla 19 000 m³/v ja kitumaalla 11 000 m³/v.

3.5.5 Metsien kunto

Metsien kuntoon vaikuttavia tekijöitä Ylä-Lapissa ovat ilman saasteet, ilmasto ja sen vaihtelut, muut luonnon omat prosessit sekä ihmisen toiminta. Ilmansaasteiden ja ilmaston vaihtelun aiheuttamat muutokset metsien kunnossa ovat hitaita ja pitkäaikaisia ja tästä johtuen niiden havainnointi on vaikeaa. Luonnon muista omista prosesseista ja ihmisen toiminnasta johtuvat muutokset ovat ”nopeampia” ja helpommin havaittavia ja tästä syystä niihin reagointi on helpompaa.

Merkittävimmät Ylä-Lapin metsien kuntoon vaikuttavat saastepäästöt ovat peräisin Kuolan niemimaan suurista nikkeli- ja kuparisulatoista. Näiden päästöjen vaikutuksia Lapin metsiin on tutkittu Itä-Lapin metsävaurioprojektissa, jossa selviteltiin mm. 1980-luvulla Itä-Lapissa havaitun neulaskadon yhteyttä saastepäästöihin. Tutkimuksen mukaan suurimmat saastekuormitukset kohdistuvat Inarin Lapin itäisiin osiin, mutta välitön saastetuho uhkaa vain pientä aluetta Inarin itäosassa. Kuolan saastepäästöjen suoraa yhteyttä neulaskatoon ei tutkimuksessa voitu todeta. Tehtyjen selvitysten perusteella tultiin siihen tulokseen, että männyn neulasvuosikertojen suuret vuosittaiset vaihtelut johtuvat pääasiassa suurilmastossa tapahtuneista muutoksista (kuva 17) (Tikkanen 1995).

Kuva 17. Kuolan saastepäästöjen vaikutusalueet (Tikkanen 1995).

Ilmasto ja sen vaihtelut on merkittävä metsän uudistumiseen vaikuttava tekijä. Kylmien ajanjaksojen aikana metsän uudistumista ei tapahdu ja metsänraja-metsissä mäntyjä kuolee pystyyn. Lämpiminä ilmastojaksoina mänty uudistuu voimakkaasti ja metsänraja siirtyy pohjoiseen. Näin tapahtui Ylä-Lapissa viimeksi 1920- ja 1930-luvuilla. Tämän lämpimän jakson tuloksena metsänrajalla on tänä päivänä runsaasti nuoria mäntymetsiä.

Muita metsien kuntoon vaikuttavia luonnon omia prosesseja ovat myrskyt, metsäpalot, hyönteistuhot ja porojen laidunnus, minkä voidaan osittain katsoa olevan myös ihmisen vaikutusta. 1980-luvulla tapahtui myrskytuhoja, jotka kaatoivat puuta laajoilta alueilta Ylä-Lapissa lähinnä tuoreilta uudistusaloilta. Näillä aloilla on sittemmin tehty tarpeelliset maankunnostukset ja viljelyt. Metsäpalojen vaikutus luontoon on nykyisin vähäistä, koska metsäpalojen torjunta on tehokasta. Metsäpalojen ”puutetta” luonnon monimuotoisuuden lisääjänä korvataan nykyisin tekemällä metsän- ja luonnonhoidollisia kulotuksia. 1960-luvun puolivälissä tapahtui laajoja tunturimittarituhon metsänraja- ja tunturivyöhykkeellä (liite 10). Huomattava osa tunturimittarituhon kohteeksi joutuneista alueista varsinkin Utsjoen kunnassa tuhoutui totaalisesti. Jäljelle jäi vain pystyyn kuolleita puunrunkoja, joiden elpyminen vesojen kautta estyi lähes täysin. Vähitellen nämä alueet muuttuivat paljakan kaltaisiksi puuttomiksi alueiksi jäljelle jääneiden puunrunkojen kaatuessa maahan. Tämän seurauksena mm. Utsjoen kunnan alueelle syntyi ns. sekundaarista paljakkaa 57 000 hehtaaria. Näin laajamittainen tuho vähensi porojen kesäravintoa ja pienensi riekon elinpiiriä. Toisaalta tunturimittarituhot olivat eduksi männylle, joka pääsi valtaamaan alaa hies- ja tunturikoivulta.

Porojen laiduntaminen vaikuttaa metsien kuntoon kahdella tavalla. Joillakin alueilla koivun uudistuminen on vaikeutunut ja jäkäläpeitteen kulumisesta johtuva maan mikrobiologinen aktiivisuus on heikentynyt, mikä vaikuttaa maamikrobien toimintaa, maan ravinneoloihin sekä juurten pakkaskestävyyteen (Tikkanen 1995).

Nykyisillä metsätalousalueen metsikköjärjestelyillä ja uusilla, luonnonläheisillä metsienkäsittelytavoilla jäljitellään luonnon omia prosesseja ja siten minimoidaan metsien käsittelyn aiheuttamat negatiiviset vaikutukset metsien kuntoon. Keinoina ovat mm. monipuoliset hakkuutavat, pienehköt uudistusalat, lahopuu-jatkumon säilyttäminen, lehtipuiden suosiminen ja metsien kulutus.

Metsätalousalueella on kuviotietoihin kirjattu noin 8 000 hehtaaria tuhoja, joista noin puolet on poron aiheuttamia (taulukko 15). Suurin osa porojen aiheuttamista tuhoista on lieviä, eivätkä ne edellytä mitään erityisiä metsänhoidollisia toimenpiteitä.

Kesällä 2000 havaittiin laajahkoja mäntypistiäisen aiheuttamia tuhoja Kuutuan alueella. Tuhoalueiden kartoitus tehdään keväällä 2001, jonka jälkeen päätetään mahdollisista hakkuutoimista.

Koko Ylä-Lapin aluetta tarkastellessa voidaan todeta, että erilaisten metsätuhojen määrä alueella on suuriin pinta-aloihin suhteutettuna varsin pieni ja metsien terveydentila on hyvä.

Taulukko 15. Metsätuhot metsätalousalueella (Metsähallituksen paikkatietojärjestelmä (PATI)).

Tuhon aiheuttaja	hehtaaria	%
Pakkanen, routa	485	6
Kuivuus	433	5
Ravinteiden epätasapaino	168	2
Metsäpalo	448	6
Hirvi	830	10
Poro	4 360	54
Hyönteiset	85	1
Sienitaudit	891	11
Muut	359	5
Yhteensä	8 059	100

3.5.6 Metsätiet

Valtaosa Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen metsäautoteistä on rakennettu viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana, jolloin kuitupuulla on ollut säännöllinen kysyntä Inarista. Aikaisemmin puuvirta kulki pohjoiseen Jäämerelle uittoreittejä myöten. Metsätiestöstä pääosa on Inarin kunnan alueella. Sodankylän kunnan puolella UK-kansallispuiston pohjoispuolella olevalla alueella on tiheä metsätieverkosto.

Metsätiet on rakennettu metsätalouden harjoittamista varten. Teiden ja siltojen kantavuus on mitoitettu puutavaran kaukokuljetusta varten. Metsäteille on kui-

tenkin muodostunut laaja metsien muuta käyttöä palveleva tarkoitus. Tärkeimpinä muina käyttömuotoina ovat porotalous, matkailu, kalastus, metsästys ja luonnontuotteiden keräily. Metsäteitä on jonkin verran katkaistu läpikulkukenteen estämiseksi ja alueiden erämaisyyden lisäämiseksi. Katkaistuja teitä on Kutturan, Kuutuan ja Nellimin alueella. Lisäksi on sovittu muutamien teiden sulkemisesta Kirakan ja Kessin alueella metsätaloustoiminnan tauottua teiden vaikutuspiirissä toistaiseksi.

Metsätalouden asiakkaat vaativat nykyään lähes ympärivuotisen puunkorjuun. Puunkorjuusta tapahtuu talviteille reilu kolmannes ja loput kesäteille. Nykyisillä toimitusvaatimuksilla talvitiekorjuun osuutta on vaikea lisätä. Sen lisääminen aiheuttaisi ylimääräisiä kustannuksia ja paineita lisätä koneellista korjuuta.

Kesäajokelpoiset metsäautotiet jaetaan kolmeen luokkaan runko-, alue- ja kesävarsiteihin sen mukaan, millainen merkitys niillä on tieverkoston osana. Ylä-Lapin alueella on runkoteitä 143 km, alueteitä 287 km ja kesävarsiteitä 566 km. Lisäksi on talvivorsitiet, joita käytetään vain talvella jäätyneen maan aikana liikennöintiin. Runko- ja alueteiden siltojen määrä on 35 kpl. Näiden teiden lisäksi Metsähallitus on osakkaana ns. yksityisteissä, joita kutsutaan osakkuusteiksi. Osakkuusteiden määrä Ylä-Lapissa on 122 km.

Runkotie on isojen metsäalueiden toimintoja varten rakennettava tie. Runkotien rakentamisen kustannukset ovat noin 50 000 mk/km. Aluetie on pienten metsäalueiden toimintoja varten rakennettava tie. Aluetien rakentamiskustannukset ovat noin 45 000 mk/km. Kesävarsitie on yksittäisen leimikon tai muutaman leimikon toimintoja varten rakennettava tie. Kesävarsitiet ovat vaatimuksiltaan vaatimattomampia kuin aluetiet. Myös kesävarsiteille voidaan tarvittaessa ajaa sora- tai murskepinta. Kesävarsiteiden rakentamiskustannukset ovat noin 32 000 mk/km. Yllä oleviin kustannuksiin ei sisälly teillä olevat sillat. Sillan rakentamiskustannus vaihtelee 100 000–200 000 mk /silta. Yllä olevien rakentamiskustannuksien mukaan tiestön uushankintahinta on seuraava:

Runkotiet	143 km	7 150 000 mk
Aluetiet	287 km	12 915 000 mk
Kesävarsitiet	566 km	18 112 000 mk
Sillat	35 kpl	3 500 000 mk
Yhteensä		41 677 000 mk

Taulukosta puuttuu kesävarsiteiden siltojen arvo ja osakkuusteiden arvo. Näin arvioiden Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen hallinnassa olevan kesäajokelpoisen metsätiestön uushankintahinta on yli 45 miljoonaa markkaa.

Kesäajokelpoisten metsäteiden tietiheys Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen alueella on metsätalouden maalla noin 2,1 m/ha. Vastaava luku koko Lapissa on 2,6 m/ha ja koko maassa 7,7 m/ha.

Uusia pysyväisluonteisia kesäajokelpoisia teitä rakennetaan vain kohdekohtaisen analyysin perusteella. Jäljellä olevien metsäteiden rakentamistarve on vielä vajaat 100 km.

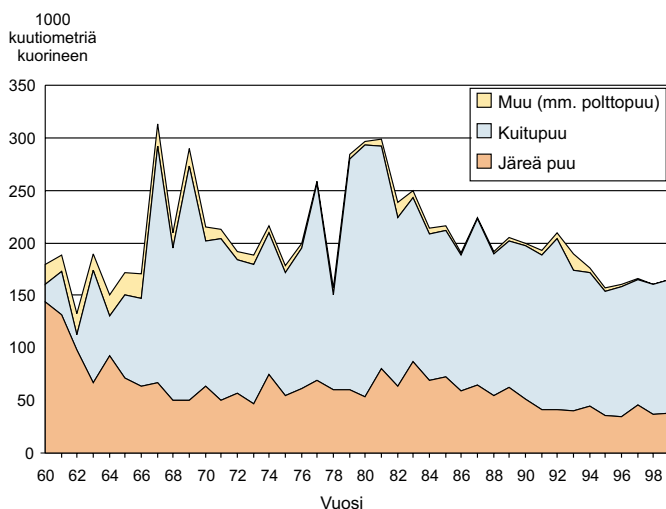
Metsäteiden korjaustarve on suuri ja korjaustarvetta löytyy kaikista tietyyypeistä. Tienrakentamisen painopiste tulee siirtymään lähivuosina vanhojen teiden kunnostukseen ja peruskorjaukseen. Metsäautoteiden sillat ovat pääosin iäkkäitä ja puurakenteisia. Siltojen uusimistarve on jatkossa yksi silta vuodessa. Nykyisen metsätiestön kunnossapito ja peruskorjaus vaatii arviolta noin 500 000 markan vuosittaisen rahoituksen.

3.5.7 Metsätalous

Talous- ja erikoismetsien kokonaiskasvu metsämaalla Ylä-Lapissa vuonna 2000 on noin 500 000 m³ vuodessa eli 0,9 m³/ha. Vuotuinen hakkuukertymä vuosina 1960–99 on vaihdellut rajoissa 133 000–313 000 m³. Hakkuusuunnite oli 1960-luvulla keskimäärin 260 000 m³ vuodessa, mistä luvusta se on pääasiassa muuttuneen maankäytön perusteella laskenut noin 100 000 m³ tultaessa 1990-luvun loppupuolelle. Taulukossa 16 on vertailtu kymmenvuosittain hakkuusuunnitetta ja toteutunutta hakkuukertymää. Hakkuusuunnitetta on noudatettu verrattain hyvin. Korkeat kuitupuun hakkuumäärät 1960-luvun lopulla johtuivat ns. liekopuusavotoista, joiden yhteydessä kerättiin talteen suuria määriä aikaisempien, lähinnä ratapuiden hakkuiden yhteydessä syntyneitä latvuksia (kuva 18). Korkeat hakkuuluvut 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa johtuvat tehostetusta ylis- ja siemenpuiden poistosta. Vuosina 1982–85 sattuneet myrskytuhot nostivat myös hakkuumääriä. Vuosina 1982–89 korjattiin 26 000 ha:n alalta eri myrskyjen kaatamia puita 260 000 m³.

Taulukko 16. Hakkuukertymä ja kertymäsuunnite vuosina 1960–1999.

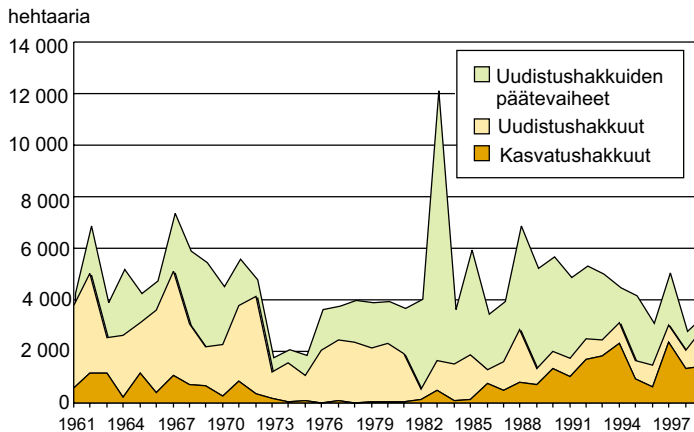
	m^3/v				
	1960–69	1970–79	1980–89	1990–99	1960–99
Hakkuukertymä	200 000	210 000	233 000	178 000	205 000
Kertymäsuunnite	260 000	208 000	208 000	174 000	212 000
Ero, m^3/v	- 60 0000	+ 2 000	+25 000	+4 000	- 7 000
Ero, %	- 30 %	+ 1%	+ 11%	+ 2%	- 3 %

Kuva 18. Hakkuumäärä puutavaralajeittain vuosina 1960–1999.

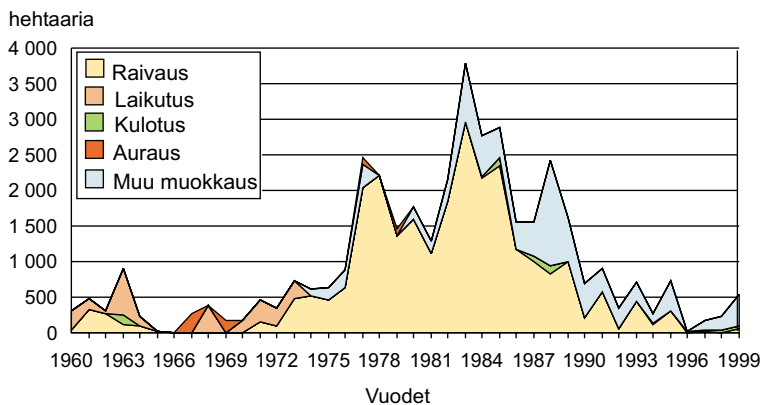
Hakkuutavoissa on tarkasteltavana olevan 40 vuoden ajanjaksona tapahtunut merkittäviä muutoksia. Hakkuut painottuivat 1960- ja 1970-luvuilla uudistushakkuihin, jotka toteutettiin luontaiseen uudistamiseen tähtävinä siemenpuuhakkuina. Pääosin aiempien vuosikymmenten uudistushakkuualoilla toteutetut siemen- ja ylispuiden poistot ovat olleet 1970-luvun loppupuolelta alkaen pinta-alallisesti merkittävin hakkuutapa. Uudistushakkuiden rinnalle omaksuttiin 1980-luvulla uudistuskypsiä runsaspuustoisten vanhojen metsien hakkuutavaksi ns. väljennyshakkuu, joka tilastoinnissa luetaan kasvatushakkuuksi samoin kuin erirakenteisten metsien hakkuu. Erirakenteiset metsät eroteltiin omaksi kehitysluokakseen 1990-luvun puolivälissä toteutetussa talousmetsien arvioinnissa. Talousmetsistä erirakenteisiksi on luokiteltu noin 10 %. Uudistushakkuiden päätevaiheiden ja kasvatushakkuiden hehtaarikohtainen kertymä on huomattavasti pienempi kuin varsinaisten uudistushakkuiden. Näiden hakkuutapojen käyttö on lisännyt vuosittain hakattavaa kokonaispinta-alaa, joka joinakin 1970-

luvun vuosina oli jopa pienempi kuin nykyisin (kuva 19). Hakkuupinta-aloissa näkyy vuoden 1982 Mauri-myrskyn aiheuttama piikki.

Kuva 19. Hakkuupinta-alat hakkuutavoittain vuosina 1960–1999.

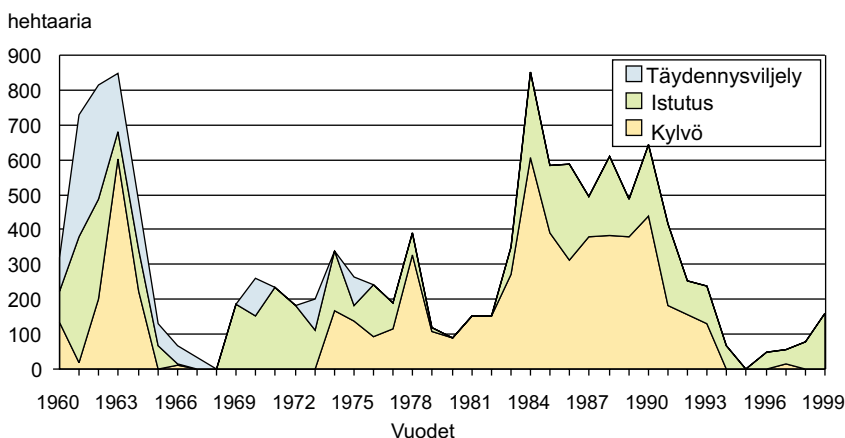
Maankunnostusta on uudistusaloilla tehty vuosittain vähäisiä määriä keskiarvon ollessa noin 300 ha vuodessa. Muokkaukset ovat olleet laikutusta, siihen verrattavissa olevaa kuntakarhintaa tai äestystä. Auruusta on tehty kokeiluluonteisesti vuosina 1967, 1968, 1977 ja 1979 yhteensä 617 ha:n pinta-alalla (kuva 20).

Kuva 20. Maankunnostus-, kulotus- ja uudistusalan raivauspinta-alat vuosina 1960–1999.

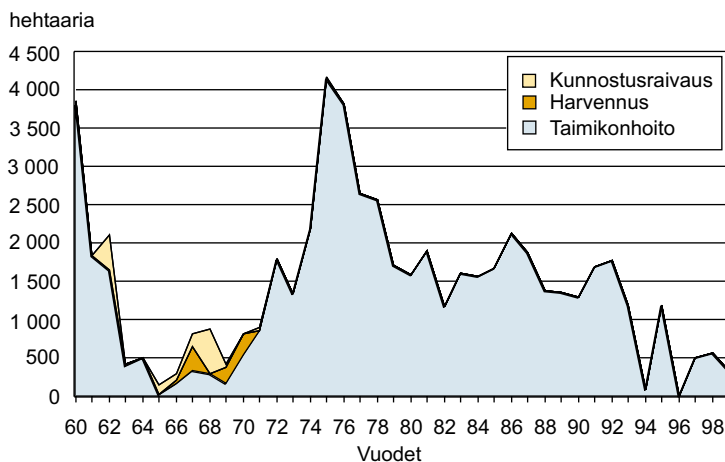
Kulotuksen kokonaispinta-ala on 592 ha ja sitä on tehty 11 vuotena pääosin 1980- ja 1990-luvuilla. Pääosa uudistusaloista raivattiin 1970- ja 1980-luvuilla. Vanhan metsän alle syntynyt eri-ikäinen, kokoinen ja eri puulajeista koostuva taimiaines hyväksyttiin 1990-luvulla osaksi tulevaa puusukupolvea ja uudistusalan raivausmäärät romahtivat (kuva 20).

Metsät on uudistettu pääosin luontaisesti. Viljelyä, ts. istutusta ja kylvöä, on käytetty täydentämään luonnon tuottamaa taimimateriaalia sekä uudistusaloilla, joilla luontaisen uudistamisen mahdollisuudet on menetetty esim. myrskytuhojen vuoksi. Keskimääräinen vuosittainen viljelypinta-ala on ollut 1975–1999 noin 280 ha, josta pääosa kylvöä. Kylvöihin on 1990-luvulla riittänyt siementä vain vähäisessä määrin (kuva 21).

Kuva 21. Metsänviljelypinta-alat työlajeittain vuosina 1960–1999.

Myös taimikonhoitomäärät olivat 1970- ja 1980-luvulla huomattavasti nykyistä suurempia (kuva 22).

Kuva 22. Taimikonhoitopinta-alat vuosina 1960-1999.

Metsiä on lannoitettu 1960- ja 1970-luvuilla yhteensä 1 282 hehtaaria. Ojituksia Ylä-Lapissa ei ole tehty.

3.6 Maa-ainekset, turve ja kaivannaiset

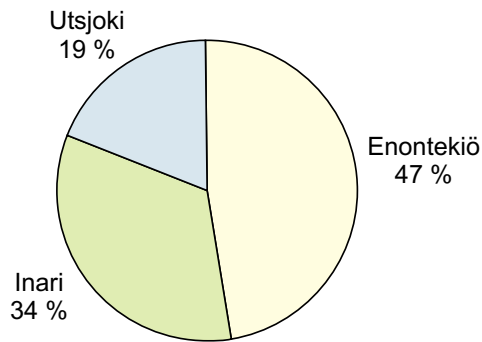
Geologian tutkimuskeskuksen tekemässä selvityksessä on kartoitettu Ylä-Lapissa valtion maille sijoittuvat maa- ja kallioperän kiviainesvarat. Selvitykseen on otettu mukaan myös rakennuskivi-, malmi- ja teollisuusmineraaliesiintymät. Selvitys ei koske lakisääteisiä suojelualueita, erämaita eikä vanhojen metsien alueita. Alkuperäinen laajempi selvitys on Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Laatu-maan käytössä. Seuraavassa esitetään lyhennelmä selvityksestä.

Hiekka- ja soramuodostumat

Selvitys perustuu Geologian tutkimuskeskuksen yhteistyössä Tie- ja vesirakennushallituksen kanssa vuosina 1971–78 tekemään valtakunnalliseen hiekka- ja soravarojen arviointityöhön. Aineistoa on osittain täydennetty suoritettujen maaperäkartoitus- ja -tutkimustöiden yhteydessä kertyneellä aineistolla.

Selvityksen mukaan Ylä-Lapissa suojelualueiden ulkopuolisilla valtionmailla sijaitsevien hiekka- ja sorakerrostumien kokonaismäärä on 616 milj. m³. Sen kunnittainen jakaantuma selviää kuvasta 23. Kokonaismäärästä on hiekkavaltaista 69 %, soravaltaista 28 % ja murskauskelpoista ainesta 3 %. Verrattaessa eri kunnissa olevien määrien jakautumista eri luokkiin havaitaan, että Enontekiöllä on

suhteellisesti vähemmän soraa ja murskauskelpoista ainesta kuin muissa kunnissa. Kaikissa kunnissa vain vajaa kolmannes hiekka- ja soravarojen kokonaismääristä sijaitsee valtionmailla.

Kuva 23. Metsähallituksen mailla sijaitsevien hiekka- ja soravarojen (616 milj.m³) jakaantuminen Ylä-Lapin kuntien alueille.

Moreenimuodostumat

Soran ja hiekan puutealueilla moreenia on ryhdytty käyttämään korvaavana materiaalina. Maa-ainestutkimuksissa etsitään routimattomia tai vähän routivia moreeniaineksia, joissa hienoainesta on vähän. Parhaimmiksi moreeniesiintymiksi on todettu monet kumpumoreenialueet.

Huomattavimmat Ylä-Lapin alueen moreenimuodostumat ovat Sevettijärven kumpumoreenialue, Inarin kirkonkylän pohjoispuolinen kumpumoreenialue, Nunnasen kumpumoreenialue, Inarin drumliinialue, Suasjoen kumpumoreenialue ja Cáhkaljávrin pienehkö kumpumoreenialue (liite 14).

Kallioaines- ja rakennuskivet

Ylä-Lapin kallioperän suuret geologiset yksiköt ovat samat kuin muuallakin Pohjois-Suomessa: graniittigneissialueet, liuskealueet ja syväkivialueet. Niiden lisäksi Ylä-Lappiin sijoittuu kaksi geologista yksikköä, jollaista ei tavata juuri muualla Suomessa: granuliittialue sekä aivan omaleimainen, Skandinavian Kaledonideihin kuuluva tunturiliuskeiden alue. Kullakin näistä on oma geologinen historiansa ja tyypilliset kivilajinsa.

Kivilajin käyttökelpoisuus riippuu kivilajin ulkonäöstä ja lujuudesta, jotka ovat seurausta kivilajin rakenteesta, raakoosta ja mineraalikoostumuksesta. Rakennuskivenä käytettäessä kivi lohkotaan levyiksi tai irrotetaan suurina paaseina sahausta varten. Rakennuskiveltä edellytetään esteettisyyden lisäksi ehjyyttä, edullista rakoilua ja yleistä tasalaatuisuutta. Olennainen merkitys on kivilajin rapautumisherkkyydellä ja louhinnan kannalta myös paljastuneisuudella. Maapeitteen alla saattaa olla kerros rapautunutta kiveä, jonka aines on käyttökeltvotonta. Kiveä käytetään nykyään yhä enemmän murskattuna korvaamaan soraa. Tien ja rautatien teossa tärkeintä on syntyvän kiviaineksen lujuus, mutta esimerkiksi betonipinnoitteissa väri nousee kestävyuden lisäksi tärkeäksi tekijäksi.

Rakennuskiviksi on Ylä-Lapista kiveä louhittu muutamasta paikasta lähinnä vain paikallisiin tarpeisiin. Mielenkiintoisin kohde on Angelin anortosiitti, joka monessa suhteessa täyttää hyvälaatuisen rakennuskiven laatuvaatimukset.

Malmiaiheet

Ylä-Lapissa Metsähallituksen mailla on tiedossa seuraavat merkittävät malmiesiintymät: Kilpisjärven kultaesiintymä, Sarvisoaivin nikkeliyesiintymä, Sarvisoaivin molybdeeniesiintymä, Kaamajoen kupari-nikkeliyesiintymä, Ruossakeron nikkeliyesiintymä, Palkiskurun uraaniyesiintymä, Autsasenkurun molybdeeniesiintymä ja Naittujärven kupari-sinkki-lyijy-hopeaesiintymä. Lisäksi on pieniä kultaesiintymiä. Malmiaiheiden yleispiirteinen sijainti on esitetty liitteessä 14.

Teollisuusmineraalit

Ylä-Lapin tärkeimmät teollisuusmineraalialueet ovat Inarin anortosiittiesiintymät Inarin Angelissa, Utsjoen Karigasniemellä sekä Inarin Nitsijärvellä, Vuopiovaaran ja Apinavaaran sillimaniittiesiintymät (liite 14).

Turvevarat

GTK:n tekemän Lapin läänin kuntien turvevaroja koskevan selvityksen mukaan (Lapin Tutkimusseura 1984, Geologinen Pohjois-Suomi) Ylä-Lapin kaikkien omistajaryhmien yli 20 hehtaarin suuruisten soiden pinta-ala on 309 000 ha. Näihin sisältyvän turvemäärän arvioksi on saatu 4 728 milj. suo-m³. Em. julkaisun lukuja ja Metsähallituksen pinta-alaosuutta jakoperusteena käyttäen saadaan Metsähallituksen turvevarojen arvioksi 4 111 milj. suo-m³. Tästä määrästä arvioidaan suojelualueiden ulkopuolella sijaitsevan käyttökelpoisen turpeen

määräksi 302 milj. suo-m³ (liite 11). Alueen sijainti, ilmasto ja teknis-taloudelliset tekijät pitänevät alueen turvevarat ainakin laajamittaisen teollisen käytön ulkopuolella.

Kaivannaiset

Merkittäviä kaivostoimintaan johtavia malmiesiintymiä ei Ylä-Lapin alueelta ole vielä tähän mennessä löydetty. Suomen liittyttyä Euroopan talousaluesopimukseen (ETA) avautui kaikille Euroopan Unionin alueella rekisteröityneille yrityksille mahdollisuus varata ja vallata alueita kaivosteollisuuden tutkimuksia varten myös Suomessa Suomen kaivoslainsäädännön mukaisesti. Useat yhtiöt, kuten irlantilainen Conroy ja monikansallinen RTZ, tekivätkin nopeasti laajoja aluevarauksia tutkimuksia varten. Varaus- ja valtaushintojen kohoaminen ja metallien hintojen aleneminen vähensivät yhtiöiden kiinnostusta ja osa on ainakin toistaiseksi jättänyt pohjoisimman Lapin, jopa koko Suomen, toiminta-alueensa ulkopuolelle. Suomalaiset Outokumpu Oy ja GTK ovat jatkaneet malminetsintää myös Utsjoen ja Käsivarren erämaa-alueilla, mitä osa poronhoitajista ja saamelaisista on arvostellut. Elokuussa 2000 oli Outokumpu Oy:llä ja GTK:lla voimassa yhteensä 22 valtausta, joiden kokonaispinta-ala oli 1842 hehtaaria. Valtauksista 9 sijaitsi Enontekiöllä ja 13 Utsjoella. Conroylla oli yksi valtaus (49 hehtaaria) Inarissa.

Kullanhuuhdonta on merkittävä osa pohjoista kulttuuria. Ivalojoen Nulkkamukasta löydettiin 1868 huuhdontakultaesintymä. Löydös aiheutti Ivalojoelle suuntautuneen suuren kultaryntäyksen, jolloin lähes 500 miestä huuhtoi joen rantasoraikkoo. Vuosisadan loppuun mennessä uusia kannattavia esiintymiä löydettiin Sota- ja Tolosjoelta sivuhaaroineen. Lemmenjoen kultamaat löytyivät vuonna 1945. Tänä päivänäkin kullanhuuhdonta on pääosin keskittynyt näille vanhoille Ivalojoen ja Lemmenjoen kultamaille. Huuhdontakultavaltausten määrä on kasvanut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana voimakkaasti. Kun niitä vuonna 1976 oli vain parikymmentä, niin elokuussa 2000 niitä oli yhteensä jo 372 kpl. Valtauksista 38 oli Lemmenjoen kansallispuistossa. Nämä valtaukset kattoivat yhteensä 2 264 hehtaarin maa-alueen. Lisäksi oli 23 kullanhuuhdonta varten perustettua kaivospiiriä, joista 22 oli Lemmenjoen kulta-alueella ja yksi Ivalojoen alueella. Näiden yhteispinta-ala on noin 357 hehtaaria. Kesäaikaan valtauksilla ja kaivospiireillä työskentelee ja viettää aikaansa vähintään viikon ajan lähemmäs tuhat henkilöä. Suurimmalle osalle kyseessä on vapaa-ajan harrastus, mutta monille kullanhuuhdonta on myös merkittävä toimeentulon antaja. On luonnollista, että kaivutyö on aiheuttanut jokivarsissa kullanhuuhdonnan ydinalueilla kulumista ja pysyviä jälkiä. Vanhojen kultamaiden alueelle on syn-

tynyt runsaasti uusia maastouria. Lisäksi koneellinen kullankaivuu aiheuttaa usein alapuolisten vesien samentumista.

Kaivoslaki (503/1965) ja laki kaivoslain muuttamisesta (1625/1992) säätelevät kullanhuuhtontaa. Lisäksi kullanhuuhtontaa säätelevät mm. luonnonsuojelulaki sekä koneellista kullanhuuhtontaa ympäristönsuojelulaki (86/2000) ja siitä annettu asetus (169/2000). Erämaalain (62/1991) mukaan kaivospiiriä ei saa määrätä erämaa-alueelle ellei valtioneuvosto ole antanut siihen lupaa. Kaivoslain nojalla annettujen säännösten noudattamista valvoo Kauppa- ja teollisuusministeriö. Metsähallitus osaltaan valtion maan haltijana huolehtii siitä, että valtausten umpeuduttua alueet siistitään. Valtaajan on ennen tutkimustöiden aloittamista asetettava Metsähallitukselle kaivoslain 15 § perusteella vakuus siistimistöiden suorittamiseksi valtauksen päätyttyä. Enin osa valtausten haltijoista suhtautuu vastuullisesti työhönsä ja pyrkii peittämään jälkensä ja kuljettamaan valtausten päätyttyä roskansa ja rakennelmansa pois.

3.7 Rakennusmaa

Kaavoituksen avulla voidaan nostaa valtion maaomaisuuden käyttöarvoa. Tämä arvonnousu realisoituu rakennuspaikkojen vuokrauksena ja myyntinä. Rantojen ohella tämä koskee lähinnä matkailukeskusten tuntumassa olevia valtion omistamia alueita.

Valtioneuvosto teki 21.7.1994 periaatepäätöksen valtion maaomaisuuden vaihtokäytön lisäämisestä luonnonsuojeluohjelmien toteuttamisessa. Samassa päätöksessä on myös otettu kantaa valtion maa-alueiden kaavoittamiseen loma-asumiseen tietyin edellytyksin. Metsähallituksen johtokunta on tehnyt päätöksen Metsähallituksen maankäytön periaatteista 13.4.1994 ja kaavoitusperiaatteista 31.1.1995. Ensin mainitussa hyväksyttiin periaate Metsähallituksen ranta-alueiden käyttöarvon kohottamisesta kaavoituksen keinoin. Jälkimmäisessä hyväksyttiin periaatteet, joiden mukaan Metsähallituksen hallitsemia ranta-alueita voidaan kaavoittaa lomarakennuskäyttöön. Kaavoituksen periaatteet on hyväksytty ympäristöministeriössä ja maa- ja metsätalousministeriössä. Metsähallituksen hallinnassa olevien ranta-alueiden kaavoituksen yleissuunnitelmassa vuodelta 1996 esitetään yleinen linjaus kaavoitukselle. Lisäksi siinä on selvitetty Lapin läänin teoreettinen rantarakennuspaikkojen määrä. Yleissuunnitelma on laadittu yhteistyössä sidosryhmien kanssa osallistavan suunnittelun periaatteita noudattaen. Kiinteän omaisuuden myynnillä, josta eduskunta päättää vuosittain, Metsähalli-

tuksen tulee hankkia rahoitusta suojeleohjelmissä olevien rakentamattomien yksityismaiden hankintaan valtiolle. Ensisijaisia myyntikohteita ovat kaavoitetut lomarakennuspaikat sekä matkailupalveluiden rakennuspaikat.

Valtion rantojen ja maa-alueiden kaavoitus on useita sidosryhmiä ja laajaa kansalaisjoukkoa kiinnostava asia. Näillä ryhmillä on erilaisia tavoitteita ja tarpeita valtion maa-alueiden käytölle. Metsähallitus otti vuonna 1997 kaavoituksessa käyttöön osallistavan suunnittelun, jolla pyritään sovittamaan erilaiset näkemykset ja ristiriitaiset tavoitteet jo suunnitteluvaiheessa.

Metsähallituksen sisällä on yleisesti hyväksytty periaate, että Ylä-Lapin luonnonhoitoalueessa valtion ranta-alueiden hyödyntäminen on rajoitetumpaa kuin muualla Suomessa. Tämä johtuu lähinnä eriasteisten suojelealueiden suu-
resta määrästä, luontaiselinkeinojen merkittävästä painoarvosta aluetaloudessa ja luonnonhoitoalueen sijainnista saamelaisen kotiseutualueella.

Ylä-Lapissa Metsähallituksen hallinnoimilla alueilla oli vuoden 2000 heinäkuun loppuun mennessä vahvistettu yhteensä 508 kaavoitettua lomarakennuspaikkaa. Näistä on myyty, vuokrattu tai varattu 341 tonttia ja vapaana 155 tonttia (taulukko 17).

Vuonna 2000 oli vireillä yksi rantakaavahanke, Solojärven rantakaava Inarissa. Uusia kohteita ei vuonna 2000 ole suunnitteilla. Tulevaisuuden kohteita ovat ensisijaisesti Tunturi-Lapin seutukaavassa Enontekiöllä olevat RA-varaukset (liite 15) ja Inarin Vuontisjärvellä rantojensuojelealueen ulkopuolella oleva alue. Utsjoen kunnan taholta on aikanaan eräissä yhteyksissä esitetty Utsjokivarren valtion maiden kaavoittamista käytettäväksi suojelevaihtoihin paikallisten maanomistajien kanssa.

Taulukko 17. Kaavoissa olevien tonttien kokonaismäärä ja vapaana olevat tontit 11.8.2000.

Rantakaava	Tontteja	Vapaita
Hangasojan, Kaksilauttasan ja Kiilopään rantakaavat, Inari	75	0
Nanguniemen rantakaava, Inari	100	1
Mahlattinuoran rantakaava, Inari	16	0
Nuottamajärven rantakaava, Inari	6	1
Nilijärvi-Rautaperäjärven rantakaava, Inari	14	10
Nellimön rantakaava, Inari	48	47
Inarijärven osayleiskaava, Inari	148	20
Mukkajärven rantakaava, Inari	3	3
Kilpisjärven rantakaava, Enontekiö	58	40
Hetan rakennuskaava/Jyppyrän loma-asuntoalue, Enontekiö	64	62
Yhteensä	532	184

Valtion maiden kaavoituksellinen kokonaistilanne esitetään liitteessä 15.

3.8 Tila, väljyys ja hiljaisuus

Lapin läänin väestön tiheys, 2,1 asukasta neliökilometrillä, on Suomen maakunnista alhaisin. Ylä-Lapissa tiheys on vain 0,35 asukasta neliökilometrillä. Näin Ylä-Lappi on Suomessa väestön tiheyden alhaisuuden suhteen aivan omassa luokassaan. Väestöstä yli kaksi kolmasosaa asuu nykyisin kuntakeskuksissa tai muutamassa muussa suuremmassa kylässä. Näin valtaosasta Ylä-Lappia puuttuu pysyvä asutus. Myös loma-asutus keskittyy vakinaisen asutuksen tuntumaan, koska syrjäisillä alueilla yksityismaita on hyvin vähän.

Alueen pysyvä tieverkosto on harva lukuun ottamatta Inarin metsätalousalueita. Reittiliikennettä palvelevia lentoasemia on vain Ivalossa ja Hetassa. Näin liikenteen melu- ja muut vaikutukset kohdistuvat vain suppeille alueilla. Metsätyöt, kullankaivu, pienkoneiden lentoliikenne ja moottoriveneet aiheuttavat ajoittain melua joillakin alueilla. Talvisen moottorikelkkailun vaikutukset ulottuvat laajemmille alueille mutta verrattain lievinä.

Hyvin harvaan asuttu ja pääosin liikenteen sekä muiden toimintojen melun ja muiden häiriöiden vaikutusten ulkopuolella oleva Ylä-Lappi tarjoaa väljyyttä ja

hiljaisuutta, joka varsinkin erämaiden ydinalueilla on lähes täydellistä. Tilaa ja hiljaisuutta voidaan myös pitää luonnonvarana, joka antaa mahdollisuuksia yksilöllisiin luontoelämyksiin ja matkailupalvelujen tuotantoon. Luonnonvarojen käytön suunnittelussa myös tämän resurssin säilyminen on turvattava.

3.9 Porotalous

Lähes koko Ylä-Lappi on porolaidunta. Käytännössä laiduntamisen ulkopuolelle jäävät vain vesialueet, louhikot ja jyrkänteet, tiet ja suurimmat taajamat. Muuten koko maa-alue tuottaa porojen ravintokasveja: jäkälää, loppoa, heiniä, ruohoja, lehväisiä ja sieniä. Porojen laiduntaminen vaikuttaa Ylä-Lapin luontoon vaihteluina ja muutoksina ravintokasvien esiintymismäärissä ja –tavoissa saattaen voimakkaimmillaan heijastua laajemminkin ekosysteemiin.

Ylä-Lapin kolmessa kunnassa, Inarissa, Utsjoella ja Enontekiöllä, oli 69 759 eloporoa poronhoitovuonna 1999/2000. Ne olivat jakautuneet 1 201 omistajalle. Poronomistajat ovat organisoituneet alueittain 12 paliskunnaksi, poronhoitoyksiköiksi, jotka huolehtivat poronhoidosta alueellaan.

Porotalouden luonnonvaroja ovat laitumet ja niillä kasvavat ravintokasvit, ovat ne sitten pohja-, kenttä- tai pensaskerrossa. Kasvien uudistuminen mahdollistaa niiden kestävän käytön. Poroa on vaikeampi pitää puhtaana luonnonvarana. Se on villipeurasta kesytetty ja ”jalostettu” eläin, joka ei kuitenkaan ole verrattavissa kotieläimiin. Koska se on kuitenkin yksityisomaisuutta, sitä ei voi pitää riistään verrattavana luonnonvarana. Kuitenkin se ottaa pääosan ravinnostaan itse suoraan luonnosta, missä se elää kesät talvet.

Toisin kuin porot, laitumet ovat yhteisiä. Poromiehillä on paliskuntansa sisällä yhtäläinen oikeus laitumiin, olivat ne sitten yksityisiä tai valtion maita. Tämä porotalouden erityispiirre: yksityiset porot, mutta yhteiset laitumet, erottaa elinkeinon kaikista muista talousmuodoista.

Porolaitumet

Poro käyttää laitumia monipuolisesti. Talvella, jolloin tärkeimpänä tavoitteena on selvitä elossa seuraavaan kesään, laitumina ovat jäkälää kasvavat metsät ja tuntureiden kivennäismaat. Kesälaitumina ovat suot, jokivarret, pensaikot, avoimet hakkuualat ja myös avotunturit. Kesälaitumilta saatavalla ravinnolla porot kuntoutuvat ja lihovat. Ravintokasvit vaihtelevat vuodenaikojen mukaan:

Kevät:	metsälauha, nurmilauha, tupasvilla, luhtavilla, lampaannata, itunata, vesisara, tunturisara, jouhisara, pajujen, koivujen, haapojen ja leppien silmut ja raatteen sekä kurjenjalan juurakot
Kesä:	ruohot ja yrtit; kuten raate, kurjenjalka, maitohorsma, väinön- ja kurjenputki, kultapiisku, nurmitatar, metsäkurjenpolvi, niittysuolaheinä ja poimulehti lehtipuiden ja pensaiden lehdet; kuten koivut, pajut, haapa, leppä, pihlaja ja vaivaiskoivu mustikan ja juolukan lehdet heinäkasvit; kuten lauhat, nadat, kastikat ja nurmikot järvi- ja metsäkorte sarat alkukesästä
Syky:	sienet; kuten tatit, rouskut ja haperot heinäkasvit; kuten lauhat, nadat, kastikat ja nurmikot lehtipuiden ja pensaiden lehdet mustikka ja juolukka
Talvi:	jäkälät lauhat, erityisesti metsälauha mustikanvarvut luppo
Ympäri- vuotis- tisesti:	jäkälät mustikan- ja juolukan varvut

Porolaitumien tilasta on kannettu huolta jo vuosikymmeniä ja mielipiteet porolaidunten kantokyvystä ja tilasta ovat erilaiset. Poromiesten on ollut vaikea hyväksyä maa- ja metsätalousministeriön porolukujen vähentämisvaatimuksia. Yleinen on kuitenkin käsitys, että laidunten tila on jatkuvasti huonontunut poromäärien kasvamisen myötä. Poromäärät olivat huipussaan 1980-luvun lopussa.

Koska porolaidunten tilaa ei ole kartoitettu tarkasti ennen 1990-lukua, on vaikea sanoa mitään ehdotonta laidunten tilan kehityksestä viime vuosikymmeninä. Avoin on myös kysymys siitä, mikä olisi taloudellisesti optimimäärä poroja. Vielä avoimempi on kysymys siitä, miten siihen päästäisiin. Se on kuitenkin selvää, että nykyisten jäkälökköjen kasvu on vain noin kymmenesosa siitä, mitä parhaassa tuottokunnossa oleva, 4–5 sentin pituinen jäkälökkö voisi tuottaa. On myös noussut huoli siitä, miten ylilaiduntaminen vaikuttaa muuhun luontoon, muun muassa pikkunisäkkäisiin ja niitä syöviin petolintuihin.

Varsin yleisen käsityksen mukaan talvilaidunten tila sanelee porojen enimmäismäärän. Tähän käsitykseen perustuu poronhoitolakikin. Laitumien tila vaihtelee paliskunnasta toiseen kuten jäljempänä esitettävistä taulukoista ilmenee. Vaihtelu johtuu sekä luonnonolosuhteista, esimerkiksi jäkäläkankaiden

määrästä, että tapahtuneen laiduntamisen voimakkuudesta. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen tutkimukset osoittavat myös, että ainakin joissakin paliskunnissa on puutetta nimenomaan kesälaitumista. Ääriesimerkistä käy Vätsärin paliskunta, jolla on ylivoimaisesti koko poronhoitoalueen parhaat talvilaitumet mutta äärimmäisen huonot kesälaitumet.

Paliskuntien talvilaidunten määrässä ja kunnossa on suuria eroja. Paliskunnissa, joissa poromäärät ovat jo pitkään olleet korkeita ja jäkäliköiden määrä on suhteellisen pieni poroa kohti, jäkäliköiden kunto on yleensä huono. Tällaisia paliskuntia ovat Paistunturi, Kaldoaivi, Näkkälä ja Käsivarsi. Vätsärissä on erityisen hyvät jäkälিকöt. Myös Näätämössä ja Paatsjoella on suhteellisen paljon jäkälää poroa kohti, mutta varsinkaan Paatsjoella se ei ole monesti porojen käytettävissä, koska maasto on tasaista, ja ohutlumisia törmii on vähän.

Myös kevät- ja kesäravinnon määrässä on huomattavia eroja. Kun tarkastellaan koko poronhoitoaluetta, huomataan, että Ylä-Lapin paliskuntien kesälaidunvarat ovat selvästi huonommat kuin muun poronhoitoalueen varat. Ylä-Lapin sisällä erityisesti Vätsäri on huonoa kesälaidunaluetta. Muddusjärvellä ja Sallivaarassa tilanne on selvästi parempi.

Liitteessä 13 on esitetty jäkälän, kesäravintokasvien ja lupon määrä paliskunnittain.

Laidunkierto

Porot ovat perinteisesti käyttäneet eri alueita eri vuodenaikoina. Silloin kun valtakuntien rajat olivat vielä avoinna, porot hakeutuivat keväisin Jäämeren rannikolle, palaten talven tullessa sisämaan havumetsäalueen jäkäläkankaille. Sama ilmiö toistuu vieläkin pienessä mittakaavassa paliskunnan sisällä. Esimerkiksi Näätämön ja Muddusjärven paliskuntien talvilaitumet ovat mäntymetsäalueella ja kesälaitumet tunturissa, missä tuuli helpottaa räkästä selviytymistä.

Poroja ei enää juuri paimenneta, kuten aiemmin oli tapana. Enontekiön ja Utsjoen porosaamelaisilla porot olivat tiukassa paimennuksessa ympäri vuoden. Inarilaisilla oli eri tavat. He pitivät vähäisiä porojaan talvella hihnassa, vaihtaen porojen paikkaa sitä mukaa kun puun ympärysy tuli syötyä. Kesällä porot saivat olla vapaina. Kun inarilainen poronhoito laajeni 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla, siirryttiin porosaamelaisten paimennusmalliin, ja 1960-luvulta lähtien nykyiseen aidoilla ohjattuun järjestelmään. Se ei enää edellytä jatkuvaa paimentamista. Paliskuntien rajalla on lähes aina aita ja valtakunnan rajalla se on poikkeuksetta. Lisäksi monet paliskunnat on jaettu aidoilla kahteen tai kolmeen osa-alueeseen.

Kaikissa paliskunnissa ei kuitenkaan ole laidunkiertoaiteja. Esimerkiksi Kaldoaivin ja Hammastunturin paliskunnissa kukin tokkakunta pitää yleensä porojaan talvisin omalla puolellaan paliskuntaa. Kesällä porot saavat kulkevat vapaasti. Porojen kokoamisen helpottamiseksi näissäkin paliskunnissa on ohjeaitoja.

Porot kootaan alkutalvesta erotuksiin, missä valitaan teurastettavat porot. Jotkut paliskunnat kokoavat porot myös keskikesällä, jolloin vasat leikataan emiensä merkkiin. Eräissä paliskunnissa vasojen merkkäus tehdään vasta alkutalven erotuksissa. On myös mahdollista, että porot vasotetaan tarhassa, jolloin vasat saadaan merkattua heti synnytyksen jälkeen.

Joissakin paliskunnissa kaikki porot ovat yhteispaimennuksessa. Sallivaara on tällainen paliskunta. Sen alue on jaettu laidunkiertoaidoilla kolmeen sektoriin: kesälaitumeen, syys- ja alkutalven laitumeen ja talvilaitumeen.

Porojen lisäruokinta on ohjannut takaisin paimentamiseen, koska on tärkeää, että tarjottu rehu menee omille poroille. Lisäruokintaa käytetään nykyään melkein kaikissa paliskunnissa.

Poronhoito ja muut maankäyttömuodot

Juridinen oikeus porojen ympärivuotiseen ja maksuttomaan laiduntamiseen valtionmailla on peräisin senaatin päätöksestä vuodelta 1877. Jo tuolloin laiduntamiseen asetettiin kuitenkin myös rajoituksia: metsän uudisaloja on suojeltava aitaamalla. Tätä ensimmäistä poro- ja metsätalouden suhdetta ohjaavaa määräystä ovat seuranneet lukuisat muut.

Nykyisessä poronhoitolaissa vuodelta 1990 Pohjois-Lappi on asetettu erityisasemaan. Siellä sijaitsevat "...valtion maat muodostavat erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettun alueen. Tällä alueella olevaa valtion maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa porotaloudelle. Maan luovuttaminen tai vuokraaminen tällä alueella saa tapahtua vain sillä ehdolla, että maanomistajalla tai vuokramiehellä ei ole oikeutta saada korvausta porojen aiheuttamista vahingoista." Poronhoito-oikeudesta laki toteaa, että sitä saadaan harjoittaa tietyin rajoituksin maan omistus- ja hallintaoikeudesta riippumatta. Olennainen on myös lain 53 §, joka asettaa Metsähallitukselle neuvotteluvelvollisuuden silloin, kun se suunnittelee poronhoidon harjoittamiseen olennaisesti vaikuttavia toimenpiteitä.

Metsätalouden eri toimintojen vaikutuksia porotalouteen ei tunneta riittävästi. Eri toiminnoilla, mm. erilaisilla metsänkäsittelytavoilla on sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia porolaitumiin. Poro käyttää ravinnokeeseen yli 200 erilaista kasvilajia. Metsätalouden toimenpiteet vaikuttavat näihin kasvilajeihin eri tavoin. Tarkastelun aikaperspektiivi on myös otettava huomioon.

Metsä uudistetaan puuston ja kasvupaikan edellytysten perusteella joko luontaisesti, viljellen tai molempien menetelmien yhdistelmänä. Uudistamisriskien vuoksi sekä riittävän puustotiheyden saamiseksi on tärkeää turvata uudistusaloilla luontainen täydennys.

Ohutkuntaiset jäkälämaat, jotka ovat porojen tärkeimpiä talvilaitumia, uudistuvat ja uudistetaan luontaisesti ilman minkäänlaisia maankunnostustoimenpiteitä. Uudistushakkuiden negatiiviset vaikutukset jäkäläpeitteeseen rajoittuvat mahdollisesti korjuun aikana tapahtuvaan vaurioitumiseen. Puunkorjuun ajoituksella talvisaikaan, jolloin lumi suojaa kasvustoa, tätä haittavaikutusta voidaan pienentää. Maajäkälä kasvaa uudistushakkuualueella valoisuuden lisääntymisen johdosta paremmin kuin sulkeutuneessa tiheässä metsässä.

Viljellen tapahtuvan uudistamisen yhteydessä maanpintaa yleensä käsitellään taimettumisen varmistamiseksi. Laikutuksen käyttöalueita ovat kuivahkojen kankaiden ohutkuntaiset maat eli kohteet, joissa tavoitteena on vain kivennäismaan paljastava maanpinnan käsittely. Laikutus sopii myös maisemallisesti arkojen kohteiden sekä tärkeiden porojen talvilaidunalueiden maankäsittelymenetelmäksi. Laikutusta käytetään yleisesti luontaisen uudistamisen ja kylvön yhteydessä. Äestysten käyttöaluetta ovat viljellen tai luontaisesti uudistettavat tuoreet kankaat ja paksukuntaiset kuivahkot kankaat. Se soveltuu sekä kylvö- että istutuskohteisiin.

Hakkuutähteiden ja neulasten maatumisaikana, arviolta 4–10 vuotta, porot eivät yleensä laidunna alueella. Hakkuutähteiden laiduntamista haittaavan vaikutusajan ja haitan määrä riippuu hakkuutähteen järeydestä, määrästä ja jakaantumisesta uudistusallalla.

Uudistushakkuualueilla kovaksi tuiskunnut lumi voi vaikeuttaa tai estää porojen kaivamisen. Uudistusalojen rajauksella, sijoittelulla, koolla ja säästöpuuryhmillä kuten myös hakkaamattomilla välialueilla tuulen vaikutusta voidaan pienentää. Mäntyjen ja kuusten rungoilla ja oksistoissa kasvava lупpo on poroille tärkeä kevättalven ravinnonlähde. Lupolla on merkitystä erityisesti hätäravintona talvi-

na, jolloin on vaikeat kaivuolosuhteet. Luppo on hyvää näлкиintyneen ja heikkokuntoisen poron ravintoa sen sisältämän suuren valkuaisainemäärän ja helpon saatavuuden johdosta. Merkittävin ja pitkäaikaisin uudistushakkuiden haitta-vaikutus lieneekin vaikutus puissa kasvavan lupon määrään. Ajoittamalla luppometsien hakkuut kevättalveen saavat porot luppoo hetkellisesti käyttöönsä runsaasti, mikäli ne ohjataan hakkuualueille.

Luontaisen uudistamisen yhteydessä jätettävien siemen- ja säästöpuiden rungoille ja oksistoihin jää luppoo myös hakkuun jälkeen. On kuitenkin todennäköistä, että metsikön mikroilmaston muuttuessa kuivempaan suuntaan myös siemen- ja säästöpuilla kasvava luppo kärsii. Uudistushakkuut vähentävät luppoo, mutta lisäävät mm. kesäravintona käytettävän metsälauhan määrää. Maankunnostus lisää metsälauhan, maitohorsman ja lehtipuiden määrää.

Kasvatushakkuiden ja väljennyshakkuiden vaikutuksia poronjäkälien esiintymiseen tai poron talvilaidunnukseen ei ole tutkittu. On kuitenkin tehty selvityksiä, joissa on havaittu laidunnusintensiteetin kasvaneen puuston tiheyden alentuessa. Porot suosivat ruokailupaikkoja, joissa on suhteellisen hyvä näkyvyys esimerkiksi petojen havaitsemiseksi. Harvennushakkuut yleensä parantavat jäkälän esiintymistä, koska sammalet eivät kestä paljoa valoa.

Myös tienrakennus aiheuttaa haittaa porotaloudelle mahdollistamalla ihmisten pääsyn metsään. Toiminnallaan ihmiset sitten aiheuttavat erilaisia häiriöitä poroille. Toisaalta tiestö helpottaa myös poronmiesten liikkumista.

Porotalous ja luonnon virkistyskäyttö ovat myös usein joutuneet vastakkain. Koiravaljakot esimerkiksi pelästyttävät poroja. Koirat voivat olla porovapaita, mutta poroista on vaikea tehdä koiravapaita; ts. koiria pelkäämättömiä. Koiravaljakot käyttävät yleisesti Metsähallituksen ylläpitämiä moottorikelkkauria ja myös poromiesten omia uria. Koiravaljakoista on havaittu olevan haittaa porotaloudelle.

Ruokinnassa olevat porot ovat nykyisin tottuneita moottorikelkkoihin, eivätkä pelkää niitä. Koska poro on tottunut turvautumaan uriin paetessaan, se usein jopa kiirehtii metsästä uralle ja saattaa sitten juosta useita kilometriä kelkan edellä hiljentäen vauhtia, kun kelkkailija hiljentää, ja parantaen sitä, kun kelkkailija pyrkii edelle.

Inari

Inarin kunnan alueella olevat vedet jakaantuvat viiteen vesistöalueeseen: Paatsjoen, Näätämojoen, Tenojoen, Tuulomajoen ja Uutuanjoen (Munkelvan) vesistöalueisiin. Lisäksi pieni osa pitäjän koilliskulmasta kuuluu Sandneselvan vesistöalueeseen. Vedet laskevat Pohjoiseen Jäämereen.

Vesipinta-ala on yli 12 % koko Inarin kunnan pinta-alasta. Järvien lukumäärä on suuri: pelkästään Paatsjoen vesistöalueella on 21 120 yli viiden aarin kokoista järveä ja lampea. Kunnassa on 2 443 yli 5 ha kokoista järveä. Suurimmat järvet ovat Inarijärvi (1 043 km²), Muddusjärvi (48,7 km²) ja Nitsijärvi (41,1 km²). Tärkeimmät joet ovat Ivalo, Juutua, Kirakka-, Lutto-, Inari-, Lemmen-, Vasko, Kaamas- ja Siuttajoki.

Suomen ympäristökeskuksen vesistöjen laadullista käyttökelpoisuutta koskevan yleisluokituksen mukaan suurin osa Inarin vesistä kuuluu laatuluokkaan I, erinomainen. Vedet ovat vähäravinteisia ja kirkkaita tai lievästi humuspitoisia. Vedden laadusta ja lyhyestä kasvukaudesta johtuen vesien kalantuottokyky on pieni.

Happamoituneita tai happamoitumisherkkiä järviä on kunnan koillisosassa Vätsärissä, jossa rikkilaskeuma on suurinta Pohjois-Suomessa. Alueen järvistä lähes kaikki ovat happamoituneet tai niiden puskurikyky on kriittinen. Muutoin kuormitus on vähäistä lukuun ottamatta Tolosjokea, johon laskevat Saariselän jätevedet.

Kalasto on lohikalavaltainen: alkuperäiseen kalastoon kuuluvat lohi, taimen ja siika eri muotoineen, nieriä eli rautu, harjus, muikku (Luttojoen vesistöön kuuluvissa Katta- ja Hirvasjärvissä), ahven, hauki, made, kymmen- ja kolmipiikki sekä ainoana särkikalana mutu. Inarijärveen istutetaan Pohjois-Amerikasta koitoisin olevaa harmaanieriää, jonka luontaisesta lisääntymisestä ei ole tietoa. Istutuksista peräisin oleva muikku sen sijaan on muodostanut pysyvät kannat useaan järveen. Luttojoen vesistössä Kuutuan alueen eräissä vesissä tavataan myös alunperin Pohjois-Amerikasta peräisin olevaa puronieriää, joka on muodostanut luontaisesti lisääntyvän kannan. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos pyrkii kotiuttamaan Saimaan vesistön järvilohen Ivalojokeen.

Utsjoki

Utsjoen kunnan pinta-alasta vesien osuus on noin 5 %. Kunnassa on 600 yli viiden hehtaarin suuruista järveä ja lisäksi on noin 300 pienempää lampea. Valta-

osa vesistä kuuluu Tenojoen vesistöalueeseen. Kunnan kaakkoisosaan ulottuu Näätämöjoen ja lounaisosaan Paatsjoen vesistöalueiden latvoja. Tenojoen tärkeimpiä sivujokia ovat Utsjoki, Inarijoki, Vetsijoki ja Pulmankijoki. Suurimpia järviä ovat Pulmanki-, Vetsi- ja Johttijärvet.

Vedet ovat karuja ja kirkkaita ja luonteeltaan subarktisia. Tunturijärvet ovat yleensä matalia lukuun ottamatta Pulmankijärveä ja Utsjoen vesistön jokijärviä. Järvet alkavat jäätyä korkeimmilla ylängöillä syyskuun alkupuolella ja vapautuvat jäistystä kesäkuun alussa. Jääkansi on yleensä 70–80 cm, joka voi matalissa ja virtaamattomissa tunturijärvissä aiheuttaa hapettomuutta. Vesien puskurikyky on pieni eli happamoitumisherkyys on suuri. Subarktisella alueella kalantuotanto jää 1–3 kiloon hehtaaria kohti vuodessa. Virtaavissa vesissä tuotto on yleensä moninkertainen, lohijoissa moninkymmenkertainen.

Utsjoen vesien kalasto on lohikalavaltainen ja muistuttaa lajistoltaan Inarin kalastoa. Taimen on tehtyjen selvitysten mukaan yleisin kala. Tenojoen ja sen sivuvesistöjen lohikannat luetaan maailmanlaajuisesti arvokkaimpiin luonnonvaraisiin kalalajeihin. Erikoisuuksina mainittakoon Pulmankijärven kampela ja pari kertaa tavattu ankerias. Uusin laji on kivisimppu, joka ilmaantui Utsjokeen 1970-luvun lopulla.

Enontekiö

Enontekiön kunnan pinta-alasta vesien osuus on noin 4 %. Vedet jakautuvat pääasiassa Tornionjoen ja Kemijoen (Ounasjoen) vesistöalueisiin. Lisäksi kunnan kaakkoisosassa on Paatsjoen vesistön latvajärviä ja Käsivarren alueelle yltää Norja puolella Jäämereen laskevien Skibottenjoen, Kautokeinojoen ja Karasjoen latvaosia.

Pääosa Enontekiön järvistä sijaitsee korkealla, yli 300 m meren pinnan yläpuolella. Korkeimmat järvet sijaitsevat kilometrin korkeudella. Esimerkiksi Käsivarren Koddejärvi sijaitsee 986 metriä merenpinnan yläpuolella, kun Utsjoen korkein järvi sijaitsee 404 metriä merenpinnan yläpuolella. Korkeus ja pohjoinen sijainti aiheuttavat sen, että kasvukausi on lyhyt, mikä rajoittaa tuotantoa vähäravinteisuuden ohella.

Kalastoltaan Enontekiön vedet poikkeavat Inarista ja Utsjoesta siten, että särkikalaja on alimpana sijaitsevilla järvillä useita lajeja, mm. särkeä, säynettä ja seipeä. Kiiskeä esiintyy myös. Käsivarren suurtunturialueella sijaitsevat Suomen parhaimmat rautu- ja harjusvedet. Muonionjokeen ja Lätäsenuon nousee Itämeres-

sä syönnösvaelluksella käyvää lohta sekä meritaimenta. Lätäseno on nykyisin Tornionjoen vesistön parhaita lohen luonnonpoikasten tuotantoalueita. Lohenpoikasia on Poroenon yläosaa myöten: ylimmät poikaset on löydetty Porojärven alapuolelta.

Sodankylä

Sodankylän kunnan pohjoisosan vesistöt kuuluvat Luttojoen ja Kemijoen vesistöihin. Valtaosan vesistä muodostavat 1960-luvun lopulla voimatalouden vesivarastoiksi rakennetut Lokan ja Porttipahdan tekojärvet. Suhteellisen rehevien tekojärvien kehityksessä on 1980-luvulla saavutettu eräänlainen tasapainotila vedenlaadunmuuttujien ja kalojen elinympäristön kannalta.

Tekojärvien ja siihen laskevien vesien kalasto on Etelä- ja Keski-Lapille tyypillinen: valtalajeina ovat hauki, ahven, särkikalat, siika ja made. Siperiasta kotoisin olevan peledsiian istutus aloitettiin 1970-luvulla. Peledsiika on vakiinnuttanut asemansa merkittävimpänä ammatti- ja kotitarvekalastuksen kohteena luontaiseen kalastoon kuuluvan vaellussiian ohella. Peledsiialla huomattiin luontaista lisääntymistä 1990-luvun alkupuolella. Lisääntymistä ei ole kuitenkaan havaittu myöhemmin. Vaellussiika nousee kutemaan ainakin tekojärviin laskeviin joki.

3.10.2 Kalastus

Kalastuksen järjestäminen

Kalastuslupien myöntäminen Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kuntien alueella perustuu nykyiseen kalastuslakiin ja sen tulkintaan. Kalastuslain mukaisesti kunnassa vakinaisesti asuvilla on oikeus saada korvauksetta lupa kalastuksen harjoittamiseen kotitarvekalastuksen, ammattikalastuksen tai luontaiselinkeinojen harjoittamisen perusteella. Kaikki kunnassa asuvat henkilöt katsotaan vähintäänkin kotitarvekalastajiksi. Maksuton kalastuslupa voidaan myöntää enintään kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Kotitarvekalastuksessa pyydysmäärät ovat rajoitettuja. Ammattikalastuksessa ja luontaiselinkeinojen harjoittajilla on suuremmat pyydysmäärät käytössään. Vuonna 2000 myönnettyjen maksuttomien kalastuslupia määrä selviää taulukosta 19.

Taulukko 19. Maksuttomien kalastuslupien määrät kunnittain.

	Inari	Utsjoki	Enontekiö
Ammattikalastus	42		3
Luontaiselinkeinon harjoittaminen	64	10	50
Kotitarvekalastus	1 853	194	475
Yhteensä	1 959	204	528

Muilla kuin kunnassa vakinaisesti asuville myydään virkistyskalastuslupia erillisille lupa-alueille. Suosituimpia kalastuskohteita ovat joki- ja purovedet. Myös isoilla järvilla tapahtuva vetouistelu on vakiinnuttanut asemansa. Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kuntien alueelle myydään vuosittain alle 10 000 virkistyskalastuslupaa vuosittain. Yleiskalastusoikeuksien (vapaa pilkkiminen ja läänikohtainen viehekalastuslupa) ulottuuta Ylä-Lapin alueelle on virkistyskalastuslupien myynti vähentynyt. Tenojoelle kalastusluvut myydään erillisinä. Tenojoen kalastuslupatulot jaetaan vesien omistajille lukuun ottamatta valtiolle kuuluvaa osuutta, jonka käytöstä vastaa maa- ja metsätalousministeriö. Vuonna 1999 Tenojoelle myytiin noin 17 000 kalastuslupaa.

Metsähallituksen myöntämien kalastuslupien lisäksi osalla vanhoista kantatiloista on erityisperusteisia kalastusoikeuksia valtion vesiin. Oikeuksien määrää ja laatua selvitetään vireillä olevissa kiinteistömääritystoimituksissa.

Sodankylän kunnan alueella kalastus perustuu maksullisiin kalastuslupiin, joita myönnetään ammatti-, kotitarve-, ja virkistyskalastukseen. Ammattikalastajien kalastuslupa perustuu sopimukseen, joka myönnetään useammaksi vuodeksi kerrallaan. Ammattikalastuslupia myönnettäessä etusijalla on paikallinen väestö. Kotitarvekalastajille myydään rajoitetusti lupia eri pyydysten käyttöön. Virkistyskalastusta harjoitetaan etupäässä talvella pilkkimällä ja kesällä pääasiainen kalastusmuoto on vetouistelu.

Kalastuksen luonne

Suurin osa Ylä-Lapin alkuperäisistä asukkaista on aina harjoittanut kalastusta. Kalastus on ollut tärkein elinkeino aina 1800-luvulle asti. Kolttasaamelaisilla on vanha sanonta jonka mukaan ”metsän varaan ei uskalla jättäytyä, mutta järvi ei anna miehen kuolla”. Vuotuinen elämänkierto määräytyi kalavesien mukaan. Sisämaasta käytiin kalastamassa aina Jäämeren rannikolla asti. Kalavedet oli jaettu kyläkuntien kesken. Saalis käytettiin omassa ruokataloudessa. Osa saaliista vaihdettiin muihin elintarvikkeisiin ja tarvetyökaluihin.

Kalastus on säilynyt merkittävänä nykypäiviin saakka. Kiinteän asutuksen, uudisasutuksen ja uusien toimeentulomahdollisuuksien myötä kalastuksen merkitys on kuitenkin muuttunut. Nykyisenkaltainen ammattikalastus ja sen merkitys on vähentynyt ja ammattikalastajien määrä on vähentynyt muutamaan kymmeneen. Varsinainen ammattikalastus keskittyy Inarissa Inarijärvelle ja muutamalle suuremmalle sivujärvelle, Utsjoella Tenojoelle ja Enontekiöllä Pöyrisjärvelle ja isoimmille siikajärville. Luontaiselinkeinonharjoittajille kalastus on osa toimeentuloa ja se tarjoaa ajoittain merkittävän lisän toimeentulolle. Kotitarvekalastuksen merkitys on edelleen suuri. Kotitarvekalastukseen liittyy huomattava virkistysarvo; Ylä-Lapissa muiden harrastusmahdollisuuksien vähäisyyden takia kalastus on tärkeää muillekin kuin luontaiselinkeinonharjoittajille. Varsinaisen virkistyskalastuksen katsotaan alkaneen 1800-luvun loppupuolella, jolloin Tenojoella kävivät englantilaiset lohenonkijat. Virkistyskalastuksen merkitys ja myös kalastajien määrä on lisääntynyt näihin päiviin saakka. Virkistyskalastukselle on luonteenomaista, että kalastuksen kustannuksia ei verata saatuun saaliiseen. Tärkeintä on kalastuksen tarjoamat elämykset ja rentoutuminen luonnossa.

Kalavesien hoito

Paatsjoen vesistön ja samalla koko Inarin alueen kalavesien hoidon perustan muodostavat Inarijärven säännöstelystä johtuvat velvoiteistutukset. Inarijärvellä (KHO 1975) ja sivuvesillä (KHO 1984) on omat, erilliset hoitovelvoitteensa, jotka on yhdistetty Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston päätöksellä vuonna 2000. Velvoiteistutusten ja niiden tarkkailun arvo oli vuonna 1999 3,6 miljoonaa markkaa.

Velvoiteistutusten lisäksi Inarin vesiin istutetaan kalaa MMM:n kalastuskortti-varoilla, Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen toimintamäärärahoilla ja kunnan itäosassa sijaitsevan koltta-alueen vesien hoitoon tarkoitetuilla rahoilla noin 500 000 mk arvosta vuodessa. Pääasiassa istutetaan kesänvanhaa pohjasiikaa ja eri ikäisiä taimenia. Inarin kunta käyttää kalanpoikasten ostoon noin 200 000 mk vuosittain. Istutuksiin käytetään taimenta ja nieriää.

Istutuksiin käytettävät kalalajit ovat Paatsjoen vesistön alkuperäisiä kalalajeja, joista on emokalastot Inarin ja Sarmijärven kalanviljelylaitoksilla. Vieraana kalalajina Inarijärven velvoitekalaistutuksissa käytetään harmaanieriää.

Kalastuslain lisäksi kalastusta säädellään eritasoisilla kalastusalueen säätämällä pyyntirajoituksilla. Pää tavoitteena on turvata ja suojella vaelluskalojen (taimen

ja siika) pääsy lisääntymisalueille ja säädellä pyydysten käyttöä virkistyskalastusvesissä. Näätämöjoen kalastusta säätelee Suomen ja Norjan valtioiden välinen sopimus. Muualla Näätämöjoen vesistöalueella hoito perustuu kalastuksen säätelyyn ja vesistöalueen sisällä suoritettaviin kalojen siirtoistutuksiin. Vesistöalueelle ei saa istuttaa muista vesistöistä peräisin olevia kalalajeja kalatautien leviämisen estämiseksi. Sevettijärvellä on käytössä mätihautomo, jossa voidaan hautoa eri kalalajien mätiä ja istuttaa poikaset kuoriutumisen jälkeen suoraan vesistöihin.

Utsjoen kunnan alueella vesien hoito perustuu kalastuksen säätelyyn ja Tenojoen vesistöalueen sisällä tapahtuviin kalojen siirtoistutuksiin. Suomen ja Norjan valtioiden välisen kalastussopimuksen ja -säännön mukaisesti Tenojoen vesistöalueelle ei saa istuttaa muista vesistöistä peräisin olevia kalalajeja. Vesistöalueen sisällä suoritetaan rautujen, taimenien, harjusten ja siikojen siirtoistutuksia, joiden tarkoituksena on palauttaa ja elvyttää alkuperäiset kalakannat vesiin, joista ne ovat hävinneet. Tenojoen lohikantojen hoito perustuu kalastuksen säätelyyn, josta päättävät Suomen ja Norjan valtiot.

Enontekiöllä vesiä hoidetaan kalastuksen säätelyn lisäksi istutuksin. Kotitarvekalastusvesien hoitoon käytetään pääasiassa siikaa. Muoniojoen ja Lätäsenon alueelle sekä muutamaaan sivujokeen istutetaan lohien ja meritaimen poikasia. Käsiarren alueelta suurtunturialueen pohjoisosien järvistä on vuodesta 1989 lähtien vuosittain siirtoistutettu kääpiöityneitä rautuja 500–3 000 kpl lähellä tiestöä oleviin virkistyskalastusvesiin.

Vaikka Sodankylän tekojärviä säännöstellään voimakkaasti voimatalouden tarpeisiin, säännöstelijälle ei ole asetettu hoitovelvoitetta. Nykyinen tekojärvien hoito perustuu säännöstelijän Kemijoki Oy:n ja Metsähallituksen sopimukseen. Pääasiallinen hoitotapa on ollut siian, lähinnä peledsiian, istutus. Siianpoikaset on tuotettu altaisiin laskevissa luonnonravintolammikoissa. Luonnonravintolammikkoviljelyn rinnalla on aloitettu vaihtoehtoisten menetelmien käyttöönotto kalanpoikasten tuottamiseksi.

Kalansaalit

Ylä-Lapin valtion vesistä ei ole saatavissa eri osa-alueet kattavia saalistietoja. Saalistiedot perustuvat lähinnä riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen tekemiin velvoitetutkimuksiin tai hoito- ja käyttösuunnitelmatietoihin. Inarijärvestä, Teno- ja Näätämöjoesta ja Tornio-Muoniojoen saalista tehdään tilastot vuosittain. Käytettävissä oleviin lukuihin sisältyvät myös yksityisvesien saaliit.

Inarijärven kokonaissaalis on vaihdellut 1990-luvulla 150–200 000 kg välillä. Inarijärven tärkeimmät saaliskalalajit ovat siika, taimen, nieriät, harjus ja hauki. Inarin sivuvesien viimeisin saalistieto on vuodelta 1988, jolloin kokonaissaalis oli noin 55 000 kg. Siian osuus saaliista oli yli puolet. Seuraavaksi tärkeimmät lajit olivat hauki, ahven ja harjus ja taimen. Näätämöjoen kokonaissaalis on vaihdellut 1990-luvulla 2 500–10 000 kg välillä, josta lohien osuus on ollut 1 000–4 000 kg. Muu saalis koostuu pääasiassa harjuksesta ja siiasta.

Tenojoen Suomen puolen kokonaislohisalis on 1990-luvulla vaihdellut 42 000–74 000 kg:n välillä. Muuta kalaa, josta tärkeimmät lajit ovat harjus ja siika, on tilastoitu kalastetun noin 10 000 kg vuosittain. Tunturivesien saalista on viimeksi selvitetty vuonna 1986, jolloin kokonaissaalis Utsjoen kunnan alueella arvioitiin olevan 50 000 kg. Lohien osuus saaliista oli 70 %. Tunturivesien osuus saaliista oli noin 7000 kg, joka koostui lähinnä siiasta, harjuksesta ja taimesta.

Viimeisin tilastoitu saalistieto Enontekiön kunnan alueelta on vuodelta 1988, jolloin kokonaissaaliiksi arvioitiin 52 000 kg. Tärkeimmät saalislajit olivat siika ja harjus, joiden osuus saaliista oli noin puolet. Torniojoen Suomen puoleiset lohisaliit olivat 1980-luvulla muutama tonni vuodessa. Saaliit kasvoivat 10–20 tonniin 1990-luvulla. Huippusaalis 64 tonnia saatiin vuonna 1997. Meritaimen laajat tuki-istutukset ovat lisänneet vain vähän saalista verrattuna tilanteeseen ennen istutuksia. Meritaimenen saalismääräksi arvioidaan noin 2 000–3 000 kiloa.

Sodankylän tekojärvien saaliissa ja lajikoostumuksessa on tapahtunut nopeita ja suuria muutoksia. Luontaisesti lisääntyneen peledsiian ansiosta nousi kokonaissaalis 1990-luvun alussa 400–500 000 kg:n välille. Siikasaalis oli korkeimmillaan noin 350 000 kg. Kokonaissaaliit ovat sen jälkeen laskeneet alle 200 000 kg:n.

3.11 Riistatalous

Yleistä

Ylä-Lapin valtion maiden ja vesien metsästyspinta-ala on noin 2 029 000 hehtaaria, josta vesiä on vajaa 10 %. Metsästysalueet muuttuvat maisemallisesti ja myös metsästyksellisesti hyvin voimakkaasti siirryttäessä alueen etelärajoilta pohjoisimpiin osiin.

Enontekiön eteläosia vallitsevat puustoiset suot, harvapuustoiset ja vanhat metsät. Siirryttäessä pohjoisemmaksi vallitseviksi tulevat tunturikoivikot ja Enontekiön pohjoisimpia osia hallitsevat avosuot ja tunturit. Inarin kuntaa, pohjoisimpia alueita lukuun ottamatta, vallitsevat laajat taimikot ja nuoret sekä vanhat metsät. Kunnan pohjoisosissa maisema muuttuu terävärajaisesti avosoiksi ja tunturikoivikoiksi ja Utsjoen kunta onkin pääosin avosuota, tunturia ja vähemmässä määrin tunturikoivikkoa.

Myös riistalajisto muuttuu vastaavasti siirryttäessä metsäisiltä, osin vanhojen metsien alueelta avosoille ja tuntureille. Suo- ja metsäalueilla viihtyvät hirvi ja vanhojen metsien lajeista mm. metso. Karhua tavataan lähes koko Inarin kunnan alueelta, lähinnä kuitenkin rajan pinnasta ja metsähanhen löytää helpoimmin metsäisten alueitten soilta. Tunturikoivikoista löytää riekon ja kun nousee vielä ylemmäs tunturipaljakkoille voidaan havaita kiiruna.

Metsästyslain 8 §:n mukaan henkilöllä, jonka kotipaikka on Lapin lääniin kuuluvassa kunnassa, on oikeus metsästää kotikunnassaan valtion omistamilla alueilla. Kevon luonnonpuistossa on kuitenkin sallittua ainoastaan paikallisten asukkaiden riekon ansapyynti. Rajavyöhykkeellä metsästys on muutoin kiellettyä, mutta elinkeinoperusteista riekon ansapyyntiä varten rajavartiolaitos myöntää kulkulupia. Kiilopään metsästysrahoitusalueella metsästys on kielletty myös paikkakuntalaisilta.

Vieraspaikkakuntalaisten metsästyksen järjestelyjä varten Ylä-Lappi on jaettu yhdeksään pienriistan lupametsästysalueeseen, joille kullekin määritellään vuosittain kiintiöt riistakantojen kehityksen mukaan. Lupametsästysalueitten pinta-alat vaihtelevat 120 000 ja 320 000 hehtaarin välillä. Pienriistaluvalla voi metsästää kanalintuja, vesilintuja, jäniksiä ja pienpetoja. Pienriistan metsästys on perinteisesti ollut lähes yksinomaan riekon metsästystä. Inariin on myyty varovaisesti viime vuosina jonkin verran lupia, jotka ovat oikeuttaneet myös metson ampumiseen.

Myös karhumetsälle on mahdollista päästä. Maa- ja metsätalousministeriö määrittelee vuosittain karhukiintiöt erikseen läntiselle ja itäiselle poronhoitoalueelle. Enontekiö kuuluu läntiseen poronhoitoalueeseen ja Inari sekä Utsjoki itäiseen poronhoitoalueeseen.

Hirven metsästyksen mielivät vieraspaikkakuntalaiset voivat päästä metsästäämään hirveä paikallisten metsästysseurojen tai -seurueitten mukana.

Metsästäjämäärät

Ylä-Lapin alueella toimii kolme riistanhoitoyhdistystä. Riistanhoitomaksuja lunastettiin metsästysvuonna 1999/2000 Enontekiöllä 618 kpl, Inarissa 1 668 kpl ja Utsjoella 337 kpl (Lapin Riistanhoitopiiri 2000).

Ylä-Lapin alueella metsästi metsästysvuonna 1999/2000 vähän yli tuhat metsästysluvan hankkinutta metsästäjää. Keskimääräinen luvan pituus oli Utsjoella 4,2, Inarissa 4,4 ja Enontekiöllä 4,5 vuorokautta. Ilmoitusten mukaan luvilla kuitenkin monissa tapauksissa metsästettiin keskimäärin yhtä vuorokautta vähemmän, kuin mitä lupa olisi oikeuttanut.

Kanalintukantojen kehitys Ylä-Lapissa

Riistakolmiolaskentojen tulosten mukaan riekkokannat ovat vaihdelleet vuosittain hyvinkin voimakkaasti. Kaikissa kunnissa riekkokanta on laskentojen perusteella heikentynyt 1990-luvun puolivälin kohtalaisen hyvästä tasosta (taulukko 20).

Riistasaalis

Kokonaissaalismäärät Ylä-Lapissa muutamana viime vuonna ilmenevät taulukosta 21. Luvut pohjautuvat RKTL:n joka 9. metsästäjälle lähettämään saaliskyselyyn. Ylä-Lappiin lähetettiin 317 saaliskyselyä, niistä palautettiin 249 kpl (noin 10 % Ylä-Lapin metsästyskortin lunastaneista).

Taulukosta 22 selviää Metsähallituksen metsästysluvan lunastaneiden saalismäärät metsästysvuonna 1999/2000 ja taulukosta 23 Ylä-Lapin myönnettyjen hirvilupien ja kaadettujen hirvien määrät.

Taulukko 20. Kanalintukannat Ylä-Lapissa riistakolmiolaskentojen mukaan (RKTL 2000).

Kunta	Vuosi	Kolmioita	Lintuja/neliökilometri (maa-ala)			
			Metso	Teeri	Pyy	Riekkö
Enontekiö	1989	2	0	0	0	4,8
	1990	9	0,2	0	0	2,6
	1991	10	1,8	0	0	3,2
	1992	8	2,9	0	0	16,4
	1993	6	4,7	0	0	9,1
	1994	7	1,8	0	0	8,8
	1995	6	1,9	0	0	11,6
	1996	4	0,4	0	0	2,4
	1997	6	1,6	0	0	8,6
	1998	6	1,9	0	0	7,2
	1999	7	0,8	0	0	5,6
Inari	1989	6	0,7	0	0	2,1
	1990	10	2,5	0	0	0,6
	1991	12	2,5	0	0	3,3
	1992	11	1,9	0,1	0,9	2,9
	1993	10	1,8	0	0,1	0,6
	1994	13	0,4	0	0,5	4,5
	1995	13	1,1	0	0	1,5
	1996	13	1,1	0	0,2	3,9
	1997	13	2,4	0	0,1	3,2
	1998	14	2,5	0	0,1	2,1
	1999	17	1,3	0	0,5	1,6
Utsjoki	1989	0	0	0	0	0
	1990	0	0	0	0	0
	1991	2	0	0	0	4,9
	1992	2	0	0	0	13,2
	1993	2	0	0	0	4,9
	1994	2	0	0	0	6,3
	1995	3	0	0	0	3,2
	1996	3	0	0	0	18,1
	1997	3	0	0	0	8,3
	1998	3	0	0	0	7,4
	1999	2	0	0	0	6,9

Taulukko 21. Kokonaissaalismäärät Ylä-Lapissa (kpl). Pohjautuu sekä paikkakuntalaisten että vieraspaikkakuntalaisten RKTL:lle lähettämiin saalisilmoituksiin. (RKTL 2000).

Vuosi	Pyy	Riekkö	Teeri	Metso
1994	100	22 200	100	1 000
1996	300	47 200	<50	1 400
1997	400	31 000	100	1 100
1998	100	32 400	100	800
1999	200	49 400	<50	700

Taulukko 22. Metsästysluvan lunastaneitten saalismäärät (kpl) Ylä-Lapissa metsästysvuonna 1999/2000. Luvut pohjautuvat vieraspaikkakuntalaisten Metsähallitukselle lähettämiin saalisilmoituksiin. Kunnittaiset saalistiedot on korjattu palautusprosentteilla.

	Jänis	Hanhi	Muut vesilinnut	Pyy	Riekkö	Teeri	Metso
Enontekiö	3	0	6	0	300	0	0
Inari	21	0	21	3	1561	0	0
Utsjoki	12	0	0	0	771	0	0
Yhteensä	36	0	27	3	2632	0	0

Taulukko 23. Myönnetyt hirviluvat ja kaadetut hirvet kunnittain vuonna 1999 (Lapin Riistanhoitopiiri 2000).

	Myönnetyt hirviluvat		Kaadetut hirvet	
	aikuiset	vasat	aikuiset	vasat
Enontekiö	70	0	55	8
Inari	238	61	216	50
Utsjoki	49	0	41	4

Karhuja kaadettiin syksyllä 2000 läntisellä poronhoitoalueella 4 ja itäisellä 16. Ylä-Lapissa kaadettiin yksi karhu Inarissa (Lapin Riistanhoitopiiri 2000).

Riistanhoito

Riistan elinympäristöjen, soidinpaikkojen ja ravintokohteitten säilymisestä vastaavat valtion mailla luontopalvelujen ja metsätalouden tulosalueet. Ylä-Lapin alueelta on kartoitettu erilaisia riistan elinympäristökohteita yhteensä yli 13 000

hehtaaria, josta lähes 80 % on metson soitimia (taulukko 24). Riistakohteiden kartoitus on tehty ainoastaan Inarin metsätalousalueella. Elinympäristöjen määrä täydentyi alue-ekologisen suunnittelun edetessä.

Taulukko 24. Riistakohteet Ylä-Lapin metsätalousalueella elokuussa 2000.

Riistakohte	Hehtaaria
Metson soidin, toimiva	1 475
Metson soidin, tarkastettava	8 821
Teeren soidin	14
Pyy-ympäristö	362
Vesilintujärvi	8
Hanhisuo	14
Hirven talvehtimialue	165
Luolasto	12
Muu riistan elinympäristö *	751
Muu ravintokohte	1 505
Yhteensä	13 127

* Muu riistan elinympäristö ja muu ravintokohte tarkoittavat lähinnä kasvilisuuksensa puolesta riistan suosimia alueita kuten esim. haavikoita, katajikoita ja reheviä laaksopainanteita.

3.12 Keräily

Metsien keräilytuotteilla tarkoitetaan lähinnä jokamiehen oikeudella kerättäviä luonnontuotteita, joita ovat marjat ja sienet sekä eräät muut kasvit ja niiden osat. Keräilytuotteille ominaista on se, että kokonaisvaranto on suuri ja siitä hyödynnetään vain pieni osa. Sieni- ja marjasatojen voimakkaat vaihtelut, poimijahintojen alhaisuus sekä jatkojalostuksen puute vaikeuttavat kaupallisen hyödyntämisen järjestämistä. Ylä-Lapissa korostuvat sekä saavutettavuuden ongelma että vuotuiset vaihtelut. Keräily tapahtuu suurelta osin muualla kuin metsätalousalueilla. Talousmetsissä metsänkäsittely lisää korvasienen ja puolukan satoa ja metsätiet parantavat saavutettavuutta.

Tärkeimpiä luonnonmarjoja Ylä-Lapissa ovat perinteisesti hilla, puolukka ja mustikka, Viime vuosina myös variksenmarjan käyttö on lisääntynyt. Jonkin verran poimitaan myös juolukkaa, riekonmarjaa sekä pihlajanmarjoja. Sienistä tärkeimpiä ovat korvasieni, tatit, rouskut ja haperot.

Ylä-Lapin marja- ja sienisatoa sekä poimintaa on selvitetty yksityiskohtaisesti Pohjois-Lapin kuntien vuosina 1987 ja 1988 koskevassa metsämarja- sienitutkimuksessa (Pohla-Projekti 1989). Koealatietojen perusteella laskettiin kokonaissatoarvio kunnittain (taulukko 25). Marja- ja sienisatotiedusteluja tehtiin sekä marjan- ja sienien poimintaa ja kauppaan tuloa selvitetiin (taulukko 26).

Taulukko 25. Kokonaissatoarvio Pohjois-Lapin kuntien alueella vuosina 1987 ja 1988, milj.kg.

Kunta	Hilla		Mustikka		Puolukka	
	1987	1988	1987	1988	1987	1988
Enontekiö	0,6	3,4	1,8	2,8	2,1	0,8
Utsjoki	0,2	1,3	0,8	0,9	1,1	0,4
Inari	1,5	5,5	10,2	13,9	10,2	9,0
Yhteensä	2,3	10,2	12,8	17,6	13,4	10,2

Taulukko 26. Kuntalaisten kokonaispoimintamäärät Pohjois-Lapissa vuosina 1987 ja 1988, kg.

Laji	Enontekiö		Utsjoki		Inari	
	1987	1988	1987	1988	1987	1988
Hilla	4 180	85 830	580	27 090	21 460	60 990
Mustikka	1 390	13 460	350	2 290	5 220	19 410
Puolukka	2 920	10 490	610	6 150	15 930	50 470
Korvasieni	-	270	-	30	4 000	4 080
Muut sienet	-	9 380	-	1 880	250	17 060

Ylä-Lapissa yleisten lajien sadosta kerätään vielä pienempi osa kuin muualla. Vuonna 1988 marjojen ja sienten poimintatulo oli Inarissa noin 1 milj. mk. Vuonna 1987 poimintatulo koko Lapissa oli 16 milj. mk, mikä oli noin neljäsosa koko maan poimintatulosta.

Valtaosa sienistä ja marjoista käytetään kerääjien omissa talouksissa kuten muuallakin maassa. Hilla on Ylä-Lapissa kaikkein selvin myyntimarja. Sen arvokkain sato saadaan aivan havumetsäalueen pohjoisosasta ja tunturisoilta. Myöhään kypsä, suurimarjainen väriltään punertava tunturihilla on Pohjois-Inarin, Enontekiön ja Utsjoen erikoisuus. Sienisato on usein hyvä tunturikoivikoissa. Varsin-

kin punikkittatteja ja rouskuja voi olla runsaasti ja niissä on vähemmän toukkia kuin etelämpänä.

Yrtteinä ja mausteina voidaan kerätä esim. mesiangervoa, mustikkaa, maitohorsmaa, nokkosia, suopursua, koivun silmuja ja männyn versoja mutta käyttö hyvin vähäistä. Myös perinteisten saamelaisten ravintokasvien hapron ja väinönputken käyttö on vähentynyt. Kookkaita saralajeja kuten vesisara, jouhisara ja pullosara, kerätään edelleen pieniä määriä kenkäheinän raaka-aineeksi. Männyn juuria voidaan metsänomistajan luvalla kerätä juuritöitä varten. Järvikortetta on perinteisesti kerätty porojen rehuksi ja keruu on joillakin alueilla elpynyt uudelleen. Myös lehtikerppuja tehdään pieniä määriä poroja varten. Paliskuntien jäsenet voivat nostaa oman paliskunnan alueelta jäkälää omia porojaan varten. Myyntiin ei jäkälää kerätä. Kelo-oksia ja pahkoja kerätään koristeiksi, matkamuistoiksi ja niiden raaka-aineeksi. Ne eivät kuitenkaan kuulu jokamiehen oikeuden piiriin vaan ne on ostettava metsänomistajalta.

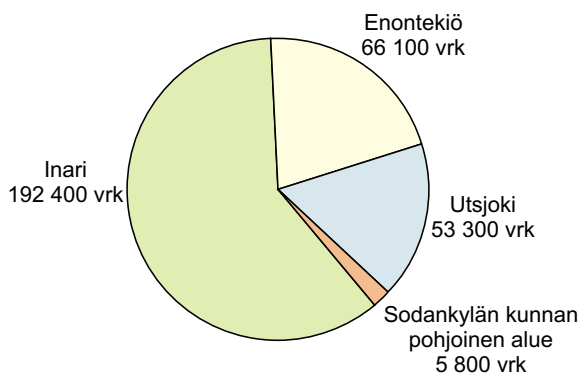
Vaikka keräilytuotteiden kaupallinen merkitys on hyviä hillavuosia lukuun ottamatta verrattain pieni, on niiden merkitys luonnonvarojen käytön kokonaisuudessa tärkeä, koska ne ovat kaikkien käytössä olevia tuotteita ja pieninäkin määrinä arvokas lisä kotitalouksien ravinto- ja raaka-aineisiin. Keräily on myös joiltakin osin arvokasta paikallisten perinteiden ylläpitämistä ja näitä toimintoja voidaan sisällyttää myös kehittyviin matkailun ohjelmalveluihin.

3.13 Virkistyskäyttö ja matkailu

Yhteiskunnalliset retkeilypalvelut

Ylä-Lappiin sijoittuu kymmenen Suomen lakisääteisistä erämaista, Suomen suurin kansallispuisto Lemmenjoki ja suurin luonnonpuisto Kevo. Yhdessä ne ovat noin 60 % maamme suojelluista alueista. Nämä alueet ovat luontomatkailun ja retkeilyn kannalta ylivoimaisen vetovoimaisia alueita.

Metsähallituksen arvion mukaan matkailijoiden määrä Metsähallituksen Ylä-Lapin eri kohteilla oli vuonna 1998 kaikkiaan 425 000 kävijää ja yhteensä 1 098 000 viipymävuorokautta. Matkailun Kehitys Lappi Oy:n tekemän selvityksen mukaan kävijöistä 92 100 oli viipymäkävijöitä, jotka viipyivät yhteensä 317 600 vuorokautta (kuva 25).

Kuva 25. Matkailijoiden kokonaisviipymä kunnittain.

Metsähallitus on valtion budjetista saatujen varojen turvin rakentanut ja ylläpitänyt retkeilyn rakenteita viime vuosikymmenien aikana (taulukko 27). Palvelurakenteet ovat tärkeitä monista eri syistä. Hyvin suunniteltujen ja huollettujen reittien ja palvelurakenteiden avulla voidaan vähentää luonnon kuormittamista ja kulumista, parantaa retkeilijöiden turvallisuutta joskus ankarissakin erämaa- ja tunturiolosuhteissa sekä suojata uhanalaisten lajien esiintymisalueita. Myös porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen yhteensovittaminen, perinteisiä luontaiselinkeinoja kunnioittaen, on välttämätöntä. Tämä onnistuu vain alueiden ja niiden rakenteiden huolellisen suunnittelun ja toteutuksen tuloksena.

Taulukko 27. Ylä-Lapissa retkeilijää palvelevat säännöllisen huollon piirissä olevat rakenteet alueittain ryhmiteltynä.

	Enontekiö	Inari	Utsjoki	Yhteensä	Rak.kust./ yks. 1 000 mk	Uushankinta- hintaa
Luontokeskus		1		1	2 300	2 300
Luontotupa, kpl	1	1	1	3	500	1 000*
Autiotupa, kpl	34	33	8	75	50	3 750
Huolto-, majoitus- tupa, kpl	4	4	5	13	350	4 550
Autio-, varaustupa, kpl	4	3		7	80	560
Autio-, vuokratupa, kpl	2	4	2	8	90	720
Varaustupa, kpl	1			1	90	90
Kulttuuriperinne- kämpät, kpl		7		7		
Sääsuojat, kpl	1	15	10	26	20	520
Infokatokset ja -taulut, kpl	9	17	9	35	10	350
Retkeilyreitti, km	81	391	170	642	10	6 420
Luontopolku, km	3	4	3	10	15	150
Maastopyöreitti, km		230		230	5	1 150
Moottorikelkkaura, km	385	820	260	1 465	5	7 325
Latupohja	95	170	55	320	20	6 400
Vesireitti, km	40	170		210	5	1 050
Pitkospuut, km	1	6	2	9	70	630
Maastoportaat, m	30	620	850	1 500	0,15	225
Muut rakenteet, kpl	80	234	64	378	5	1 890
Arvo yhteensä						39 080

Muut rakenteet sisältävät huolletut tulipaikat, pöytäpenkit, liiterit, ekopisteet, käymälät, laiturit, sillat, lossiveneet jne.

* Enontekiön luontotupa toimii vuokratiloissa.

Maksulliset matkailupalvelut

Metsähallituksen luontomatkailusta vastaava tulosityksikkö on Villi Pohjola, jonka tuotteet perustuvat metsästykseen, kalastukseen, vuokrakämppeihin ja monenlaisiin luontoaktiviteetteihin. Tuotteet voidaan jakaa perustuotteisiin, joita ovat erilaiset luvat sekä kämppien vuokraustoiminta ja erikoistuotteisiin, joita ovat asiakkaan tarpeitten mukaisesti räätälöidyt erilaiset luontoelämystuotteet. Perustuotteitten puolella asiakkaina ovat lähinnä yksityiset henkilöt, perheet ja pienryhmät. Luontoelämystuotteet kiinnostavat matkanjärjestäjiä ja yrityksiä.

Pääosa asiakkaista on suomalaisia. Ulkomaalaisten osuus on kuitenkin kasvussa johtuen Villin Pohjolan osuuden kasvusta charter -matkailussa.

Metsähallituksen ympäristösertifikaatti edellyttää luonnonvarojen kestäväää käyttöä. Tästäkin syystä johtuen kaikki riekko- ja kanalintuluvat on kiintiöity samoin kuin muutamien vesien kalastusluvut. Luvat myydään erityisellä lupaohjelmalla, jossa voidaan kaiken aikaa seurata kiintiön kulumista. Osa metsästys-, kalastus- ja maastoliikenneluvuista on myynnissä paikallisilla matkailu- ja majoitusyrityksillä, joitten matkailuliiketoimintaa lupien myynti tukee.

Villillä Pohjolalla on Ylä-Lapissa 34 vuokrakämpää, joissa on noin 300 vuodepaikkaa. Kämppien siivous- ja polttopuuhuolto ostetaan kokonaisuudessaan ulkopuolisena palveluna, joten se tarjoaa työtä paikkakuntalaisille. Muutamia kämppejä on pitkäaikaisvuokrauksessa.

Villin Pohjolan markkinointia ja tuotantoa on siirretty vahvasti erilaisten luontolämystuotteiden suuntaan. Tuotteet sisältävät hyvin usein mm. kelkkailua, poroja ja koira-ajeluja sekä ruokailuja maastossa ja kämpillä. Tällaisten tuotteiden suunnittelussa ja toteuttamisessa Villi Pohjola on riippuvainen paikallisten matkailuyrityksien kanssa tehtävästä yhteistyöstä.

Villin Pohjolan luontomatkailu painottuu tällä hetkellä Inariin; Erä- ja Nuorisokeskus Inarin lähialueelle, Inarijärvelle, Jäämeren suuntaan ja Näätämojoelle sekä Enontekiön tuntureille ja Hettaan, jossa joulun aikaan Villi Pohjola vastaa chartermatkailijoista. Erä- ja Nuorisokeskus Inarissa Villi Pohjola vastaa myös leirikoulutoiminnasta. Keskus on yksi Suomen yhdeksästä Nuorisokeskuksesta. Peruskoulun ala- ja yläasteen koululaisille on tarjolla leirikouluja, luontopäiviä ja erilaisia teemapäiviä. Loppukesä ja alkusyksy ovat keskuksessa vilkkainta nuorisotoiminnan aikaa.

3.14 Valvonta

Metsähallituksen erävalvonta on alkanut 1960-luvun alussa. Toiminta oli tuolloin luvallisuuden ja Metsähallituksen omaisuuden valvontaa kuten metsästyksen ja kalastuksen luvallisuus sekä puuvarkauksien selvittäminen. Tällöin perustettiin työsopimussuhteisia erävalvontajien toimia. Myöhemmin on myös laillisuuden valvonnan merkitys painottunut erävalvonnassa.

Koko yhteiskunnan kannalta Metsähallituksen erävalvonnan merkitys ja lähtökohta on, että se on nähty poliisin ja rajavartioston työtä tukevana erityisesti syrjäseuduilla. Metsähallituksen oma valvontayksikkö nähdään myös yhteiskunnan kannalta edulliseksi tavaksi hoitaa laillisuuden ja Metsähallituksen edunvalvontaa valtion mailla. Valvonnalla on tärkeä ennalta ehkäisevä vaikutus rikosten ja luparikkomusten syntyyn.

Tänään valvontaan kohdistuvat keskeiset tarpeet ovat:

- laillisuuden ja luvallisuuden valvonta. Erityisesti painottuvat metsästys-, kalastus-, maastoliikenne- ja luonnonsuojelusäädökset sekä vastaavat Metsähallituksen luvat.
- käyttöoikeus-, ja vuokrasopimusten noudattaminen
- jätehuoltorikkomukset
- jokamiesoikeuksien ylitykset
- metsäpalojen tutkinta
- luonnossa liikkuvien opastaminen kestävään ja ympäristötietoiseen luonnon käyttöön.

Myös porovarkauksiin kiinnitetään huomiota.

Metsähallituksen hallinnassa olevilla mailla valvontaa tekevät oman henkilöstön ohella muut viranomaiset. Ylä-Lapissa toimii Inarin-Utsjoen alueella valvonnan yhteistyön johtoryhmä, johon kuuluvat luonnonhoitoalueen aluejohtaja, nimismies, rajavartioalueen aluepäällikkö ja paikallinen tullin päällikkö.

Erävalvonta kuuluu poliisin virkatehtäviin. Rajavartioston virkatehtäviin se kuuluu rajavalvonnan yhteydessä eli käytännössä rajavyöhykkeellä ja sen lähituntumassa. Metsähallituksen valvontatoiminnan koordinoinnista ja organisoinnista alueilla vastaavat erätarkastajat. He vastaavat myös muiden valvojien kouluttamisesta tehtävään. Ylä-Lapin luonnonhoitoalue on yhden erätarkastajan toimialue. Erätarkastajalla on sisäasiainministeriön myöntämät poliisi- ja esitutkintavaltuudet.

Erätarkastajalla on alueellaan valvontaorganisaatio, joka koostuu poliisin, rajavartioston, tullin ja Metsähallituksen henkilöstöstä. Heille on kirjoitettu valvontakortti, joka antaa valtuudet puuttua vapaa-aikanaan havaitsemiin Metsähallitusta koskeviin luvattomuuksiin. Ylä-Lapissa näitä valvontakortteja on voimassa yhteensä noin 120, joista 40 on omalla henkilökunnalla ja lopuista valtaosa rajavartioston henkilökunnalla. Myös poliiseilla on valvontakortteja jonkin verran.

Metsähallituksen henkilöstö tekee valvontaa myös osana normaalia työtehtäväänsä. Ylä-Lapissa valvonta kuuluu erityisesti luontopalveluiden vakinaisen henkilöstön toimenkuvaan. Jokaisen velvollisuus on vähintäänkin ilmoittaa havaitsemistaan rikkeistä tapauksesta riippuen joko esimiehelleen tai erätarkastajalle. Koska aikaisemmin valvontatehtävän tekemisen mukanaan tuomat tietyt oikeudet ovat lakimuutosten seurauksena poistuneet, on motivaatio valvontaan laskenut ja jopa aiheuttanut epätietoisuuttakin siitä, kuuluuko valvonta työtehtäviin.

Valvonnan yhteistoimintaa tehdään käytännössä yhteispartioinnilla ja valvontaiskuilla. Yhteistoiminnalla saadaan näkyvyyttä ja julkisuutta valvonnalle. Tietojen vaihto jo sinällään edistää erävalvonnan tavoitteita. Muita sidosryhmiä, joiden kanssa valvontaa tehdään, ovat kalastusalueet, kalastuskunnat, riistanhoitoyhdistykset ja metsästysseurat.

Taulukosta 28 selviävät valvontatapahtumat vuonna 1999 ja niissä havaitut rikkeet.

Taulukko 28. Metsähallituksen erätarkastajan ja rajavartioston sekä Luontopalveluiden henkilöstön valvontatapahtumat vuonna 1999 Ylä-Lapissa.

	Tarkastukset	Laillisuusrikkeet	Luvallisuusrikkeet
Metsästys	857	28	25
Kalastus	902	17	32
Luonnonsuojelu	83		4
Maasto- ja vesiliikenne	354	12	9
Muu MH:n omaisuudenvalvonta	56	9	9
Yhteensä	2 252	66	79

Eri tulosalueista ilmoitettiin Ylä-Lapissa vuonna 1999 erätarkastajalle selvitettäviä toimeksiantoja 15 kappaletta.

Luonnonvarasuunnittelun palautteissa on tullut esille tarve valvonnan lisäämisestä ja tehostamisesta. Nähdään, että luvattomuus ja erilaiset rikkeet luonnossa liikkuvien piirissä ovat lisääntymään päin. Metsähallituksen sisällä onkin ilmeinen tarve parantaa erätarkastajan ja muun henkilöstön välistä yhteistyötä. Etenkin luontopalveluiden henkilöstön aktivointi on tärkeää. Tämän hetken tilanne on, että aktiivisesti valvontaa tekevät vain muutamat henkilöt. Syynä lienee se,

ettei ole tietoa ja rutiinia puuttua tapahtumiin tilanteen niin vaatiessa. Ehkei myöskään valvonnan merkitystä ole riittävästi tiedostettu. Tällöin onkin syytä pohtia henkilöstön koulutustapoja ja jokapäiväisen toiminnan pelisääntöjä. Valvontaa tulee kehittää nykyistä enemmän asiakkaita valistavaan ja opastavaan suuntaan. Yhteistyö muiden valvontaviranomaisten kanssa toimii tällä hetkellä jo hyvin.

3.15 Tutkimus ja seuranta

Metsähallitus osallistuu tutkimukseen monella tavalla. Metsähallitus on ennen kaikkea tutkimustulosten käyttäjä ja käytäntöön soveltaja mutta se osallistuu myös itse selvityksiin ja kartoituksiin ja teettää tutkimuksia. Metsähallituksen alueet tarjoavat monipuolisia kohteita monenlaiseen tutkimukseen. Metsähallituksen koko maata koskeva yhteistyö Metsäntutkimuslaitoksen, Suomen ympäristökeskuksen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen ja Helsingin yliopiston kanssa ulottuu myös Ylä-Lappiin.

Ylä-Lapissa toimivista biologista perustutkimusta tekevästä laitoksesta merkittävimpiä ovat Turun yliopiston Lapin tutkimuslaitos Kevo ja Helsingin yliopiston Kilpisjärven biologinen asema. Vuodesta 1956 lähtien toiminut Kevo keskittyi aluksi Utsjoen ja Inarin alueen kasvillisuuden ja eläimistön peruskartoitukseen ja inventointeihin, joiden tuloksena alueen lajisto tunnetaan hyvin. Metsähallitukselle arvokasta on Lapin tutkimuslaitoksen tuottama rikas tutkimustieto Kevon luonnonpuistosta. Varsinkin tunturimittarituhojen tutkimus on ollut perusteellista. Metsähallitus on osallistunut Kevolla olevan metsänrajan puulajipuuston perustamiseen. Kilpisjärven biologinen asema on suuntautunut eläin- ja kasvitieteelliseen sekä limnologiseen tutkimukseen. Näin myös Metsähallitukselle tarpeellista perustietoa Kilpisjärven lähiympäristön luonnosta on runsaasti olemassa.

Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen ja Kolarin asemien ja Metsähallituksen kesken on monipuolista yhteistoimintaa. Metsähallituksen henkilöt osallistuvat Kolarin aseman vetämään metsänrajahankkeeseen. Yhteistyönä kartoitettiin yksityiskohtaisesti männyn pohjoinen puuraja. Rovaniemen aseman tutkijat ovat olleet mukana kehittämässä luonnonmukaisen metsänkäsittelyn menetelmiä Ylä-Lapin metsiin. Professori Gustaf Sirénin 1950-luvulla perustamat metsänrajametsien hoidon seurantakoealat Inarin Aksujärvellä on kunnostettu yhteistyönä. Metsähallitus vastaa myös arvokkaiden Metlan koealoja sisältävien ns. metsänrajaviljelyjen hoidosta.

Lapin yliopiston Arktinen keskus, Metsäntutkimuslaitos ja muutamat muut tutkimuslaitokset ovat tehneet yhteistyötä erämaatutkimuksen otsikon alla. Metsähallitus on myös osallistunut tähän työhön tarjoamalla kohteita ja tilaamalla selvityksiä esim. luonnonmukaisen metsänkäsittelyn vaikutuksista linnustoon ja hyönteisiin.

Erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmia varten Metsähallitus on tilannut tutkimuslaitoksilta tai yksittäisiltä tutkijoilta luontoa, alueiden historiaa ja paikannimistöä koskevia selvityksiä. Erämaasuunnittelusta on kehittynyt prosessi, joka on tarjonnut hyvät mahdollisuudet luonnonvarahallinnon ja tutkimuksen yhteistyöhön. Myös Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmaa varten on teetetty selvityksiä tutkijoilla.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen porotutkimusasema Kaamasessa on tuottanut viime vuosina myös Metsähallituksella tärkeää tietoa poron laidunten tilasta. Aseman tutkijat ovat selvittäneet Metsähallituksen pyynnöstä metsätalouden porotalousvaikutuksia.

Riista- kalatalouden tutkimuslaitoksen Inarin kalatutkimus ja vesiviljely tekevät Inarijärven ja sen sivuvesien velvoitehoidon seurantatutkimusta, joka antaa perusteet näiden vesistöjen kalavesien hoidolle ja kalastuksen järjestämiselle. Vastaavaa tutkimusta tehdään myös Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen vastuulle kuuluvista Sodankylän Lokan ja Porttipahdan tekoaltaista. Tenojoen kalantutkimusasema puolestaan on keskittynyt lohen tutkimukseen ja seurantaan.

Lapin ympäristökeskus suorittaa erityisesti vesistöjen tilan seurantaa. Metsähallitus on osallistunut ympäristökeskuksen johdolla tehtyjen Tenon ja Paatsjoen moninaiskäyttösuunnitelmien laadintaan ja avustanut ympäristökeskusta kullankaivun ympäristövaikutusten seurannassa.

Suojametsäalueella hakkuita voidaan tehdä vain Lapin metsäkeskuksen hyväksynnän hakkuu- ja uudistamissuunnitelman perusteella. Lisäksi Lapin metsäkeskuksen tehtävänä on valvoa metsälain tavoitteiden toteutumista suojametsäalueella hakkuu- ja uudistamissuunnitelmien ja muualla metsänkäyttöilmoitusten otantaluontoisilla tarkastuksilla. Myös Metsäntutkimuslaitoksen tehtävänä on seurata suojametsäalueen metsien uudistumista.

Metsähallitus tuki merkittävästi 1990-luvun alussa Sevettijärven Kirakkajärvellä sijaitsevan ilmanlaadun seuranta-aseman perustamista. Ilmatieteen laitoksen hoi-

dossa oleva asema on antanut tärkeitä tuloksia Koillis-Inarin ilmansaastetilanteesta. Ilman laatua seurataan myös Kevolla. Myös Säteilyturvakeskuksella on seuranta Ylä-Lapissa.

Ylä-Lapin luonto ja luonnonvarojen käytön problematiikka näyttää olevan kiinnostava kohde opinnäytetöiden tekijöille. Metsähallitus on vuosittain mukana monissa opinnäytetutkimuksissa osallistumalla niiden rahoitukseen ja ohjaukseen sekä luovuttamalla käyttöön aineistoja ja tutkimusalueita.

Metsähallituksen omissa suunnitelmissa asetettujen tavoitteiden saavuttamista seurataan kunkin tulosalueen toimesta. Vuosittainen ympäristöraportti tarkastelee kokonaisuutena ympäristöasioiden hoidon tuloksia ja kehitystä. Luonnonvarasuunnitelman toteutumista seurataan sovittujen mittarien avulla. Hakkuiden ja luonnonhoidon toteutumista seurataan otantaselvityksillä, joiden tuloksena saadaan tiedot luontokohteiden säilymisestä, jätettyjen säästöpuiden määrästä ja laadusta sekä maapuun määrästä. Vesiensuojelun seuranta aloitettiin vuonna 1999.

Tietojärjestelmien kehittymisen ja henkilöstön asiantuntemuksen monipuolistumisen myötä Metsähallituksen oman toiminnan osuus laajenee myös alueiden tilan kehittymisen ja eliölajien seurannassa. Koko Ylä-Lapin kattava paikkatietojärjestelmä ja erityisalojen rekisterit ovat hyviä työkaluja seurannassa. Tulevaisuudessa on edelleen tarvetta kehittää tutkimusorganisaatioiden ja Metsähallituksen yhteistyötä.

4 METSÄHALLITUKSEN TOIMINNAN YHTEISKUNNALLINEN JA ALUETALOUDELLINEN MERKITYS

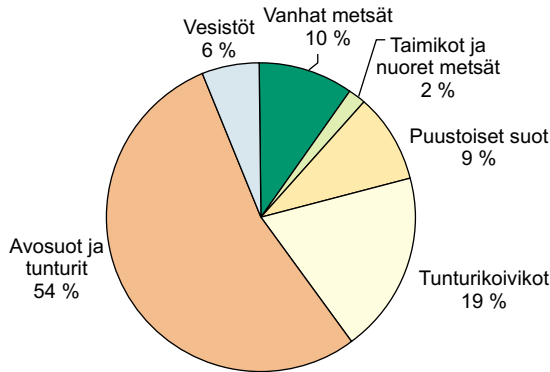
4.1 Luonnonsuojelu

Suojelualueiden määrä

Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen pinta-alasta on eriasteisesti suojeltu noin 70 %, kun lasketaan mukaan lakisääteisten luonnonsuojelualueiden lisäksi myös erämaa-alueet. Enontekiöllä kunnan koko pinta-alasta on suojeltu 75 %, Utsjoella 85 % ja Inarissa vastaavasti 62 %. Kun vielä valtion omistamien maiden osuus Ylä-Lapissa on noin 90 %, niin on selvää, että alueiden suojelu vaikuttaa monella tavalla Ylä-Lapin elinkeinoelämään ja alueella asuvien ihmisten jokapäiväisiin toimintoihin.

Koko valtakunnan suojelun mittakaavassa Ylä-Lapin suojellut alueet ovat sekä kooltaan että luonnonarvoiltaan hyvin merkittäviä. Lakisääteiset luonnonsuojelualueet ja erämaat yhdessä Ylä-Lapissa ovat 67 % kaikista Metsähallituksen hoidossa olevista luonnonsuojelualueista. Suojelualuetyypeittäin Ylä-Lapissa on luonnonpuistoista 49 % (Kevo on Suomen suurin luonnonpuisto), kansallispuistoista 41 % (Lemmenjoki on Suomen suurin kansallispuisto), soidensuojelualueista 31 % sekä lakisääteisistä erämaista 93 %. Näin merkittävillä pinta-aloilla on suuri merkitys kun arvioidaan Suomen osalta eri luonnonsuojeluohjelmien toteuttamista kansallisella ja myös kansainvälisellä tasolla. Ilman Ylä-Lapin suojelualueita ja erämailta Suomen luonnonsuojelun kuva näyttäisi kovin erilaiselta.

Jos tarkastellaan asiaa suojelun piirissä olevien erilaisten luontotyyppien kannalta, niin Ylä-Lapin suojelu- ja erämaa-alueiden pinta-alasta hieman yli puolet on avosoita ja tuntureita, viidennes tunturikoivikoita, vanhoja metsiä ja puustoisia soita kumpiakin kymmenesosa (kuva 26). Toisaalta esimerkiksi Ylä-Lapin vanhoista metsistä näihin alueisiin sisältyy puolet. Voitaneen todeta, että ne elementit, jotka pohjoisen Suomen luonnosta löytyvät, ovat riittävästi otettu suojelun piiriin.

Kuva 26. Ylä-Lapin suojelualueet ja erämaat (1 884 600 ha) luontotyypeittäin.

Luonnonsuojelualueisiin ja erämaihin sisältyy kasvullista metsämaata noin 200 000 hehtaaria, joka on samalla poistunut metsätaloukseen. Tämä merkitsee noin 140 000 kuutiometrin vähennystä vuotuisen hakkuumäärään. Metsätaloustoiminnan aluetaloudellisia vaikutuksia koskevan selvityksen perusteella voidaan arvioida tämän merkitsevän Ylä-Lapin alueella noin sadan työpäivän vähennystä.

Ylä-Lapin laajat erämaat tarjoavat nyky maailmassa lähes ainutlaatuisen mahdollisuuden nauttia hiljaisuudesta, tilasta ja väljyydestä. Ihminen voi, saa ja joutuu tuntemaan oman pienuutensa. Erämailla on sosiaalinen tilaus.

Paikallisten oikeudet

Laajoja suojelualueita perustettaessa on säädöksissä turvattu paikallisten asukkaiden alueiden käyttöön liittyvät tietyt oikeudet, koska niillä on merkitystä elämisen ja toimeentulonkin kannalta. Poronhoitoa ei ole rajoitettu millään alueella ja sitä voidaan harjoittaa poronhoitoa koskevan lainsäädännön mukaisesti. Kevon luonnonpuistossa on sallittu paikallisille asukkaille marjojen ja sienien poimiminen, kalastus sekä Metsähallituksen luvalla luontaiselinkeinojen harjoittamista varten tarpeellisten turvekammien rakentaminen. Metsähallitus voi myös luovuttaa luonnonpuistosta puuta paikallisille asukkaille kotitarvekäyttöön. Metsästystä on Kevon luonnonpuistossa rajoitettu asetuksella (12/95). Sen mukaan on sallittua riekon ansapyynti.

Lemmenjoen kansallispuistossa on sallittu kalastus, marjojen ja sienien poiminta sekä tilapäinen leiriytyminen ja tulentekeo järjestys säännöissä tarkemmin määrättyllä tavalla. Samoin on sallittu metsästys paikallisille asukkaille. Samoin voi-

daan luovuttaa puuta kotitarvekäyttöön. Kullanhuuhtoa ja siihen liittyen valtauskämpin rakentaminen tietyin edellytyksin samoin kuin puun ja turpeen vähäinen luovuttaminen rakennustarpeiksi kullankuhtojille on myös mahdollista Lemmenjoen kansallispuistossa. Kullankaivuun kohdalla luonnonsuojelun ja luonnonyödyntämisen erilaisten tavoitteiden välinen ristiriita kärjistyi 1980-luvulla koneellisen kullankaivun käynnistyessä kansallispuistossa laajassa mittakaavassa. Asetuksella koneellinen kullankaivu kiellettiin huhtikuussa 1991. Asetuksen ja pitkien oikeusprosessien seurauksena tilanne on selkiytynyt. Lemmenjoella kaivetaan kultaa perinteisen käsihuuhtontamenetelmien lisäksi konevoimin tietyillä alueilla tarkoin määrättyjen lupaehtojen puitteissa.

Soidensuojelualueiden säädöksissä ei ole rajoituksia luontaiselinkeinojen harjoittamiselle. Erämaat on perustettu monipuolisen käytön alueiksi, joissa on asetettu tavoitteiksi mm. luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin edistäminen.

Voidaan todeta, että Ylä-Lapin luonnonsuojelualueet lakisäätöisistä erämaa-alueista puhumattakaan eivät lainkaan tai ainakaan merkittävässä määrin rajoita paikallisten asukkaiden elinkeinojen harjoittamista. Toisekseen suojelu- ja erämaa-alueet vaikuttavat osaltaan myönteisesti paikallisten asukkaiden mahdollisuuksiin säilyttää kulttuuriperintöään.

Aluetaloudellinen merkitys

Ylä-Lapin luontopalvelut vastaa luonnonsuojelutehtävistä koko alueella. Keskeisimmät toiminnot ovat maankäytön suunnittelu, alueiden hoidon ja käytön suunnittelu, lajien ja elinympäristöjen suojelu, luontovalistus ja viestintä, alueiden käytön ohjaus ja valvonta. Asiakaspalvelun hoitaminen ja kansainväliset tehtävät lähialueella kuuluvat niin ikään luontopalveluille. Kattavalla luontokartoituksella on saatu perustiedot mm. maankäyttöratkaisujen pohjaksi.

Erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmilla ohjataan eri toimintoja laajoilla alueilla. Ylä-Lapilla on tärkeä rooli monien uhanalaisten lajien suojelussa. Inventointi- ja seurantatehtäviä hoidetaan mm. maakotkan, tunturihaukan, suurpetojen sekä eräiden kasvilajien osalta. Luonnonsuojelun jäljittelyä tehdään polttamalla metsää pystyyn.

Metsähallituksen asiakaspalvelusta vastaavat pisteet ovat Siida, Ivalo, Hetta sekä kausiluontoisesti palvelut luontotuvat Kilpisjärvellä, Lemmenjoella ja Utsjoella. Saamelaismuseo/luontokeskus Siida on valtakunnallisestikin ainutlaatuinen palvelupiste, jonka kävijämäärä (vuonna 1999 kaikkiaan noin 90 000 kävijää,

joista maksaneita asiakkaita lähes 50 000) on ylivoimaisesti suurin verrattuna muihin luontokeskuksiin.

Julkaisutoiminnalla pyritään tehostamaan luontovalistusta ja viestintää. Julkaisuja on toimitettu etenkin erämaista sekä luonnonsuojelun omassa sarjassa että erillisinä kirjoina (mm. Hammastunturi ja Vätsäri).

Alueiden käytön ohjaus pitää sisällään alueilla olevien opastukseen ja retkeilyyn liittyvien rakennusten, reittien ja rakennelmien tekemisen, ylläpidon ja huollon.

Edellä kuvatut luontopalvelujen toiminnot ovat parin viime vuosikymmenen aikana voimakkaasti kasvaneet ja uusia työpaikkoja on syntynyt paikkakunnille. Vuonna 1999 Ylä-Lapissa luontopalveluissa työskenteli 33 vakinaista henkilöä ja lisäksi oli tilapäistä työvoimaa 22 henkilötyövuoden verran eli kokonaisyöllistäminen kolmen kunnan alueella oli 55 henkilöä.

Luonnonsuojelun ja retkeilyn tehtävät rahoitetaan pääsääntöisesti valtion budjetti-rahoituksella. Luonnonsuojelualueiden hoitoon käytettiin vuonna 1999 8 miljoonaa markkaa ja virkistyspalveluihin (jokamiehen oikeudella tapahtuva retkeily) 5,7 miljoonaa markkaa. Lisäksi asiakaspalveluun suunnattiin 1,3 miljoonaa markkaa. Kaikkiaan rahoitusta alueelle käytettiin siten vuonna 1999 reilut 15 miljoonaa markkaa. Luonnonsuojelualueiden hoidon rahoitus tulee ympäristöministeriöstä ja retkeilypalvelujen osalta maa- ja metsätalousministeriöstä. Työministeriö on myös rahoittamassa toimintaa. Myös Euroopan Unionista on saatu viime vuosina varoja eräisiin Ylä-Lapissa toteutettuihin luonnonsuojeluhankkeisiin.

Näiden välittömien vaikutusten lisäksi alueelle tulevat välilliset vaikutukset, jotka syntyvät kun Metsähallitus ostaessaan tuotteita ja palveluita saa aikaan tuotannon lisäyksen näillä toimialoilla. Nämä puolestaan lisäävät kysyntää muilta toimialoilta, jolloin syntyvät tuotannon kerrannaisvaikutukset. Toiseksi Metsähallituksen toiminta synnyttää tuloja palkkojen muodossa, joista osa ohjautuu kulutukseen alueella. Tämäkin johtaa työllisyyden kasvuun. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista arvioida luontopalveluiden toiminnasta seuraavaa välillisten vaikutusten todellista merkitystä.

Luonnonvarasuunnitteluun liittyen Matkailun Kehitys Lappi Oy teki selvityksen Metsähallituksen yhteiskunnalliseen ja liiketoimintaan liittyvien matkailu- ja retkeilypalvelujen aluetaloudellisista vaikutuksista Ylä-Lapissa.

Yhteiskunnallisiin palveluihin selvityksessä sisältyivät Metsähallituksen luontopalveluiden ylläpitämät autio- ja varaustuvat, reitit, taukopaikat, opastuspaikat ja vastaavat.

Näitä palveluja käyttäneiden matkailijoiden käyttämä rahamäärä Ylä-Lapin alueella oli vuonna 1998 yhteensä 53,6 mmk. Inarin kunnan osuus on 31,2 mmk, Enontekiön 9,9 mmk, Utsjoen 11,6 mmk ja Sodankylän pohjoisen alueen 0,9 mmk (taulukko 29, katso myös taulukko 30).

Taulukko 29. Metsähallituksen yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvien matkailu- ja retkeilypalveluiden aluetaloudelliset vaikutukset Ylä-Lapissa kunnittain (1000 mk).

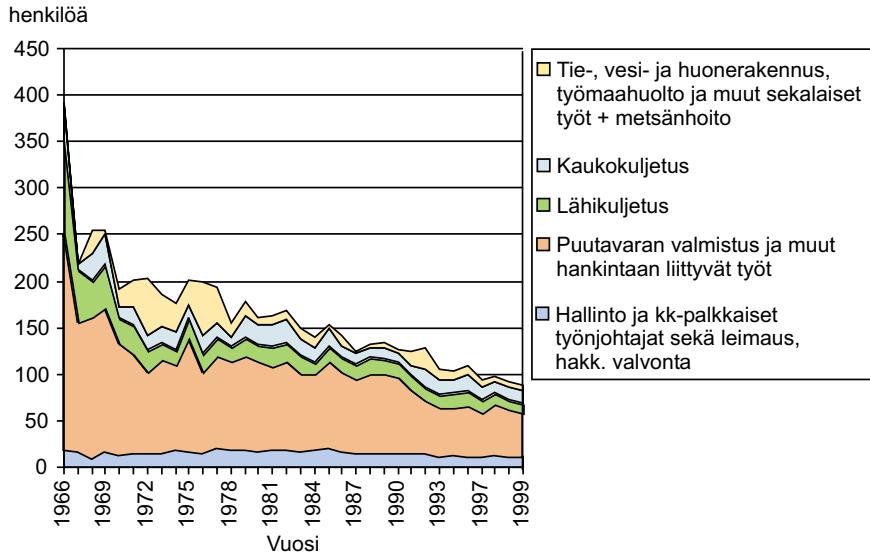
	Enontekiö	Inari	Utsjoki	Sodankylän pohjoinen alue	Yhteensä
Majoitus- ja ravitsemistoiminta	2 354	7 438	2 758	205	12 755
Vähittäiskauppa	2 516	7 950	2 947	219	13 632
Huoltamot	1 447	4 572	1 695	126	7 840
Ohjelmapalvelut	306	966	358	27	1 657
Muut ostot	3 266	10 321	3 827	284	17 698
Yhteensä	9 889	31 247	11 585	861	53 582

4.2 Metsätalous

Metsätaloustoiminnan suoranainen työllistävä vaikutus 1960-luvulta nykypäiviin on esitetty kuvassa 27.

Metsätaloustoiminnan työllisyys- ja talousvaikutuksia Ylä-Lapin ja koko Lapin läänin aluetalouksien kannalta selvitettiin luonnonvarasuunnitteluprosessin yhteydessä teetetystä tutkimuksesta (Kurkela ja Erkkilä 2000). Metsätaloustoiminnan kokonaistyöllisyysvaikutuksiksi arvioitiin 189 henkilötyövuotta.

Metsähallituksen omien työpaikkojen määrä on henkilötyövuosiksi laskettuna 75. Tähän lukuun sisältyvät metsätalouden palveluksessa olevat vakinaiset toimihenkilöt ja työntekijät sekä tilapäiset työntekijät, joita ovat mm. harjoittelijat ja kesäaikaiset työntekijät mm. metsänhoito- ja viljelytyöissä. Metsätalouden työllisyysvaikutuksia havainnollistaa kuva 28.

Kuva 27. Metsätalustoiminnan työllisyysvaikutus 1960–1999.

Kuva 28. Metsähallituksen Ylä-Lapin metsätalouden työllisyysvaikutukset (Kurkela ja Erkkilä 2000).

Metsähallitus ostaa alueelta palveluita ja tuotteita sekä tarjoaa tuotteita ja palveluita alueelle, synnyttäen näin tuotantoa ja työpaikkoja alueelle. Nämä ns. välittömät talous- ja työllisyysvaikutukset syntyvät, kun Metsähallitus ostaa tuotteita ja palveluita muilta toimialoilta (kysynnän vaikutukset) ja toisaalta tarjoaa omia tuotteitaan ja palvelujaan muille toimialoille (tarjonnan vaikutukset).

Metsähallituksen kysynnän aikaansaamia välittömiä työllisyysvaikutuksia syntyy mm. puutavaran kuljetuksiin metsässä ja metsästä jatkojalostuspisteisiin. Kysynnän aikaansaamia välittömiä työllisyysvaikutuksia ovat myös muut yrittäjiltä ostetut palvelut kuten tienrakentamisen ja maankunnostuksen ostopalvelut yrityksiltä. Kysynnän välittömiksi vaikutuksiksi arvioitiin 32 henkilötyövuotta.

Metsähallituksen tarjonnan ts. puutavaran myynnin aikaansaamia työllisyysvaikutuksia ovat puolestaan työllisyysvaikutukset niissä yrityksissä, jotka ostavat ja edelleen jalostavat Metsähallituksen tuottamaa puuta. Näitä ovat mm. sahat sekä sellu- ja paperitehtaat. Tarjonnan välittömiksi vaikutuksiksi arvioitiin 47 henkilötyövuotta.

Metsätaloustoiminnan välilliset vaikutukset syntyvät kahta kautta. Ensinnäkin Metsähallitus ostaessaan tuotteita ja palveluita muilta toimialoilta saa aikaan tuotannon lisäyksen näillä toimialoilla. Kyseiset toimialat puolestaan pystyvät nyt lisäämään tuotteiden ja palveluiden kysyntää muilta toimialoilta, mikä edelleen lisää tuotantoa muilla toimialoilla synnyttäen tuotannon kerrannaisvaikutukset. Metsähallituksen välillinen työllistävyys kysynnän alueellista kerrannaisvaikutuksista kautta on noin 23 henkilötyövuotta.

Toiseksi Metsähallituksen toiminta synnyttää alueelle tuloja maksettuina palkkoina, joista osan kotitaloudet käyttävät kulutukseen alueella. Nämä kulutuksen työllisyysvaikutukset ovat noin 12 henkilötyövuotta Lapin läänin alueella.

Metsähallituksen vaikutukset Lapin läänin tuotantoon ovat kokonaisuudessaan, välittömät ja välilliset vaikutukset huomioiden, noin 30 miljoonaa markkaa vuodessa. Kyseinen luku ei sisällä Ylä-Lapin Metsähallituksen omaa kokonaistuotosta, vaan se kertoo Metsähallituksen toiminnan tuotantovaikutukset muille toimialoille. Välittömiä tuotantovaikutuksia on hieman yli 17 miljoonaa ja välillisiä hieman alle 13 miljoonaa markkaa vuodessa.

Työllisyysvaikutusaskelmat tehtiin vuoden 1997 tietojen pohjalta, jolloin puun myyntimäärä oli 155 000 m³ ja korjuumäärä 163 000 m³. Kun korjuumäärä (vuosittain likimain sama kuin myyntimäärä) jaetaan kokonaistyöllisyysvaikutuksella saadaan arvioluku, joka kuvaa metsätalouden työllistävyttä Ylä-Lapissa hakattua ja tai myytyä määrää kohti. Tämän laskelman mukaisesti tuhanen kuutiometrin korjuumäärä työllistää noin 1,2 henkilöä.

Vuonna 1997 metsätaloudessa työskenteli noin 50 metsuria puunkorjuutöissä. Em. luvuista voidaan edelleen arvioida, että yksi työpaikka metsässä tuo noin 3 työpaikkaa palveluihin ja jatkojalostukseen.

4.3 Virkistyskäyttö ja matkailu

4.3.1 Käytetty menetelmä

Villi Pohjola vastaa Metsähallituksen liiketoimintaan liittyvien maksullisten matkailupalveluiden hoidosta. Villin Pohjolaan palveluihin kuuluvat vuokrakämpät, kalastus-, metsästys- ja maastoliikennepalvelut sekä erilaiset luontomatka- ja ohjelmalvelupaketit. Virkistyskäytön osalta maksuttomien retkeilypalvelujen aluetaloudellinen vaikutus käsitellään luvussa 4.1. yhdessä luonnonsuojelun vaikutusten kanssa.

Ylä-Lapin alueella Metsähallituksella on 9 varaustupaa ja 34 vuokrakämpää. Vuokrakämpissä on vuonna 1998 kirjattu kaikkiaan 18 344 yöpymisvuorokautta ja varaustuvissa 2 600 yöpymisvuorokautta.

Moottorikelkkauria on Ylä-Lapissa yhteensä 1 460 km.

Metsähallituksen toimeksiannosta Matkailun Kehitys Lappi Oy toteutti selvityksen Metsähallituksen yhteiskunnalliseen ja liiketoimintaan liittyvien matkailu- ja retkeilypalvelujen aluetaloudellisista vaikutuksista Ylä-Lapissa.

Matkailun taloudellisia vaikutuksia arvio pohjautui yhteispohjoismaiseen tulomeno -menetelmään. Vaikutuksia selvitettiin menomenetelmällä laskien, koska kyseessä oli selvitys yhden yrityksen, Metsähallituksen, toiminnan aluetaloudellisista vaikutuksista. Menetelmän käyttö perustuu tehtyyn asiakaskyselyyn, jossa matkailijat arvioivat oman rahankäyttönsä matkan aikana. Met-

sähallitus toimitti arviot matkailijoiden kokonaismäärästä ja viipymästä Metsähallituksen eri kohteissa.

Selvityksessä keskityttiin matkailijoiden tuomaan tulovaikutukseen. Metsähallituksen omat palkka-, verotulo- ym. kerrannaisvaikutukset rajattiin selvityksen ulkopuolelle. Selvitys perustui Metsähallituksen toimittamaan omaa toimintaa koskevaan aineistoon ja Ylä-Lapin alueella Metsähallituksen palveluita käyttäneiltä asiakkailta kirjekselynä kerättyyn aineistoon.

4.3.2 Tulokset

Asiakaskyselyllä selvitettiin rahankäyttö asiakasryhmittäin keskimäärin vuorokaudessa. Kyselyn mukaan Metsähallituksen palveluita käyttäneillä matkailijoilla keskimääräinen rahankäyttö oli 265 markkaa vuorokaudessa. Matkan aikana kalastusta harrastaneiden keskimääräinen rahankäyttö vuorokaudessa oli hieman pienempi, 250 mk vuorokaudessa ja metsästystä harrastaneiden 310 mk vuorokaudessa (taulukko 30).

Taulukko 30. Metsähallituksen matkailu- ja retkeilypalveluita käyttäneiden matkailijoiden rahankäyttö Ylä-Lapin alueella.

	Mk/henkilö/vrk
Kalastusta harrastaneet matkailijat	250 mk
Metsästystä harrastaneet matkailijat	310 mk
Metsähallituksen vuokratämpässä majoittunut	262 mk
Metsähallituksen varaus- tai autiotuvassa majoittunut	203 mk
Metsähallituksen varaus- tai autiotuvassa majoittunut	203 mk
Kaikki vastanneet keskimäärin	265 mk

Vuokratämppeiden, kalastus-, metsästys- ja maastoliikennepalveluiden sekä erilaisten luontomatka- ja ohjelmapalvelupakettien muodostamia palveluita käyttäneiden matkailijoiden käyttämä rahamäärä Ylä-Lapin alueella oli vuonna 1998 14 mmk. Inarin kunnan osuus oli 7,8 mmk, Enontekiön 5,1 mmk, Sodankylän pohjoisen alueen 0,7 mmk ja Utsjoen 0,5 mmk. Metsähallituksen liiketoimintaan liittyvän välittömän rahankäytön jakautuminen toimialoittain on taulukossa 31.

Taulukko 31. Metsähallituksen liiketoimintaan liittyvien matkailu- ja retkeily-palveluiden aluetaloudelliset vaikutukset kunnittain vuonna 1998, 1000 mk (Matkailun Kehitys Lappi Oy, 2000).

	Enontekiö	Inari	Utsjoki	Sodankylän pohj. alue	Yhteensä
Majoitus- ja ravitse- mistoiminta	1 206	1 847	113	178	3 344
Vähittäiskauppa	1 289	1 975	121	190	3 575
Huoltamat	742	1 135	69	109	2 055
Ohjelmapalvelut	157	240	15	23	435
Muut ostot	1 674	2 564	157	247	4 642
Yhteensä	5 068	7 761	475	747	14 051

4.4 Luontaiselinkeinot

Lähtökohdat

Luontaiselinkeinojen yhteiskunnallisen ja taloudellisen merkityksen tarkastelu perustuu pääosin VTM Lydia Heikkilän luonnonvarasuunnitelmaa varten laatimaan tutkimukseen "Luontaiselinkeinot ja Metsähallituksen toiminta Ylä-Lapissa".

Luontaiselinkeinoihin kuuluvat porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) mukaan poronhoito, kalastus, metsästyminen, marjastus ja sienestys sekä muu uudistuvien luonnonvarojen hyödyntäminen. Lisäksi niihin kuuluvat luontaiselinkeinon ohella harjoitettavat kalanviljely, tuotteiden jatkojalostus, elinkeinon tarvitsemien välineiden valmistus, matkamuistojen valmistus ja myynti, matkailijoiden majoitus, maastokuljetus ja opastus sekä muu palvelutoiminta sekä pienimuotoinen maatilatalous.

Luontaiselinkeinojen taloudellinen merkitys perustuu kotitarvekäyttöön sekä tuotteiden vaihdanta- ja myyntiarvoon. Luontaiselinkeinot ovat tyydyttäneet suuren osan paikallisen väestön ravinnon tarpeesta aina 1950-luvulle asti sekä tuottaneet raaka-aineita vaatetuksen ja terve-esineistön valmistukseen. Luontaiselinkeinoituotteilla on myös käyty kauppaa kauan. Hyvinvointivaltion ulottaminen maan äärialueille on toisen maailmansodan jälkeen on muuttanut luontaiselinkeinojen taloudellista merkitystä rahatalouden aseman vahvistuessa ja elä-

mäntapojen muuttuessa. Luontaiselinkeino tuotteiden hintakehitys on ollut 1990-luvulla epäedullinen osittain halpatuonnin takia.

Luontaiselinkeinojen harjoittajien määrä on vaikeasti määritettävissä tilastokeskuksen kuntien elinkeinorakennetta kuvaavista tilastoista. Pääosin luontaiselinkeinojen harjoittavat, esim. poronhoitajat, kuuluvat yrittäjinä maa- ja metsätalouden toimialaan. Toiminnan kausiluonteisuuden vuoksi heitä tilastoidaan osavuotisen palkkatyön perusteella tai kirjataan ryhmään toimiala tuntematon. Osa jäänee myös tilastojen ulkopuolelle. Yksityiskohtaisempia tietoja on löydettävissä Paliskuntain yhdistyksen, RKTL:n, TE-keskuksen, kuntien ja työvoimatoimistojen tiedostoista. Liikevaihdosta ja kustannuksista on olemassa tarkkoja tietoja vain porotaloudesta. Luontaiselinkeinoja harjoitetaan yleisesti jopa vuosittain vaihtelevana yhdistelmänä erilaisia toimintoja, mikä vaikeuttaa kokonaiskuvan saamista eri toiminnoista. Luontaiselinkeinojen aluetaloudellista merkitystä nostaa niiden painottuminen syrjäalueille, missä palkkatyötä ei juurikaan ole tarjolla. Edelleen luontaiselinkeinoharjoittajien omaan käyttöön tulevilla tuotteilla on suuri merkitys vaikka ne usein jäävät tilastoinnin ulkopuolelle.

Luontaiselinkeinojen taloudellinen merkitys ja työllisyysvaikutukset

Porotalous

Porotalous on työllisyyden ja liikevaihdon perusteella arvioituna ylivoimaisesti suurin luontaiselinkeino. Saamelaisen kotiseutualueella toimii 13 paliskuntaa, joiden suurin sallittu eloporoluku on 85 100 kpl eli 38,5 % koko poronhoitoalueen luvusta (taulukko 32).

Taulukon 33 luvut kuvaavat porotalouden laajaa merkitystä alueen väestön keskuudessa. Varsinkin saamelaisperheissä on tapana, että kaikki perheenjäsenet ovat poronomistajia eli heillä kullakin on oma poromerkkinsä. Näin poronomistajien määrä on selvästi suurempi kuin ammatissa aktiivisesti toimivien henkilöiden määrä. Poroja voivat omistaa myös muuta työtä päätoimisesti tekevät henkilöt ja heidän poronsa hoidetaan työpäiväkorvausjärjestelmän tai perinteisen renkitai katsoporojärjestelmän mukaan. Poronomistajien suuri määrä kuvastaa myös porotalouden vahvaa kulttuurista merkitystä väestölle.

Taulukko 32. Saamelaisten kotiseutualueen paliskuntien eloporoluvut (Paliskuntain yhdistys 2000).

Paliskunta	Korkein sallittu eloporoluku	Eloporot 1999–2000
Paistunturi	7 000	6 746
Kaldoaivi	6 000	6 072
Yhteensä Utsjoki	13 000	12 818
Näätämö	4 000	3 512
Muddusjärvi	5 500	6 349
Vätsäri	3 000	2 566
Paatsjoki	1 600	1 492
Ivalo	6 000	6 246
Hammastunturi	6 000	5 455
Sallivaara	8 500	8 141
Muotkatunturi	7 500	7 478
Yhteensä Inari	42 100	41 239
Näkkälä	9 000	7 263
Käsivarsi	12 000	8 439
Yhteensä Enontekiö	21 000	15 702
Sodankylän Lapin paliskunta	9 000	8 304
Kaikkiaan	85 100	78 063

Taulukko 33. Poronomistajien määrät saamelaisten kotiseutualueen paliskunnissa (Paliskuntain yhdistys 2000).

Kunta tai alue	Poronomistajien määrä	Osuus väestöstä
Enontekiö	312	14 %
Inari	654	9 %
Utsjoki	235	17 %
Sodankylä, Lapin paliskunta	154	45 %
Yhteensä	1 355	12 %

Tarkastelemalla poronomistajien jakaantumista poroluvun mukaan saadaan todellisempi kuva porotalouden elinkeinollisesta merkityksestä (taulukko 34).

Taulukko 34. Poronomistajien jakaantuminen eloporoluvun mukaisiin ryhmiin saamelaisten kotiseutualueella poronhoitovuonna 1999/2000 (Paliskuntain yhdistys 2000).

Eloporojen omistuksen ryhmät	Omistajia	Eloporoja	Osuus poroluvusta
1–55	878	13 271	17 %
56–79	116	7 719	10 %
80–224	299	38 724	50 %
225–	62	18 349	24 %
Yhteensä	1 355	78 063	100 %

Valtaosa omistajista kuuluu alle 55 poroa omistavien ryhmään ja yli 80 poroa omistavien ryhmiin kuuluva noin neljäsosa omistaa 74 % eloporojen määrästä. Eri viranomaisten käytännössä porotalouden päätoimisuuden kriteerit vaihtelevat. Laskentaperusteena käytetään lukuporojen määrää sekä paliskunnalle tehtyjen työpäivien määrää. Päätoimisuuden raja vaihtelee 80 ja 180 lukuporon välillä. Lukuporoiksi muunnetut työpäivät sisältyvät usein em. lukuihin. Päätoimisia poronhoitajia arvioidaan olevan saamelaisten kotiseutualueella kuntien elinkeinotoimistojen tietojen mukaan yhteensä noin 500 henkeä.

Porotalouden tulot koostuvat teuraiden myyntitulosta ja erilaisista korvauksista ja avustuksista sekä kustannukset hoitotöistä, lisäruokinnasta ja aidoista ja muita rakennelmista (taulukko 35).

Taulukko 35. Porotalouden tulot ja kustannukset saamelaisten kotiseutualueella poronhoitovuonna 1999/2000 (Paliskuntain yhdistys 2000).

Tulot	Mk
Teuraat (30 261 kpl ja 661 632 kg)	21 830 000
Korvauksen petojen tappamista	6 960 000
Korvaukset liikennevahingoista	1 185 000
Eläinperusteinen tuki	6 991 000
Saadut investointiavustukset	2 270 000
Muut tulot	315 000
Tulot yhteensä	39 552 000

Kustannukset	Mk
Paliskunnan kustannukset	11 847 000
Poronomistajan kustannukset	21 713 000
Kustannukset yhteensä	33 560 000

Muut luontaiselinkeinot

Päätoimisia ammattikalastajia on Inarissa noin 20 henkeä sekä Porttipahdan ja Lokan tekojärvillä myös 20. Muut myyntiin kalastavat ovat sivutoimisia ansiokalastajia, jotka myyvät kalaa lähinnä kalastuksen sesonkiaikoina. Sivutoimisia ansiokalastajia arvioidaan olevan Inarissa 40–60, tekojärvillä 20–30 sekä Utsjoella ja Enontekiöllä muutamia. Koko alueen elinkeinokalastuksen liikevaihtoa ei ole selvitetty. Ainoastaan Inarijärven ja tekoaltaiden elinkeinokalastusta on tutkittu tarkemmin. Saamelaisten kotiseutualueen vuotuisen kalansaaliin arvioidaan olevan noin 500 000 kg, josta myyntiin tulee vajaa kolmasosa. Saaliin vuotuiset vaihtelut ovat suuria. Alueella on myös pienimuotoista kalanjalostusta. Kotitarvekalastus on hyvin yleistä ja sillä on suuri merkitys asukkaille sekä elintarvikkeiden saannin että viihtyvyyden kannalta. Kotitarvekalastuksella on tärkeää myös poronhoitajille ja jotkut heistä toimivat osan vuotta elinkeinokalastajina. Kalastus on tärkeänä matkailun vetovoimatekijänä usein osa ohjelmapalveluja.

Ylä-Lapissa ei ole päätoimisia metsästäjiä vaan metsästystä harjoitetaan osana luontaiselinkeinojen yhdistelmää. 1990-luvun alussa riekkoja pyysi ansiotarkoituksessa yhteensä 50–100 henkilöä ja tärkein toimeentulon lähde se oli 5–10 ansiometsästäjälle. Ansiometsästäjien keskimääräinen saalis oli 200–300 riekkoa.

Keräilytuotteista tärkein on hilla, jota tulee myyntiin hyvinä satovuosina muuttaman miljoonan markan arvosta. Viimevuosina hillan kysyntä on alentunut ja hinta on laskenut. Puolukalla, variksenmarjalla sekä korvasienellä on myös kaupallista merkitystä mutta muiden marjojen ja sienten poiminta on lähinnä koti-tarvekäyttöä.

Luontaiselinkeinojen kokonaisuuteen kuuluvat niiden ohella harjoitettavat toiminnot, joista matkamajoitusten ja muiden tuotteiden valmistuksella ovat pitkät perinteet. Erilaiset matkailu- ja ohjelmapalvelut osana luontaiselinkeinoja ovat laajenemassa.

Luontaiselinkeinot paikallisen väestön elämän kulttuurisena perustana

Luontaiselinkeinot eivät ole pelkkä elinkeino tai ammatti, vaan niihin liittyy omaleimainen elämäntapa, jolla on suuriakin alueellisia ja kulttuurisia erityispiirteitä. Luontaiselinkeinot muodostavat saamelaiskulttuurin aineellisen ja henkisen perustan. Suomen perustuslain ja kansainvälisten sopimusten saamelaisille alkuperäiskansana turvaama oman kulttuurinsa harjoittamisen oikeus sisältää myös luontaiselinkeinojen turvaamisen. Pyyntielinkeinot ovat olleet myös vanhan ns. metsäsuomalaisen kulttuurin perusta. Ylä-Lapissa vaikuttaa nykyään kaksi kulttuuriperintöä: saamelainen ja suomalainen, joista saamelainen kulttuuri kytkeytyy erityisesti poronhoitoon mutta Inarijärvellä ja Tenolla myös kalastukseen. Kulttuurisen merkityksen vuoksi pelkät taloudelliset tunnuksot antavat vain vajavaisen tai jopa virheellisen kuvan luontaiselinkeinojen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Vaikka luontaiselinkeinojen taloudellinen merkitys on vähentynyt on niiden kulttuurinen merkitys ja merkitys väestön identiteetin luojana säilynyt tai jopa lisääntynyt. Globalisoituvassa maailmassa on tärkeää, että ihmiset voivat luontaiselinkeinojen välityksellä jäsentää maailmankuvaansa ja hahmottaa paikallisyhteisöjen merkitystä ja omaa asemaansa niiden jäsenenä. Koulutusmahdollisuuksien kehityksen myötä luontaiselinkeinonharjoittajia on siirtynyt muihin ammatteihin. Siitä huolimatta varsinkin saamelaisten siteet porotalouteen ja muihin perinteisiin elinkeinoihin ovat vahvan perinteen ja sukuyhteisön vuoksi säilyneet usein tiiviinä.

Metsähallitus ja luontaiselinkeinot

Metsähallitus on 1990-luvulla asettanut selvästi yhdeksi tavoitteekseen luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamisen. Vaikka toiminnasta on saatu myönteistä palautetta on edelleen ongelmia ja kehittämistarpeita. Heikkilä (2000) arvioi, että Metsähallituksen hyvää tarkoittavat tavoitteet jäävät käytännössä usein

vielä vain retoriikan tasolle. Yhtenä syynä ristiriitoihin on se, että Metsähallitus hahmottaa pohjoista luonnonvarataloutta liiaksi vain luonnontieteellisistä lähtökohdista käyttäen lähinnä metsätieteiden ja ekologian käsitteitä. Luontaiselinkeinoja harjoittavat paikallisyhteisöt jäsentävät luonnon käyttöä perinteensä ja kulttuurinsa pohjalta käyttäen omia käsitteitään ja kieltään. Metsähallituksen tulisikin kyetä ottamaan huomioon nykyistä paremmin inhimillisen ulottuvuuden merkitys luonnonvarojen käytön ohjauksessa. Tämä edellyttää nykyistä enemmän yhteiskuntatieteellistä osaamista ja humanistista näkemystä. Käytännön tasolla eniten epäilyjä herättää Metsähallituksen rooli liiketoimintojen harjoittajana, joka hyödyntää samoja luonnonvaroja kuin luontaiselinkeinojen harjoittajat ja kotitarvekäyttäjät. Vaikka Metsähallituksen eri toimintojen työnjakoa ja vastuusuhteita on selkeytetty, on liiketoimintojen suhdetta luontaiselinkeinoihin edelleen täsmennettävä.

5 SIDOSRYHMÄ- JA KANSALAISPAALUTE

Osallistavan suunnittelun periaatteiden mukaisesti Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman laadintaan pyrittiin saamaan mahdollisimman laajasti kansalaisten ja erilaisten sidosryhmien näkemykset, mielipiteet ja tiedot päätöksen teon pohjaksi suunnittelun alkuvaiheesta lähtien.

Luonnonvarasuunnittelun käynnistymisestä tiedotettiin alueen tiedotusvälineissä ja kaikkiiin Ylä-Lapin kotitalouksiin postitettiin asiasta kertova esite. Esitteessä oli mukana myös palautelomake. Kansalaiset ovat voineet osallistua luonnonvarasuunnitteluun kahdella tavalla. Yksittäisten kansalaisten mielipiteitä on kerätty sekä palautelomakkeen avulla että erityisissä luonnonvarasuunnittelun yleisötilaisuuksissa. Toisaalta kansalaisilla on ollut vaikutusmahdollisuus järjestäytyneiden tahojen kautta. Eri yritysten, organisaatioiden, yhdistysten ja kansalaisjärjestöjen edustajat ovat osallistuneet luonnonvarasuunnitelman tekemiseen kolmessa paikallistyyryryhmässä ja maakunnallisessa työryhmässä.

Jotta palaute tulisi mahdollisimman hyvin huomioon otetuksi ja jokaisen mielipide saisi sille kuuluvan arvon, ne tallennettiin ja luokiteltiin teemoittain Metsähallituksen toimintojen ja palautteen asiasisällön mukaan. Palautetta saatiin yhteensä 2 428 kommenttia, joista 87 % yleisöltä ja 13 % työryhmiltä (liite 18).

Kansalaisten antama palaute

Ylä-Lapissa järjestettiin lokakuussa 1999 kuusi yleisötilaisuutta. Tilaisuuksiin osallistui 116 henkilöä, joilta kirjattiin yli 300 kommenttia. Eri puolilla Ylä-Lappia sekä Rovaniemellä Etiäisessä ja Helsingissä Tikankontissa sijainneissa infopisteissä oli mahdollisuus tutustua luonnonvarasuunnitteluun ja täyttää palautelomake. Myös Internetin kautta on voinut osallistua suunnitteluun. Edellä mainituilla tavoilla sekä koteihin postitetuissa esitteissä olleiden palautelomakkeiden kautta suunnitteluun on osallistunut 161 henkilöä. Luonnonvarasuunnittelua esiteltiin ja palautetta kerättiin myös Hetan toimiston avoimien ovien päivänä kyselyllä lokakuussa 1999. Nuorten mielipidettä kartoitettiin esittelemällä kaikissa alueen kouluissa ylä-asteen ja lukion oppilaille luonnonvarasuunnittelua ja samalla kerättiin yhteensä 229 oppilaalta ja opettajalta palautetta. Koululaiset ja opettajat muodostavatkin sekä henkilölukumäärästä että kommenttien määrästä lähes puolet. Palautteen analysointivaiheessa tutkittiin poikkeako koululaispalaute muusta palautteesta. Pääosin mitään selvää eroa ei havaittu. Koululaisten havaittiin kuitenkin suhtautuvan hieman muita myön-

teistemmin luonnonsuojeluun ja toisaalta he olivat hieman kriittisempiä erilais-
ten metsätaloustoimenpiteiden ja metsäteiden osalla. Palautetta tutkittiin myös
kunnittain. Tässä tarkastelussa havaittiin mm. se, että Inarissa suhtaudutaan
metsätalouteen myönteisemmin kuin Enontekiöllä ja Utsjoella. Metsähallituk-
sen metsätaloustoiminta Ylä-Lapissa keskittyy lähes yksinomaan Inarin kunnan
alueelle. Yhteenvedo kommenttien sisällöstä on esitetty liitteessä 18.

Sidosryhmien antama palaute

Enontekiön, Inarin ja Utsjoen paikallistyöryhmässä ja maakunnallisessa työryh-
mässä oli edustajia 50 sidosryhmästä. Työryhmät kokoontuivat suunnitelman
laadinnan eri vaiheissa 8 kertaa kertomaan näkemyksensä asioista päätöksenteon
pohjaksi. Sidosryhmien edustajat arvioivat aluksi Metsähallituksen nykytilaa ja
tulevaisuutta Ylä-Lapissa ns. nelikenttäanalyysin avulla (liite 17). Työryhmien
jäseniltä pyydettiin myös kirjallisena näkemys edustamansa sidosryhmän tavoit-
teista ja odotuksista luonnonvarojen käytöstä Metsähallituksen mailla ja vesillä.
Kaikkiaan näistä kirjallisista ja kokouksissa suullisesti kerrotuista näkemyksistä
kertyi yhteensä 384 kommenttia (liite 18). Työryhmäpalautteeseen liitettiin
mukaan myös eri tahojen Käsivarren erämaan hoito- ja käyttösuunnitelman lau-
sunnoista yleisluontoisina, Enontekiötä tai koko Ylä-Lappia koskevina, 52 kom-
menttia sekä Naalityöryhmältä 9 kommenttia.

Yhteistyö tutkija Mikko Jokisen kanssa

Metsäntutkimuslaitoksen Kolarin tutkimusasemalla työskentelevä tutkija Mik-
ko Jokinen käynnisti vuonna 1998 Lapin luonnonkäyttöä koskevan väitöskirja-
tutkimuksen, joka kuuluu Suomen Akatemian luonnon monimuotoisuuden
tutkimusohjelmaan. Metsähallitus on ollut aktiivisesti mukana kysely-
tutkimuksen suunnittelussa, jotta tutkimus tuottaisi hyödyllistä tietoa myös
luonnonvarasuunnittelua varten. Tutkimus tuottaa tietoa siitä, mitä Ylä-Lapissa
asuvat suomalaiset ja saamelaiset ajattelevat moniulotteisista maankäyttö-
kysymyksistä sekä siitä millaisia vaatimuksia he asettavat ympäristön ja luonnon
suotuisalle tilalle.

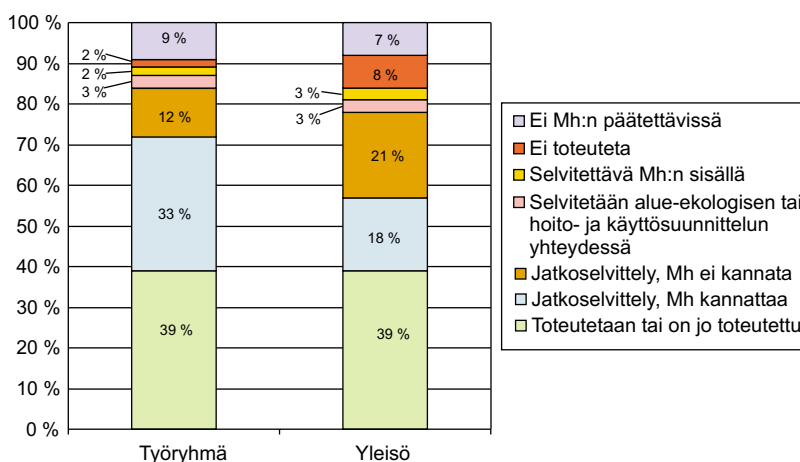
Jokinen keräsi tutkimusaineistonsa 1 000 ylälappilaiselle suunnatun otantakyselyn
avulla (380 vastausta), haastatteleamalla henkilökohtaisesti 83 avainhenkilöä sekä
vapaamuotoisen kirjoituskilpailun avulla (50 kirjoitusta). Metsähallitus tuki
Jokisen tutkimusta osallistumalla postituskustannuksiin ja maksamalla kirjai-
tuskilpailun palkinnot. Vastineeksi saatiin tutkimuksen tulokset käytettäväksi
luonnonvarasuunnittelussa. Metsähallitus luovutti omalta osaltaan Jokisen käyt-

töön luonnonvarasuunnittelun yhteydessä keräämänsä yleisö- ja sidostyöryhmä-palautteen.

Mikko Jokisen tutkimus on tärkeällä tavalla täydentänyt Ylä-Lapin luonnonvarasuunnittelua ja mahdollistanut osallistamalla hankitussa palautteessa esitettyjen näkemysten edustavuuden arvioinnin. Jokinen on esitellyt tutkimuksensa tuloksia luonnonvarasuunnittelun työryhmille useamman kerran. Luonnonvarasuunnittelussa kerätty palaute ja Jokisen tutkimuksen tulokset ovat pääosiltaan samansuuntaisia. Jokisen tutkimus tuo kuitenkin eri asioihin lisää yksityiskohdasta tietoa ja uutta näkökulmaa. Tiivistelmä Mikko Jokisen tutkimuksen tuloksista on esitetty liitteessä 19.

Palautteen jatkohyödyntäminen

Yleisö- ja sidosryhmäpalautetta hyödynnetään usealla eri tavalla sekä suunnittelu-prosessissa että sen jälkeen. Luonnonvarasuunnittelussa palautetta käytetään toimintaympäristön arvoja ja Metsähallituksen toimintaa Ylä-Lapissa analysoitaessa. Toimintastrategian ja -ohjelman laadinnassa useat ratkaisut perustuvat saadun palautteen analyysiin ja siitä tehtyihin johtopäätöksiin. Paikkaan sidottua palautetta käytetään hyväksi maankäyttöpäätöksiä tehtäessä, suojelualueiden ja erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmien laadinnassa sekä alue-ekologisessa suunnittelussa. Myös erilaisten ulkoilu- ym. reittien ja muiden virkistyskäyttörakenteiden ylläpidossa ja uusien suunnittelussa käytetään hyväksi saatua palautetta. Kuvasta 29 selviää palautteen jakaantuminen sen mukaan, miten sitä hyödynnetään jatkossa.

Kuva 29. Yleisö- ja työryhmäpalautteen jakaantuminen sen mukaan, miten niitä hyödynnetään jatkossa.

6 TOIMINTASTRATEGIAT JA TOIMINTAOHJELMA 2001–2010

6.1 Luonnonvarojen käytön yleiset periaatteet

Metsähallituksen hallinnassa olevat alueet koostuvat ekosysteemeistä, joihin liittyy monia uudistuvia ja uudistumattomia luonnonvaroja. Luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojeleminen perustuu kestävän käytön ja monikäytön periaatteisiin:

Kestävä käyttö

- Ekologisesti kestävä käyttö tarkoittaa uudistuvien luonnonvarojen käyttöä niiden tuottokyvyn sallimassa laajuudessa. Samalla turvataan ekosysteemien toimivuus ja niiden monimuotoisuuden säilyminen. Uudistumattomia luonnonvaroja tulee käyttää säästäväisesti ottaen huomioon tulevien sukupolvien edut. Hyödyntämisen ekologisesti haitalliset ympäristövaikutukset tulee minimoida.
- Taloudellinen kestävyys edellyttää uudistuvien luonnonvarojen taloudellisen tuoton säilyttämistä tai lisäämistä tulevaisuudessa sekä säästäväisyyttä ja ympäristövaikutusten huomioon ottamista kannattavuuslaskelmissa.
- Sosiaalinen kestävyys tarkoittaa sitä, että metsän ja muiden ekosysteemien merkitys tärkeinä ja virikkeellisinä ihmisen vapaa-ajan ja työn tekemisen ympäristöinä otetaan huomioon. Luonnonvarojen käytön vaikutukset työllisyyteen ja maaseudun asuttuna pitämiseen kuuluvat osittain tähän ryhmään.
- Kulttuurisessa kestävyudessa otetaan huomioon metsän ja muiden ekosysteemien merkitys kansallisen ja paikallisten kulttuurimme perustana. Ylä-Lapissa luonnonvarojen perinteiseen hyödyntämiseen perustuvat luontaiselinkeinot muodostavat saamelaiskulttuurin aineellisen perustan.

Kuva 30. Kaaviokuva luonnonvarasuunnittelun asemasta kestävyden eri elementtien toteuttajana.

Monikäyttö

Ekosysteemit tuottavat monipuolisia aineellisia ja aineettomia hyödykkeitä. Metsähallituksen toiminta on monihyödyketuotantoa, missä useampia palveluja ja tuotteita tuotetaan alueellisesti ja ajallisesti päällekkäin, rinnakkain tai vuoroittain. Tavoitteena on kunkin alueen optimaalinen tuoteyhdistelmä ja käyttömuotojen yhteensovittaminen. Myös markkinahintajärjestelmän ulkopuolella olevat hyödykkeet otetaan tasavertaisina huomioon.

6.2 Metsähallitus Ylä-Lapissa

Ylä-Lapin luonnonolot ja yhteiskunnallinen tilanne poikkeavat niin paljon muusta Suomesta, että on perusteltua Metsähallituksen aseoituminen ja organisointuminen eri tavalla kuin muualla. Metsähallituksesta annetussa asetuksessa (1525/1993) 11 §, jossa tavoitteeksi määritellään luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen, on muista alueista poikkeava lähtökohta toiminnan järjestämiselle. Oikeusministeriön asettama selvitysmies Pekka Vihervuori on esittänyt saamelaisten kotiseutualueen valtion alueiden vaihtoehdoisen hallintomallin, jossa päätösvalta siirtyisi Metsähallitukselta maa- ja metsätalouden neuvostolle. Tämän suunnitelman laadinnassa on tukea saanut Metsähallituksen esittämä vaihtoehto, jossa toimintaa kehitetään nykyiseltä pohjalta. Osa työhön osallistuneista on kuitenkin ilmoittanut tukevansa Vihervuoren esitystä. Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen toimintaperiaatteet on määritetty toimitusjohtajan päätöksellä 16.8.2000 (liite 1). Tämän päätöksen keskeinen linjaus sisältyy seuraaviin strategioihin. Pääperiaatteena on alueellisista lähtökohdista integroitu luonnon-

varojen hoito. Yleisvastuu luonnonhoitoalueesta on luontopalvelujen tulosalueella, jonka johdolla ja kuntakohtaisten neuvottelukuntien tukemana määritetään reunaehdot Metsähallituksen liiketoiminnoille.

Strategia 1. Ylä-Lapin luonnonhoitoalue toteuttaa luonnonvarojen kestäväää käyttöä, hoitoa ja suojelua jatkaen 1990-luvulla kehitettyä toimintatapaa, jossa suunnittelussa ja päätöksenteossa kuullaan monipuolisesti paikallista väestöä.

Strategia 2. Metsähallituksen tulosalueiden valtakunnalliset strategiat ja Ylä-Lapin alueelliset toimintaperiaatteet sovitetaan yhteen siten, että tulosalueiden tulostavoitteissa otetaan huomioon kuntakohtaisten neuvottelukuntien hyväksymät reunaehdot.

Strategia 3. Luontopalveluilla on yleinen vastuu Ylä-Lapin luonnonhoitoalueesta kokonaisuutena ja toimintojen yhteensovittamisesta.

6.3 Luontaiselinkeinot ja saamelaiskulttuuri

Luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin suhde ja niiden edellytysten turvaaminen on monimutkainen kokonaisuus, johon vaikuttavat monet eri säädökset. Kulttuurikytkennän kautta luontaiselinkeinojen merkitys nousee tärkeämmäksi kuin niiden välitön taloudellinen ja työllisyysmerkitys. Seuraavassa Metsähallitus ensimmäistä kertaa esittää tulkintansa asiasta ja määrittää tavoitteet turvaamiselle omassa toiminnassaan.

Strategia. Metsähallitus ymmärtää luontaiselinkeinot sekä niiden ja saamelaiskulttuurin välisen kytkennän seuraavan tekstin mukaisesti sekä turvaa niitä yleisillä alueellisilla ja toimintakohtaisilla menettelyillä, jotka perustuvat erilaisiin säädöksiin.

6.3.1 Luontaiselinkeinot

Luontaiselinkeinoihin kuuluvat porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000)mukaan:

- poronhoito
- kalastus
- metsästys
- marjastus ja sienestys sekä muu uudistuvien luonnonvarojen hyödyntäminen

Lisäksi niihin kuuluvat luontaiselinkeinon ohella harjoitettavat:

- kalanviljely
- tuotteiden jatkojalostus
- elinkeinon tarvitsemien välineiden valmistus
- matkamuistojen valmistus ja myynti
- matkailijoiden majoitus, maastokuljetus ja opastus sekä muu palvelutoiminta
- pienimuotoinen maatilatalous
- metsätalous

Luontaiselinkeinojen merkitys perustuu kotitarvekäyttöön sekä tuotteiden vaihdanta- ja myyntiarvoon. Luontaiselinkeinoja harjoitetaan usein ajallisesti vaihtelevana yhdistelmänä eri toiminnoista. Toimeentulo saadaan luontaiselinkeinojen muodostamasta nk. elinkeinokokonaisuudesta, jota täydennetään lyhytkestoisilla ansiotöillä. Toiminta on suurelta osin sopeutumista vaihteleviin ympäröiviin olosuhteisiin. Taloudellisen merkityksen rinnalla luontaiselinkeinoilla on tärkeä kulttuurinen merkitys ja merkitystä mm. identiteetin ylläpitäjänä. Merkittävä osa luontaiselinkeinon harjoittajista on saamelaisia.

Ylä-Lapin valtion maat kuuluvat poronhoitolain tarkoittamaan erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuun alueeseen. Tällä alueella olevaa maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa porotaloudelle. Maan luovuttaminen tai vuokraaminen tällä alueella saa tapahtua vain sillä ehdolla, että maanomistajalla tai vuokramiehellä ei ole oikeutta saada korvausta porojen aiheuttamista vahingoista

6.3.2 Saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen välinen kytkentä

Luontaiselinkeinot ovat saamelaiskulttuurin aineellinen ja henkinen perusta. Kulttuuri on ymmärrettävä tässä yhteydessä laajasti saamelaisena elämäntapana ja arvoina. Saamelaisilla on alkuperäiskansana Suomen perustuslain (731/1999) turvaama oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisilla tarkoitetaan saamelaiskäräjälaissa (974/1995) määriteltyjä henkilöitä. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 27 artikla turvaa vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuden nauttia omasta kulttuuristaan (ns. KP-sopimus). Tässä yhteydessä kulttuuriin kuuluviksi katsotaan perinteiset elinkeinot kuten poronhoito, kalastus ja metsästy. Sopimuksen turva ei edellytä muiden käyttömuotojen ja käyttäjien poissulkemista mutta ne eivät saa merkittävästi häiritä alkuperäisiä elinkeinoja. Suomen perustuslain mukaan jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla.

KP-sopimuksen takaamat perusoikeudet ovat uskonto, kieli ja kulttuuri

- porotalous on osa saamelaiskulttuuria
- porolaitumiin vaikuttavat toimet voivat vaikuttaa myös saamelaiskulttuuriin
- joudutaan arvioimaan, minkä tasoinen haitallinen vaikutus vaarantaa sopimuksen turvaaman kulttuurin harjoittamisen perusoikeuden

Suomen EU-liityntä ei aseta esteitä saamelaisten aseman kehittämiseksi. Vuoden 1994 liittymissopimuksen osana olevassa pöytäkirja n:o 3:ssa saamelaisista osapuolet tunnustavat ne velvollisuudet ja sitoumukset, jotka Suomella on kansallisten ja kansainvälisen oikeuden nojalla saamelaisiin nähden erityisesti saamelaisten perinteisten elinkeinojen, kielen, kulttuurin ja elämäntavan säilyttämiseksi ja kehittämiseksi. Artiklan 1 mukaan saamelaisille voidaan EY-oikeuden estämättä myöntää kansallisella lainsäädännöllä yksinoikeuksia poronhoitoon perinteisillä saamelaisalueilla ja artiklan 2 mukaan muitakin yksinoikeuksia EU:n toimielinten myötävaikutuksella.

6.3.3 Luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen

Metsähallitus vaikuttaa monella tavalla luontaiselinkeinoihin ja saamelaiskulttuuriin. Varsinaisia toimintavaihtoehtoja ei ole mielekästä määritellä, koska saamelaiskulttuurin ja sen perustana olevien luontaiselinkeinojen turvaaminen on asetettu velvoitteeksi lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa. Kysymys onkin turvaamisen tasosta ja tarvittavien Metsähallitukselle kuuluvien toimien riittävydestä.

Metsähallitus vaikuttaa suoraan tai välillisesti luontaiselinkeinoihin seuraavilla tavoilla:

- Metsähallitus harjoittaa toimintoja, joilla on myönteisiä ja/tai haitallisia vaikutuksia luontaiselinkeinoihin.
- Metsähallitus myöntää lupia tai tekee maankäytön sopimuksia, joilla on vaikutusta luontaiselinkeinoihin.
- Metsähallitus vaikuttaa välillisesti, esim. lausunnonantajana, asioihin, joihin sillä ei suoranaisesti ole toimivaltaa.

Metsähallituksen tehtäviin kuuluvat tai sen toimintaan vaikuttavat luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen tähtäävät toimet voidaan jakaa *yleisiin* menettelyihin, jotka ovat osa hallintoa tai maankäytön suunnittelua, *alueellisesti* määriteltyihin maankäytön suunnittelun menettelyihin ja *erityislakeihin*

perustuviin toimintokohtaisiin menettelyihin. Saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen riittävän turvaamisen tason määrittämiseksi tulee arvioida asioiden nykytilaa ja kehittämistarpeita.

Yleiset menettelyt

Normi tai vastaava	Tavoite	Keino tai menettely	Arvio tilasta
Asetus MH:sta (1525/1993)	Saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen	Kuntakohtaiset yhteistyöryhmät	Yhteistyöryhmille päätösvaltaa
Toimitusjohtajan päätös 2000 Y-L:n luonnonhoitoalueesta	Toimintojen yhteensovittaminen	Reunaehdot toimintoille	Hyvä
Metsähallituksen suunnittelujärjestelmä	Yhteensovittaminen ja sidosryhmien osallistaminen	LVS Alue-ekologia, erämaat Hankesuunnittelu	Tyydyttävä
Saamelaiskäräjälaki (974/1995)	Perustuslain tavoitteiden toteutuminen	Neuvotteluvollisuus	Toimiva mutta hidas menettely
Kolttalaki (253/1995)	Kolttien vaikuttaminen alueensa toimiin	Neuvotteluvollisuus ja lausuntopyynnöt. Etuudet	Toimiva mutta hidas menettely
Porotal. ja luel. rahoituslaki (45/2000)	Elinkeinojen edistäminen	Etuudet	Toimiva menettely
Poronhoitolaki (848/1990)	Laidunten turvaaminen. Häiriöiden minimointi. Maankäytön turvaaminen.	Neuvotteluvollisuus, yhteistyö. Jatkuva yhteydenpito. Valtionmaan vuokraajalla tai ostajalla ei ole oikeutta porovahinkojen korvauksiin.	Hyvä. Kehittämistarpeita, paliskunnille lisää vaikutusvaltaa.
Lapin seutukaava-yhdistelmä 1994 ja Tunturi-Lapin seutukaava 1999	Saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen maankäytön suunnittelulla.	Kaavamääräykset ja suositukset: saamelaisten kotiseutualue ja luel-alueet.	Pohja MH:n maankäytön suunnittelulle. Uudistaminen menossa.
Metsäsertifiointi	Saamelaisten luontaiselinkeinojen ja kulttuurin edellytysten turvaaminen. Porotalouden ja metsätalouden yhteensovittaminen.	Luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojelu yhteensovitetaan yhteistyössä saamelaistedustajien kanssa siten, että luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin edellytykset turvataan. Metsätalouden toimenpiteet ja porotalouden harjoittaminen yhteensovitetaan paikallisen yhteistyön avulla.	Järjestelmän luominen alkuvaiheessa, vaatii kehittämistä ja töitä.

Alueellisesti määritellyt menettelyt

Erämaailain (62/1991) mukaan perustetuissa erämaissa ja luonnonsuojelulailla (1096/1996) perustetuilla luonnonsuojelualueilla yhtenä päätavoitteena on saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen. Tavoitetta toteutetaan hoito- ja käyttösuunnitelmien avulla.

Toimintokohtaiset menettelyt

Luontaiselinkeinojen toimintaa ohjataan ja edellytyksiä turvataan erityislainsäädännöllä, joka antaa tehtäviä ja vastuuta myös Metsähallitukselle.

Metsähallitus vaikuttaa luontaiselinkeinojen ohella harjoitettaviin toimintoihin maankäytön sopimusten ja lupien myöntämisen kautta. Luontopalvelut ja Villin Pohjola voivat työllistämällä ja yhteistyösopimuksilla edistää näitä toimintoja.

Erityislaki	Tavoite	Keino tai menettely	Arvio tilasta
Metsästyslaki (615/1993)	Lupametsästyksen säätely suhteessa porotalouteen ja luelmetsästyksen	Neuvottelut rhy:n ja paliskuntien kanssa	Tyydyttävä Kehittämistarpeita
Kalastuslaki (1212/1997)	Luel-kalastuksen turvaaminen	Kalastusoikeudet Kalatalousneuv.k.:t Kalastusalueet	Hyvä Puute: saamelaisilla ei edustusta kal alueessa
Maastoliikennelaki (1710/1995)	Luontaiselinkeinoille aiheutuvien haittojen minimointi	Urien ja lupapolitiikan käsittely yhteistyöelimissä	Tyydyttävä Kehittämistarpeita
Kaivoslaki (503/1965) KHO:n ratkaisu 693/1999	Valtauspäätöksissä KTM:n tulee ottaa huomioon vaikutukset saamelaisväestön poronhoitoon	MH osallistuu tarvittaessa valtauskirjan ehtojen toimeenpanoon	Poronhoidon asema aikaisempaa vahvempi

6.4 Paikallisten ihmisten oikeudet

6.4.1 Paikallisten ihmisten oikeudet

Paikallisten ihmisten nykyiset maksuttomat oikeudet luonnonvarojen käyttöön Ylä-Lapissa perustuvat säädöksiin tai jokamiehen oikeuden pohjalta muotoutuneeseen maan tapaan. Suurella osalla väestöä on myös maanomistukseen perustuvia erityisperusteisia kalastusoikeuksia valtion vesiin. Oikeudet ovat selvästi laajemmat kuin muualla maassa. Laajempien oikeuksien syntyyn ovat vaikuttaneet alueen luonnonolot, elinkeinohistoria ja paikallisen väestön perinteiset, tarkemmin määrittelemättömät oikeudet.

Strategia. Metsähallitus hyväksyy ja säilyttää paikallisten ihmisten maksuttomat oikeudet luonnonvarojen käyttöön ja tuottaa niiden toimeenpanoon tarvittavat palvelut joustavasti ja asiakaslähtöisesti.

Suunnitelmatyössä on tullut esille, että ihmisillä on hyvinkin erilaisia käsityksiä siitä, mitä paikallisen väestön maksuttomiin oikeuksiin valtion alueilla sisältyy. Seuraavassa taulukossa esitetään maksuttomat oikeudet, niiden perusta sekä kehittämis- ja muutostarpeet.

Oikeus	Perusta	Arvio tilasta	Kehittämistarve
Kuntalaisen oikeus metsästää kotikunnan valtionmaalla	Metsästyslaki (615/1993)	Metsästysmahdollisuudet on hyvin turvattu	Saaliskiintiöintiä on kehitettävä
Oikeus saada maksuttomia kalastuslupia pohjoisten kuntien valtion vesiin	Kalastuslaki (1212/1997)	Kalastusmahdollisuudet on turvattu erittäin hyvin	Kalastus kotikunnassa olisi riittävä
Tilojen erityisperusteiset kalastusoikeudet valtion vesiin	Vesipiirajankäynti	Oikeudet on määritelty jakamattomille kantatiloille	Valtion ja tilojen oikeuksien suhde määrittelemättä. Oikeuksien osittuminen selvittämättä.
Oikeus saada maksuttomia alueellisia maastoliikennelupia kotikunnan valtionmaalle	MH -asetus (1525/1993) Eduskunnan lausuma v.1995 maastoliikennelakiin.	Moottorikelkkailun mahdollisuudet on turvattu erittäin hyvin. Kesäliikenteeseen lupia vain elinkeinoperusteella.	Ei muutostarvetta. Säätely lupaehdoilla.
Kolttien, Utsjoen luel.- ja maatilatalouden harjoittajien ja poronhoitajien ilmaisen puun saanti	Kolttilaki (253/1995) MMM:n päätös 1977 Poronhoitolaki (848/1990)	Maksuton puun saanti em. ryhmille turvattu.	Muu väestö haluaa myös maksutonta puuta. Ratkaisuna myynti kohtuulliseen käypään hintaan.
Paikallisten oikeudet Kevon ja Lemmenjoen puistoissa: puun saanti, metsästys, kalastus ja keräily	Asetus 932/1981 Järjestyssäännöt	Yleensä riittävät oikeudet. Kevon hirvenmetsästys ongelma.	Tarkistustarpeet tulee selvittää
MMM voi rajoittaa esim. hillan poimintaa paikallisen väestön eduksi	Laki 332/1955	Merkitys vähäinen	Periaatteessa tarpeellinen säädös
Leiriytyminen ja tulenteko maastoon ilman lupaa omalla vastuulla ja polttopuu siihen (ei koske johdettuja ryhmiä)	Maan tapa	Ei ongelmia	Ei muutostarvetta
Satunnainen veneen pito ilman rakenteita	Maan tapa	Ei ongelmia	Ei muutostarvetta

6.4.2 Kotitarvepuun saanti

Poltto- ja kotitarvepuun ottoon valtion metsistä on erityissäädöksiä mm. poronhoitolaissa, kolttalaissa sekä suojelualueita ja erämaita koskevissa säädöksissä. Polttopuuta myydään paitsi pystyyn metsässä, myös rankoina tienvarressa ja jalostettuna haloiksi ja klapeiksi.

Perinteisesti arvostetuin puu polttopuuksi on koivu. Jos käyttökohteen lähiympäristössä ei ole saatavissa koivua toiseksi halutuinta on keloutunut järeä maapu, jonka hankinta on vaivatonta ja puu on valmiiksi kuivaa. Toisaalta koivu on Ylä-Lapissa aiemmasta metsänkäsittelystä, metsäpalojen torjunnasta, tunturimittarituhoista ja porojen laiduntamisesta johtuen vähenevä luonnonvara.

Maapu ja muu kuollut puuaines on arvokasta luonnon monimuotoisuuden kannalta. Kuolleen ja kuolevan puuston suuri määrä on yleensä edellytys rikkaan lahottajasienistön säilymiselle. Lahottajasienille on ominaista, että ne menestyvät vain tietyn lahoasteen puissa ja koko lajisto säilyy vain metsässä, jossa on aina kaikenikäisiä, eri lahoastetta olevia eri puulajeja sisältäviä runkoja.

Alla esitetyt strategiat merkitsevät uudenlaisen ajattelutavan omaksumista kotitarvepuun hankintaan.

Strategia 1. Metsähallitus hoitaa joustavasti ja asiakaslähtöisesti ilmaisen puun saantiin oikeutettujen ryhmien puun käytön edellyttämät toimet.

Strategia 2. Paikalliselle väestölle ja loma-asuntojen haltijoille myydään polttopuuta ja muuta kotitarvepuuta kohtuulliseen käypään hintaan

Strategia 3. Havumetsäalueella puun käyttöä ohjataan hinnoittelulla tuoreeseen mäntypuuhun.

Strategia 4. Puun osoituksessa ja myynnissä otetaan luonnon monimuotoisuuden tarpeet huomioon.

6.5 Luonnonsuojelu

Luonnonsuojelun yleiset strategiat

Valtakunnallisia luonnonsuojeluohjelmia laadittaessa ja niitä toteutettaessa mitavat suojelualueet perustettiin monista eri syistä johtuen Ylä-Lappiin. Valtion maiden suuri osuus on osaltaan antanut tähän hyvät mahdollisuudet. Suojelualueet kattavat hyvin pohjoisen luonnon eri elementit. Suojelualueiden perustamissäädöksissä on otettu huomioon paikallisen väestön perinteiset oikeudet mm. poronhoitoon, metsästyksen, kalastukseen ja keräilyyn. Metsähallitus haluaa turvata näiden toimintojen säilymisen. Alueiden käyttöä ohjataan erillissuunnitelmien avulla.

Strategia 1. Luonnonsuojelualueverkko on nykyisellään riittävä. Naturen täydentämisen yhteydessä voi tulla pienialaisia tarkistuksia.

Strategia 2. Suojelu- ja erämaa-alueita koskevat paikallisen väestön oikeudet säilytetään.

Strategia 3. Alueiden käytön ohjaus tehdään ensisijaisesti hoito- ja käyttösuunnitelmiin perustuen.

Toimintaohjelma:

- Laaditaan suojelu- ja erämaa-alueille hoito- ja käyttösuunnitelmat ympäristöministeriön kanssa sovitun ja vuosittain tarkastettavan aikataulun mukaisesti.

Uhanalaiset lajit ja elinympäristöt

Ympäristöministeriö on asettanut eräiden uhanalaisten eläinlajien seurannasta ja suojelusta päävastuun Metsähallitukselle. Osa näistä lajeista, kuten naali, tunturihaukka ja kiljuhanhi, elää Suomessa vain Ylä-Lapissa. Joidenkin lajien, kuten maakotka ja muuttohaukka, pääesiintymäalueet ovat etelämpänä.

Näiden lajien suojelua hoitaa yleensä kunkin lajin erikoistuntijoista koostuva työryhmä, joissa on jäseniä tutkijoista, ympäristöministeriöstä, alueellisesta ympäristökeskuksesta, paliskunnista, luonnonsuojelujärjestöistä, Metsähallituksesta jne. Metsähallituksen rooli on olla usein käytännön suojelun ja seurannan koordinoijana ja tiedon välittäjänä paikallisen väestön ja muiden viranomaisten välillä.

Metsähallituksen työntekijät tekevät myös maastossa käytännön seuranta- ja suojelutöitä yhdessä tutkijoiden asiantuntijoiden kanssa. Näihin töihin henkilö-kuntaa koulutetaan jatkuvasti hoitamaan yhä laajenevia seurantatehtäviä.

Luonnonsuojelulaki ja -asetus velvoittavat viranomaisia huolehtimaan uhanalais-ten kasvien esiintymien seurannoista. Metsähallituksella on muutamia kohde-lajeja, joiden seurantaan panostetaan erityisesti. Ylä-Lapissa näitä ovat arnikki, karvamaksaruoho ja tuoksualvejuuri, joista kaksi ensin mainittua ovat luonnonsuojeluasetuksen mukaan erityisesti suojeltavia lajeja.

Ylä-Lapissa esiintyvät EU:n luontodirektiivin putkilokasveista pahtakeltto, myyränporras (*Diplazium sibiricum*), tuoksualvejuuri, laaksoarho (*Moehringia lateriflora*), lettorikko (*Saxifraga hirculus*), lapinkaura (*Trisetum subalpestre*) ja pahtahiettaorvokki (*Viola rupestris* ssp. *relicta*). Näille lajeille on turvattava ns. suotuisan suojelun taso.

Strategia 1. Ylä-Lapin luonnonhoitoalue hoitaa hallinnassaan olevilla valtion mailla uhanalaisten lajien ja elinympäristöjen suojeluun liittyvät tehtävät.

Toimintaohjelma:

- Selvitetään maakotkan vuotuinen pesintätulos ja pidetään yllä pesärekisteriä.
- Osallistutaan naalin suojelua koskevaan ruotsalais-suomalaiseen Life- hankkeeseen v. 2002 loppuun. Tiedossa olevat vanhat naalin pesät tarkastetaan kahdesti vuodessa ja niistä pidetään rekisteriä.
- Tunturihaukan pesimäpahtojen jo aloitettua kartoittamista jatketaan ja pesintöjä seurataan. Vastataan tunturihaukkatyöryhmän toiminnasta.
- Kiljuhanhen pesimäalueet inventoidaan vuosittain. Samoin seurataan kiljuhanhen kevät- ja syysmuuttoa.
- Suurpetohavainnot kirjataan ja ollaan yhteistyössä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kanssa erilaisten petolaskentojen suorittamisessa ja laskentamenetelmien kehittämisessä.
- Suomen pohjoisempien jokien raakkuesiintymien kartoitusta jatketaan pyrkien tiivistämään yhteistyötä norjalaisten luonnonsuojeluviranomaisten kanssa.
- Hoidetaan alueella esiintyvien uhanalaisten kasvilajien esiintymien inventoinnit ja seuranta. Tiedot tallennetaan paikkatietojärjestelmiin.

- Seurataan alueella esiintyvien arvokkaiden kalakantojen ja elinympäristöjen tilaa ja pyritään vaikuttamaan niihin tekijöihin, jotka aiheuttavat kalakannoille tai elinympäristöille vaaraa.
- Uhanalaisia lajeja koskevaa valistusta ja tiedottamista, varsinkin paikalliselle väestölle, lisätään.

Strategia 2. Elinympäristöjen tilaa ja muutoksia seurataan eri selvitysten avulla.

Toimintaohjelma:

- Tehdään suojelu- ja erämaa-alueilla perusselvityksiä.
- Tehdään eri alueilla luontoarvojen kartoituksia ja hakkuualueiden luonnontuon seuranta.
- Luonnontuonhoidollisia kulutuksia jatketaan.
- Selvitetään paloviranomaisten kanssa mahdollisuutta luonnontuon salmistamisesta.
- Aloitetaan Kevon luonnontuonpuistossa hirvikannan määrän ja hirvien laiduntamisen vaikutusten seuranta. Tarvittaessa ryhdytään toimenpiteisiin kannan säätelemiseksi.
- Osallistutaan alue-ekologiseen suunnitteluun.
- Osallistutaan metsien käsittelytapojen kehittämiseen tavoitteena luonnontuon monimuotoisuuden turvaaminen.

Elinympäristöjen ennallistaminen ja hoito

Ylä-Lapissa on tehty 1900-luvun alkupuolelta lähtien metsänviljelyitä Utsjoella ja Inarin pohjoisosissa alueilla, joilta mäntymetsät ovat ihmisen toimenpiteiden seurauksena hävinneet. Tarkoituksena on ollut männyn palauttaminen näille alueille. Vanhimmat viljelyt ovat 1910-luvulta ja viimeisimmät on tehty noin kolmekymmentä vuotta sitten. Kaikkiaan niitä on 3 800 hehtaaria. Varttuneimmat ovat nuoria metsiä, joissa on harvennustarvetta. Osa vaatii elinvoimaisuutensa säilyttämiseksi vapauttamista niitä kiusaavasta tunturikoivusta.

Tunturimittari tuhosi 1960-luvulla laajoja alueita Ylä-Lapissa. Tehdyssä luontokartoituksessa tunturimittarin tuhoamat alueet selvitettiin. Tuhoalueeksi laskettiin alueet, joiden alkuperäisestä puustosta oli vähintään puolet tuhoutunut. Tuhoalue on kaikkiaan 2 354 km². Inarissa tuhot sijoittuivat pääosin mäntymetsäalueelle, jossa tunturikoivu on sekapuuna. Sen sijaan Utsjoella tuhoalueet olivat tunturialueen puhtaissa koivikoissa. Tuhoalueiden toipuminen on ollut paikoin hidasta tai se ei ole onnistunut lainkaan monista eri syistä johtuen. Yhte-

nä merkittävänä tekijänä on ollut porojen laidunnus. Tällä hetkellä inventoinnin mukaan täysin puutonta tuhoalueesta on 682 km², josta on Utsjoella 86 %.

Strategia 1. Metsänrajaviljelyiden elinvoimaisuus varmistetaan tekemällä tarvittavat hoitotoimenpiteet.

Strategia 2. Selvitetään periaatteelliset edellytykset sekä käytännön mahdollisuudet tunturikoivun palauttamiseksi jääneille tuhoalueille.

6.6 Retkeily ja luontovalistus

Palvelurakenteet

Ylä-Lappi on yksi valtakunnallisista matkailun vetovoima-alueista. Pohjoisen luonnon erityispiirteet laajoine erämaineen kiinnostavat matkailijoita yhä enenevässä määrin. Reitit, tuvat ja muut rakenteet palvelevat niin jokamiesretkeilijää kuin ohjattua ja opastettua luontomatkailua. Yhteiskunnallisen rahoituksen taosta riippuu miten palveluja voidaan kehittää ja ylläpitää.

Strategia 1. Tavoitteena on nykyisten palvelurakenteiden säilyttäminen määrällisesti ja ylläpito ja huolto siten, että laatutaso säilyy ja täyttää myös Metsähallituksen ympäristö- ja laatujärjestelmän vaatimukset.

Strategia 2. Kehittäminen suunnataan virkistyskäytön ja ohjelmapalvelutoiminnan tarpeista lähtien muutamille keskeisille alueille, jotka ovat Käsivarren erämaa, Inarin retkeilyalue, Saariselkä- Ivalojoki, Utsjoen lähivirkistysalue, Sevettijärven-Pulmankijärven alue ja Hetan virkistysalue.

Strategia 3. Perustetaan Inarin retkeilyalue.

Strategia 4. Uusien hankkeiden suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon luonnonsuojelun ja luontaiselinkeinojen tarpeet niille mahdollisesti aiheutuvien haittojen minimoimiseksi.

Toimintaohjelma:

- Tehdään esitys Inarin retkeilyalueen perustamisesta valtion retkeilyalueena.
- Perustetaan Jyppyrän virkistysmetsä.
- Laaditaan Inarin retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma.

- Retkeilyn painopistealueiden palveluiden kehittämiseksi laaditaan aluekohtaiset suunnitelmat, joissa otetaan eri paikallistahojen näkemykset huomioon. Kehittäminen toteutetaan näiden suunnitelmien pohjalta. Suunnitelmien toteutumista arvioidaan ja niitä tarkistetaan tarvittaessa vuosittain.
- Rahoituspohjaa pyritään laajentamaan mm. EU:n suuntaan rakentamalla yhteishankkeita muiden paikallisten toimijoiden kanssa.
- Laaditaan retkeilyn rakenteita koskeva peruskorjaus ja ylläpito-ohjelma seuraavalle kymmenvuotiskaudelle.
- Järjestetään Metsähallituksen ja toimintoja rahoittavien viranomaisten yhteistyötilaisuuksia tarpeen mukaan.

Luonto-opastus ja asiakaspalvelu

Koska Ylä-Lapissa valtion maiden osuus on suuri ja paikallisella väestöllä on oikeuksia erilaisten toimintojen harjoittamiseen valtion mailla, niin asiakaspalvelun lähtökohdat ovat erilaiset kuin muualla Suomessa. Palvelupisteiden sijainnissa ja määrässä on otettava huomioon myös asutuksen sijoittuminen laajalle alueella pieniin kyläyhteisöihin.

Strategia 1. Opastustoimintaa kehitetään lähinnä luontokeskuksissa, luontotuvilla ja edellä mainituilla retkeilyn painopistealueilla, Lemmenjoen kansallispuistossa ja Kevo luonnonpuistossa sekä merkittäville teiden varsien luontokohteilla.

Strategia 2. Asiakaspalvelussa turvataan matkailijoiden ja paikallisen väestön tarpeiden tyydyttäminen ja tiedonsaanti retkeily- ja suojelualueilla liikkumisesta sääntöineen.

Toimintaohjelma:

- Opastustoiminnan tarve määritellään aluekohtaisissa hoito- ja käyttösuunnitelmissa.
- Kilpisjärvelle ja Karigasniemelle rakennetaan uudet tarkoituksenmukaiset luontotuvat näyttelyineen.
- Opastuksen teknisissä rakenteissa ja graafisessa ilmeessä noudatetaan Ylä-Lapissa kehitettyä yhdenmukaista linjaa.
- Asiakaspalvelutoimintoja kehitetään Siidassa, Hetassa, Ivalossa ja Saariselän asiakaspalvelupisteessä.
- Kilpisjärven, Lemmenjoen, Utsjoen luontotuvat ja perustettava Karigasniemen luontotupa hoitavat asiakaspalvelua sesonkiluonteisesti.

- Näyttelytoiminnassa harjoitetaan aktiivista yhteistyötä alueen sisällä ja muiden luontokeskusten kanssa erityisesti vaihtonäyttelyiden ja koulutuksen osalta.

6.7 Riistatalous, kalastus ja valvonta

6.7.1 Riistatalous

Riittävän vahvat riistakannat ja metsästyksen oikea mitoittaminen ovat pohjana ekologisesti kestäväälle metsästykselle. Kestävyyden sallimissa rajoissa tarjotaan metsästysmahdollisuuksia laajoille valtion maille ja vesille eränkäyntiin halua-ville. Jos metsästäjien määrää joudutaan rajoittamaan, pyritään metsästyselämyksiä tarjoamaan ensisijaisesti niille metsästäjille, joilla ei muutoin ole kohtuullista metsästysmahdollisuutta.

Paikalliset kotikuntansa alueella metsästävät vastaavat valtaosin Ylä-Lapin alueen metsästyspaineesta. Pienriistasaalisilmoitusten perusteella ulkopaikkakuntalaisten osuus alueen pienriistasaaliista Ylä-Lapissa jää keskimäärin alle 10 prosentin. Metsästyspaine kohdistuu lupametsästysalueilla epätasaisesti joten joillakin alueilla osuus pienriistasaaliista on luonnollisesti suurempi, kun taas osalla metsästysalueesta ei tavata lupametsästäjiä ollenkaan.

Muualta tulevien metsästäjien määrä vaihtelee vuosittain riippuen riistakantojen vahvuudesta. Metsästäjien määrässä ei ole odotettavissa huomattavaa kasvua. Metsästyksen perustuvan matkailun kehittämisessä pyritään metsästäjien määrän kasvattamisen sijasta jalostamaan tuotetta enenevässä määrin metsästyspaketeiksi, jolloin paikallisille tarjoutuisi työtilaisuuksia oheispalvelujen tarjonnassa.

Riistan elinympäristövaatimusten huomioon ottaminen kaikessa toiminnassa on pitkällä aikavälillä tärkein riistanhoitomenetelmä. Alue-ekologinen suunnittelu ja metsätalouden ympäristöoppaan sekä metsänhoitosuosituksen mukainen pienipiirteinen metsien käsittely parantavat riistan elinolosuhteita.

Tutkijoiden mukaan metsojen soittimia olisi maastossa keskimäärin noin viiden kilometrin etäisyydellä toisistaan. Ylä-Lapissa jo tehtyjen alue-ekologisten suunnitelmien mukaan läheskään kaikki soidinpaikat eivät vielä ole tietojärjestelmässä. Toisaalta, kun metsokanta on tällä hetkellä erittäin heikko, voidaan olettaa, että

kaikille soitimille ei löydy kukkoja ollenkaan. Riista-alueiden määrä tulee lisääntymään, koska soidinpaikkoja todennäköisesti saadaan tietoon kattavammin alue-ekologisen suunnittelun edetessä.

Kanalintukannat ovat heikentyneet myös Ylä-Lapissa 1990-luvun puolivälin koh- tuullisen hyvistä vuosista. Tavoitetasona kanalintukannoille voidaan pitää tasoa, jolla metsästysaikojen lyhentämiseen tai lajikohtaisiin rauhoituksiin ei ole tar- vetta. Toisaalta kanalintujen kannat vaihtelevat luontaisestikin huomattavasti, eli niillä ei ole mitään ”vakaata tasoa”, johon kanta palautuisi, vaikka metsästy- lopetettaisiin. Metsästyspaineen säätely riistakantaan nähden vaatiikin entistä avoimempaa ja tiiviimpää yhteistyötä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen, riistanhoitoyhdistysten, riistanhoitopiirin ja Metsähallituksen kesken.

Kanalintujen lupametsästyksen mitoituksessa huomioidaan metsästyslain 8 §:n mukainen paikkakuntalaisen oikeus metsästä kotikuntansa alueella valtion mailla ja vesillä. Mitoituksessa tukeudutaan paitsi riistakolmiolaskentojen tuloksiin myös edellisvuoden metsästäjien antamiin saalisilmoituksiin ja arvioihin riistakantojen vahvuudesta. Myös marjastajat, vesilintujen metsästäjät sekä muut metsissä liikkujat antavat tietoa pesinnän onnistumisesta. Edellisvuoden saalisilmoituksista ja marjastajilta ym. saatu tieto on varsinkin Enontekiöllä ja Utsjoella tärkeää, koska riistakolmioita ei em. kuntien alueella ole läheskään riittävästi.

Lähes kaikki paikalliset hirvenmetsästäjät samoin kuin myös muualta tulleet hirvenmetsästäjät kuuluvat paikallisiin metsästyseuroihin. Hirvenmetsästy- smahdollisuuksia olisi vahvasta hirvikannasta johtuen mahdollista tarjota lisää- kin. Jos metsästäjien määrää joudutaan rajoittamaan, etusija annetaan metsästä- jille, joilla ei ole kohtuullista metsästysmahdollisuutta muualla.

Pienpetokannat ovat vahvat johtuen osaksi mm. ketun myrkkypyynnin kieltä- misestä. Pienpetojen pyyntiä olisikin tehostettava nykyisestä huomattavasti. Riistanhoitotyötä onkin jatkossa kehitettävä ja tehostettava myös tällä saralla. Tehokkainta riistanhoitotyö on silloin, kun sitä tehdään yhteistyössä paikallis- ten riistanhoitoyhdistysten ja metsästyseurojen kanssa.

Metsästyksen valvonnan tehostaminen on myös edelleen paikallaan sillä esim. teiden varsilta ja tieltä metsästäminen on edelleen valitettavan yleistä. Tieltä pyynti kohdistuu usein myös tuottavimpaan osaan kanalintukannasta. Valvontaa ja sen organisointia kehitetään paitsi Metsähallituksen sisällä myös yhteistyössä riistan- hoitoyhdistysten, poliisin ja rajavartiolaitoksen kanssa.

Unohtaa ei sovi myöskään valistuksen ja koulutuksen merkitystä riistakantojen hoidossa, koska paras riistanhoitotyö tehdään aina itse kunkin metsästäjän valinnoissa.

Strategia 1. Valtaosan metsästettävästä riistakannasta metsästävät paikalliset kuntien asukkaat.

Strategia 2. Metsästettävän riistakannan loppuosan metsästyksessä neuvotellaan eri sidosryhmien kanssa. Sidosryhminä ovat Metsähallituksen lisäksi paikalliset riistanhoitoyhdistykset, paliskunnat ja riekon ansapyytäjät.

Strategia 3. Metsästyksella laajoilla valtion maa- ja vesialueilla perustuu riistakantojen luontaiseen tuottoon. Riistan elinympäristövaatimusten huomioonottaminen kaikessa toiminnassa on pitkällä aikavälillä tärkein riistanhoitomuoto.

Strategia 4. Perinteisen riekon ansapyyntiin säilymisen edellytykset turvataan.

Toimintaohjelma:

- Ympäristö- ja laatukäsikirjan (erityisesti metsätalouden ympäristöopas ja metsänhoitosuositukset) mukainen toiminta metsien käsittelyssä.
- Uudet löydetty riistan elinympäristöt päivitetään tietojärjestelmään ja ne huomioidaan kaikessa toiminnassa.
- Metsästyslain 8 §:n mukainen paikkakuntalaisen oikeus metsästää kotikuntansa valtion mailla otetaan huomioon muuta metsästyksiä mitoitettaessa.
- Metsästyksiä mitoitetaan suhteessa riistakantoihin. Apuna käytetään riistakolmiolaskentojen tuloksia, edellisvuoden saalisilmoituksista saatua palautetta sekä muilla keinoin riistakannoista saatua tietoa.
- Yhteistyötä riistanhoitoyhdistysten kanssa kehitetään mm. metsästyksen valvonnassa. Myös metsästyspaineen mitoittamisesta neuvotellaan paikallisten riistanhoitoyhdistysten kanssa.
- Myös paikallisten paliskuntien kanssa tehostetaan yhteistyötä, jotta lupametsästyksen aiheuttamat haitat porotaloudelle saataisiin minimoitua.
- Yhteistyötä paikallisten matkailuyritysten kanssa lisätään, jolloin metsästyksellä tuetaan yrityksen matkailuelinkeinoja. Myytävästä kokonaiskiintiöstä annetaan ensin kiintiöt harkitusti paikallisille, erämatkailuun keskittyville matkailuyrityksille.
- Metsästyksen valvonnassa kehitetään yhteistyötä riistanhoitoyhdistysten, poliisin ja rajavartiolaitoksen kanssa.

- Riistanhoitopiirille ja paikallisille riistanhoitoyhdistyksille annetaan vuosittain tiedot lupametsästyksen aiheuttamasta saalispoistumasta.
- Metsästyslupatuotetta jalostetaan kokonaisvaltaista palvelua sisältäväksi tuotteeksi, jolloin oheispalveluitten tarjoajille avautuu työmahdollisuuksia.
- Kestävyyden sallimissa rajoissa tarjotaan metsästysmahdollisuuksia laajoille valtion maa- ja vesialueille eränkäyntiin haluaville.
- Metsästyksen tulee olla aitoa, suomalaista eränkäyntiperinnettä. Myös perinteisen riekon ansapyynnin alueet kartoitetaan. Näiltä alueilta luvanvaraista metsästystä ohjataan muualle mikäli se häiritsee ansapyyntiä.

6.7.2 Kalastus

Strategia 1. Vesien käytössä ja hoidossa peruslähtökohtana on kalastuslain 1 §: ”Kalastusta harjoitettaessa on pyrittävä vesialueiden mahdollisimman suureen pysyvään tuottavuuteen. Erityisesti on pidettävä huolta siitä, että kalakantaa käytetään hyväksi järkiperaisesti ja ottaen huomioon kalataloudelliset näkökohdat, sekä huolehdittava kalakannan hoidosta ja lisäämisestä. Tällöin on vältettävä toimenpiteitä, jotka voivat vaikuttaa vahingollisesti tai haitallisesti luontoon tai sen tasapainoon.”

Strategia 2. Valtiolle kuuluvan kalastusoikeuden käyttämisestä ja kalastuksen harjoittamisesta valtion omistamilla vesialueilla perustuu Ylä-Lapissa vuoden 1998 alusta voimaan tulleeseen kalastuslakiin (laki 1982/286) ja kalastusasetukseen (1982/1116). Lain 12 §:n mukaisesti ammattikalastajien ja paikallisen väestön etu on ensisijassa otettava huomioon.

Valtion vesillä painotetaan alkuperäisten kalakantojen suojelua ja hoitoa. Päätaavoitteena kalakantojen hoidossa on vahvistaa heikentyneitä kantoja niin, että niiden on mahdollista lisääntyä luontaisesti. Tärkeimmät keinot ovat kalastuksen säätely ja istutukset. Istutuksiin käytetään vain paikallisia, alkuperäisiä lajeja ja kantoja. Kalavarojen hyödyntämisessä noudatetaan kestäväen käytön periaatteita. Pelkästään istutuksiin perustuva kalastus ei ole näiden periaatteiden mukaista.

Erämaiden käyttö- ja hoitosuunnitelmissa otetaan huomioon alkuperäisten kalakantojen ja kalastuksen säätelyn merkitys kalakantojen hoidossa. Ylä-Lapissa on kansallis- ja luonnonpuistoja, joiden kalasto tulee säilyttää luonnonmukaisena.

Eräs kestävä käytön tunnusmerkki on luonnon monimuotoisuuden säilyminen. Istutukset ovat erinomainen keino, kun halutaan elvyttää sukupuuton parantalle hiipunut kalakanta tai tietyissä tapauksissa parantaa vesialueen kalataloudellista arvoa. Istutus ei kuitenkaan saa olla itsetarkoitus: sen täytyy aina olla hyvin perusteltu ja suunniteltu, liittyä hyväksytyyn tavoitteeseen saavuttamiseen ja siihen tulee useimmiten liittää kalastuksen säätely. Järkevillä istutuksilla voidaan kalaston monimuotoisuutta säilyttää mutta harkitsemattomilla istutuksilla vähentää.

Toimintaohjelma:

Kalastusluvut

Järjestelyn pääperiaatteena on myös tulevaisuudessa nykyinen kalastuslakiin ja sen tulkintaan perustuva käytäntö, jonka mukaan paikalliselle väestölle myönnetään maksuton kalastuslupa koko Ylä-Lappiin. Kaikki kunnassa vakinaisesti asuvat henkilöt katsotaan vähintään kotitarvekalastajiksi. Kotitarvekalastajien verkko- ja nuottakalastus voidaan rajata koskemaan vain kotikuntaa. Kotitarvekalastajien luvat voidaan myöntää järvi- tai vesistöaluekohtaisesti. Tavoitteena on kohdentaa kalastusta vesiin, jotka ovat hoidon piirissä tai joita muutoin ei hyödynnetä riittävästi. Ammatti- ja luontaiselinkeinokalastajille myönnetään elinkeinokalastuksen edellyttämät suuret pyydysmäärät nimettyihin vesiin kuitenkin vaarantamatta kalakantoja ja niiden lisääntymistä. Osassa arvokkaista arvokalavesistä verkkokalastusta voidaan rajoittaa tai kieltää.

Kalavesien hoito perustuu kalastusalueiden käyttö- ja hoitosuunnitelmiin. Kalastusta säädellään rajoittamalla pyydysten käyttöä vesialuekohtaisesti. Kalastuksen säätely tapahtuu kalastuslain lisäksi lupaehdoilla (pyydykset ja niiden määrä) ja kalastusalueen asettamalla pyyntirajoituksilla.

Maksullisia viehekalastuslupia myydään harkinnanvaraisesti. Lupien myynnistä ovat poissuljettuja Tenojoki, Kevon luonnonpuisto ja yhteislupa-alueet mm. Torniojoessa. Kalastusta voidaan rajoittaa hoidon kohteena olevissa arvokalavesissä ja kansallispuistoissa. Arvokkaimmissa vesissä kalakannan turvaamiseksi ja saalisvarmuuden lisäämiseksi voidaan asettaa saaliskiintiöitä tai asettaa lupakiintiöitä. Lupakiintiöiden tai saaliskiintiön asettaminen voi tulla kysymykseen pienissä tunturialueiden rautu- ja taimenvesissä sekä jokivesistöissä, joissa esiintyy vaelluskaloja (lohi, taimen).

Kalastusoikeudettomille kiinteistön omistajille voidaan myydä verkkolupia kiinteistön lähivesiin. Verkkolupia myönnettäessä otetaan paikallisen väestön etu huomioon siten, että lupia myönnetään suurempiin järviin ja huomioiden muun kalastuksen määrä. Mökkimajoitusta tarjoavien matkailuyritysten asiakkailta on mahdollisuus saada lupa verkkokalastukseen. Muutaman verkon kalastuslupa voidaan myöntää mökin lähijärveen, mikäli se ei vähennä paikallisen väestön kalastusmahdollisuuksia. Lupia ei myönnetä jokivesiin. Inarissa voidaan vähäkalastettuihin järvivesiin myydä verkkokalastuslupia yleisesti, mikäli sillä ei heikennetä paikallisen väestön kalastusmahdollisuuksia. Lupia voitaisiin esimerkiksi myydä vesiin, joissa on tiheä siikakanta, jota ei muulla pyynnillä hyödynnetä.

Kalavesien hoito

Ensisijainen ja tärkein kalavesin hoitokeino on oikein mitoitettu ja monipuolinen kalastus ja sen säätely. Kalastusta säätelevät määräykset tulisi ensisijaisesti määrätä kalastusalueiden kautta. Lakisääteisen kalastusalueen määräykset koskevat kaikkia kalastajaryhmiä. Rajavesistöissä on voimassa valtioiden väliset kalastussäännökset. Kalastusalueiden tulevissa käyttö- ja hoitosuunnitelmissa esitetään suunnitelmat kalakantojen hoidosta ja käyttöä koskevista yleisistä tavoitteista. Kalojen istutukset tulisi suorittaa seuraavien periaatteiden mukaisesti (Ahonen ja Seppänen 2000):

Inari

Säännöstellyn Inarijärven ja sen sivuvesistön, jonne säännöstelyn haitat ulottuvat, hoito tapahtuu riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen toimesta ja säännöstelyn korvausvaroilla. Muuta istutustoimintaa Inarijärveen ei tulisi suorittaa.

Sivuvesien siikaistutusten tavoitteena on tuottaa kotitarve- ja ansiokalastusta varten kookkaita, hyväkuntoisia siikoja. Siikaa ei istuteta järviin, joissa se lisääntyy luontaisesti; siikaistutusten tavoitteet ovat siten erilaiset kuin muiden, kantojen vahvistamiseen pyrkivien istutusten.

Inarissa istutetaan pelkästään Ivalojoen pohjasiikaa, vaikka alueella on useita suureksi kasvavia siikamuotoja. Vain yhden kannan istuttaminen on ristiriidassa luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen kanssa. Istutuksiin voitaisiin käyttää myös paikallista järvikutuista siikaa. Järvikutuisen siian käyttö istutuksiin edellyttää, että siika otetaan viljelyyn. Järvikutuisen siian emokalaviljely ja poikasten tuottaminen tapahtuisi luontevimmin riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kalanviljelylaitoksilla Inarissa. Pienissä (alle 25 ha) siikavaltaisissa istutusjärvissä tulisi siirtyä kesänvanhoista vastakuoriutuneisiin istukkaisiin. Osa istutuksiin osoitetuista varoista tulisi suunnata tulosten seurantaan toiminnan kehittämiseksi.

Taimenistutusten ensisijainen tavoite on kantojen vahvistaminen niin, että niiden luontainen lisääntyminen elpyy. Istutusten lisäksi tarvitaan myös kalastuksen säätelyä. Paras tapa vahvistaa kantoja on vastakuoriutuneiden poikasten joki-istutukset, joita jatketaan etenkin niillä joilla, jonne ei tehdä velvoiteistutuksia. Sen jälkeen kun poikastuotantoalueet täyttyvät luonnossa syntyneistä poikaisista, pitää istutuksia vähentää tai lopettaa ne kokonaan.

Taimenen järvi-istutuksissa on tavoitteena saada järveen kalastettavan kokoisia taimenia lähinnä virkistyskalastajille. Kalat istutetaan 100–200 g painoisina, ja ne kasvavat pyyntikokoon luonnonravinnolla. Järvi-istutukset sopivat vain tarpeen määrättyihin erityiskohteisiin. Kun tavoitteena on nimenomaan kalastusmatkailun edellytysten parantaminen, tulee istutusjärviin määrätä verkkokalastuskielto.

Ns. tunturijärviin ei nykyisiä viljelykantoja tule istuttaa lainkaan. Useimmat tunturijärvet sijaitsevat erämaa-alueilla, joiden kalakantoja hoidetaan erämaiden käyttö- ja hoitosuunnitelmien mukaisesti. Taimenkantoja hoidetaan pääasiassa kalastusta säätelemällä, tarpeen vaatiessa myös siirtoistutuksin.

Rautukantoja hoidetaan siirtoistutuksin ja kalastusta säätelemällä. Tärkein tavoite on palauttaa järveen ylikalastuksen tai muiden lajien istuttamisen takia hävinnyt rautukanta. Verkkokalastus tulee siirtoistutusjärvissä aina kieltää.

Harjus on Inarissa yleinen, eikä harjuskantojen erityissuojeluun ole tarvetta. Istutuksia tarvitaan vain joihinkin erityisiin virkistyskalastusvesiin.

Utsjoki

Tenojoen ja Näätämojoen vesistöjen kalakantojen suojelusta ja kestävästä käytöstä sovitaan Suomen tasavallan ja Norjan kuningaskunnan kesken. Sopimuksia ollaan parhaillaan uusimassa. Tässä suunnitelmassa ei käsitellä Tenojoen kalastusta, koska sen järjestäminen ei kuulu Metsähallituksen tehtäviin. Maa- ja metsätalousministeriön kiello elävien kalojen tai mädin tuonnista Tenojoen ja Näätämojoen vesistöalueille on ollut voimassa jo vuodesta 1986 lähtien. Pais-tunturin ja Kaldoaivin erämaiden käyttö- ja hoitosuunnitelmat ovat valmisteilla. Kummassakin tulee lähtökohtana olemaan kalojen luontaisen lisääntymisen tukeminen kalastusta säätelemällä. Kevon luonnonpuiston vesien hoito- ja käyttösuunnitelmassa todetaan, että alueelle ei istuteta kalaa.

Yllä esitetystä seikoista johtuen istutustoiminta Utsjoella tulee painottumaan rautu- ja taimenkantojen hoitoon siirtoistutuksin. Pääasiassa pyritään palautta-

maan nämä lajit niihin vesiin, joista ne ovat ihmisen toiminnan vuoksi hävinneet. Tähän tavoitteeseen pääsemiseen saattaa joissakin vesissä edellyttää tiheän siikakannan harvennuspyyntiä. Aina siirtoistutuksen jälkeen tarvitaan verkko-kalastuskieltoa ja pitkäjänteistä kalastuksen säätelyä.

Enontekiö

Pöyrisjärven, Tarvantovaaran ja Käsivarren erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmien luonnoksissa kalakantojen hoidon perustana on kalojen luontaisen lisääntymisen vahvistaminen kalastusta säätelemällä. Lisäksi esitetään kalaistutuksia koskevia periaatteita, jotka soveltuvat kaikkiin valtion vesiin. Seuraavat istutussuositukset tukeutuvat näihin periaatteisiin.

Siikaa istutetaan järviin, joissa se kasvaa hyvin ja sillä on taloudellista merkitystä ansio- ja kotitarvekalastukselle. Istutuksia ei tehdä järviin, joissa siika lisääntyy luontaisesti. Ivalojoen pohjasiian sijasta sekä Tornionjoen että Kemijoen vesistö-alueille pyritään jatkossa istuttamaan vesistöjen omaa, järvikutuista siikakantaa. Istutukset voitaisiin tehdä vastakuoriutuneilla poikasilla, joita tarvitaan kymmenkertainen määrä kesänvanhoihin poikasiin verrattuna.

Nieriän ja taimenen siirtoistutuksia jatketaan. Ensisijaisina kohteina ovat järvet, joista nämä lajit ovat kadonneet istutusten tai liiallisen kalastuksen takia. Erämaiden ulkopuolelle voidaan erityisesti virkistyskalastusta varten myös kotiuttaa rautua tai taimenta uusiin järviin. Ensin on selvitettävä, ettei siirtoistutus vaaranna mitään arvokasta kalakantaa istutuskohteessa.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos hoitaa lohi- ja meritaimenistutukset osana kansainvälistä Itämeren luonnonvaraisesti lisääntyvien lohikantojen elvytysohjelmaa.

Muut hoitokeinot

Inarissa selvitettiin 1980-luvulla perusteellisesti mahdollisuuksia hoitaa huonokasvuisia, ylitiheitä siikakantoja tehokalastuksella. Siikakannan harventaminen sekä nuotta- että rysäkalastuksella osoittautui erittäin työlääksi ja kalliiksi. Myös viime vuosien kokeilut osoittavat, että siikakantojen hoito palkallisella tehokalastuksella ei käytännössä onnistu.

Kääpiöityneiden rautujen kasvua voidaan parantaa harventamalla kantaa esim. talvinuottauksella. Saatuja rautuja voidaan käyttää siirtoistutuksiin. Myös rautukantojen hoito tehokalastuksella on kallista ja vaatii useiden vuosien työn sekä kalastuksen jatkumisen tarpeeksi voimakkaana tehokalastuksen jälkeen.

Kalojen elinympäristöjen ja lisääntymisalueiden kunnostukset ovat Etelä-Suomessa merkittävä osa kalakantojen hoitoa. Ylä-Lapissa vesistö rakentaminen tai vesien saastuminen on vähäistä, joten kunnostuskohteita on hyvin vähän.

6.7.3 Erävalvonta

Strategia. Metsähallituksen erävalvonnan tavoitteena on riittävän kattava luonnon käytön laillisuuden ja luvallisuuden valvonta.

Toimintaohjelma:

- Erätarkastajan johdolla käynnistetään Metsähallituksen Ylä-Lapin valvontatyöryhmän työ.
- Metsähallituksen oman henkilöstön, varsinkin luontopalveluissa työskentelevien, valvontatyötä aktivoidaan.
- Yhteistyötä valvontaa suorittavien organisaatioiden kanssa kehitetään. Yhteistyö aloitetaan kalastusalueiden kanssa.
- Erävalvonnan painotusta suunnataan opastukseen ja tiedotukseen.
- Luvattomien rakennusten ja rakennelmien selvittelyä ja poistamista tehostetaan.

6.8 Maastoliikenne

Maastoliikennelain (1710/95) tavoitteena on ehkäistä maastoliikenteestä mm. luonnolle ja luontaiselinkeinoille aiheutuvia haittoja. Liikenne edellyttää joitakin erityisryhmiä lukuun ottamatta maanomistajan lupaa. Perustamalla moottorikelkkailureitti voidaan yleinen oikeus ajaa moottorikelkalla, jolloin maanomistajan lupaa ei tarvita. Metsähallitus on perustanut Ylä-Lappiin noin 1 500 km moottorikelkkauria, joiden käyttö edellyttää pääsääntöisesti Metsähallituksen valtakunnallista maksullista lupaa. Metsähallituksesta annetun asetuksen perusteella myönnetään ihmisille maksuttomia lupia kotikunnan alueelle. Ylä-Lapissa luvat ovat muusta maasta poiketen lähes koko kunnan alueen käsittäviä ja pitkäaikaisia. Moottorikelkkailuun perustuvien ohjelmalvelujen kehittyessä on syntynyt tarve perustaa virallisia reittejä ja samalla nostaa niiden rakenteellista ja hoidon tasoa. Lapissa monet kunnat ovat ottaneet vastuun reittien pidosta, vaikka hoidon rahoittamiseen ei ole olemassa pysyvää järjestelmää. Ylä-Lapissa on päädytty siihen, että Metsähallituksen suurelta osin erämaissa sijaitsevia uria ei perusteta virallisiksi reiteiksi. Virallisia, säännöllisesti hoidettuja reittejä tarvitaan lähinnä alueen eteläosassa kuntakeskusten ja matkailukeskusten

tuntumassa. Moottorikelkkailu on Ylä-Lapissa ratkaisevan tärkeä osa sekä paikallisen väestön että matkailun talvisia toimintoja. Kesäajan maastoliikenne on varsinkin Enontekiöllä ja Utsjoella paikalliselle väestölle tärkeää erilaisia luonnon hyödyntämisen toimia varten.

Metsähallituksen sisäisessä työnjaossa luontopalvelut rakentaa ja ylläpitää uria sekä vastaa urien ulkopuolelle myönnettävistä luvista. Villi Pohjola hoitaa uralupien myynnin ja matkailuyritysten kanssa yhdessä joidenkin säännöllisesti hoidettavien urien lanauksen ja näistä urista tehtävät sopimukset. Osittaisesta maksullisuudesta huolimatta maastoliikenteen järjestely on Ylä-Lapissa yhteiskunnallisiin palveluihin painottuva tehtävä. Uraverkosto kuuluu luonnon käytön ohjauksen perusrakenteisiin, joilla käyttöä ohjataan ja haitat minimoidaan kuten maastoliikennelaki edellyttää.

Strategia 1. Metsähallituksen ylläpitämät moottorikelkkaurat palvelevat kaikkia käyttäjiä. Metsähallitus ylläpitää edelleen olemassa olevat urat, mutta kunnat ja muut organisaatiot voivat perustaa virallisia moottorikelkkareittejä varsinkin alueen eteläosiin.

Strategia 2. Metsähallituksen valtakunnallisten moottorikelkkaurien ulkopuolelle voidaan myöntää lyhytaikaisia lupia erityisin perustein.

Strategia 3. Paikalliselle väestölle myönnetään kotikuntaan alueellisia pitkäaikaisia moottorikelkkalupia.

Strategia 4. Kesäajan maastoliikenne minimoidaan myöntämällä paikalliselle väestölle lupia elinkeinoperusteella vain määritellyille urille. Poikkeuksen muodostaa hilla-aika, jolloin harkitusti voidaan myöntää lyhytaikaisia lupia marjojen kuljetusta varten.

Toimintaohjelma:

- Metsähallitus osallistuu kansainvälisen Kilpisjärvi-Palojoensuu -moottorikelkkareitin rakentamiseen ja ylläpitoon.
- Lyhyitä paikallisia uria voidaan rakentaa, mikäli sidosryhmien kesken on uusista hankkeista yhteinen näkemys.
- Olemassa olevista urista laaditaan samanlaiset kartat ja suunnitelmat kuin virallisista reiteistä.
- Urien merkintää ja turvallisuutta parannetaan.
- Maastoliikenteen ohjauksen ja valvonnan painopistealueita ovat Vätsäri, Käsivarsi ja Kaldoaivi.

- Urien ulkopuolelle myönnettäviä lupia koskeva ohje tarkistetaan vuosittain.
- Kesäajan maastoliikenteen luontoa kuluttavaa vaikutusta seurataan systemaattisesti Utsjoella ja Enontekiöllä sekä ryhdytään tarvittaviin ohjaus toimiin.

6.9 Maksulliset matkailupalvelut

Ylä-Lapin rajusti vuodenaikojen ja maaston korkeussuhteiden mukaisesti vaihteleva ja muuttuva luonto yhdessä alueen helpon saavutettavuuden ja monipuolisten palveluiden kanssa takaa erinomaiset puitteet luontomatkailulle. Laajat erämaa- ja suojelualueet palvelurakenteineen ja merkittyine reitteineen turvaavat tämän vetovoimatekijän säilyvyyden jatkossakin. Erämaa-alueilla luontomatkailua ohjataan kunkin alueen hoito- ja käyttösuunnitelmissa. Matkailun kannalta onkin erityisen tärkeää huolehtia siitä, että tärkein vetovoimatekijä eli luonto säilyy vetovoimaisena. Keinoina tähän ovat mm. ohjattu luontomatkailu, matkailun ohjaaminen reiteille ja luontovalistus.

Metsähallituksessa luontomatkailun liiketoiminnasta vastaava Villi Pohjola panostaa luontomatkailun kehittämisessä tuotteistamiseen, tuotekehitykseen, verkostoitumiseen ja yhteistyöhön paikallisten matkailuyrittäjien ja muitten sidosryhmien kanssa. Näin menetellen Villi Pohjola edistää ja tekee tunnetuksi Lapin matkailun lisäksi omaa ja koko Metsähallituksen toimintaa.

Villin Pohjolan harjoittama luontomatkailu tukeutuu Ylä-Lapissa perinteisesti vahvoille vetovoima-alueille. Enontekiön suurtunturit ja laajat erämaat huikeine näkymineen, tuntureitten rautujärvet ja jokien isot harjukset jaksavat kiinnostaa yhä uudelleen matkailijoita. Käsivarressa Villillä Pohjolalla on kaksi ohjelmapalvelutukikohtaa: Porojärvellä UKK:n kämppä huoltorakennuksineen sekä Hirvasvuopion eräkämppä Lätäsenon törmällä.

Vanhan sanonnankin ”kun järvi on Inari ja joki on Juutua” perusteella voidaan päätellä, että puitteet luontomatkailulle ovat otolliset myöskin Inarin retkeilyalueella, Juutuanjoella ja Inarijärvellä. Villi Pohjola järjestää mm. savottaohjelmia aidolla, Inarin retkeilyalueella sijaitsevalla Rovajärven savottakämpällä.

Erämaisemmat kohteet Vätsärissä ja Näätämojoella ovat myös monen matkailijan mielenkiinnon kohteena. Jokien ja järvien arvokalat vetävät kalastajia puoleensa.

Villillä Pohjolalla on alueella muutamia vuokrakämppejä ja myös Pakanaojen ja Silisjoen ohjelmapalvelutukikohdat.

Tarunhohtoinen Ivalojoki on legenda jo sinänsä. Joen kultainen historia ulottuu aina 1870-luvulle, suuren kultaryntäyksen päiviin asti. Ivalojoki tulee lisäämään suosiotaan läheisen Saariselän matkailukeskuksen palveluiden kirjon ja tarjonnan kasvaessa.

Myös Pohjois-Norja ja Jäämeren läheisyys on merkittävä vetovoimatekijä Ylä-Lapin matkailussa. Jäämeren moottorikelkkasafarit kiinnostavat monia matkailijoita ja kiinnostus Jäämeren kalastukseen lisääntyy varmastikin jatkossa. Yhteistyötä myös norjalaisten matkailuyritysten kanssa ollaankin jo muutaman kerran tehty.

Eräkeskus Inari toimii monien luontomatkailutuotteitten tukikohtana, tarjoaahan se majoitustilaa lähes sadalle hengelle. Keskuksesta myös vuokrataan mm. maastopyöriä, kanootteja ja veneitä omatoimisille asiakkaille.

Eräkeskuksen palveluvarustuksessa on huomioitu myös liikuntaesteiset. Heille on tarjolla mm. invalidivessat, hissi majoitustiloihin sekä invalidilaituri. Keskuksen tiloissa ravintolatoimintaa pyörittää itsenäinen yritys, joka tilauksesta valmistaa ruokaa keskuksessa majoittuville asiakkaille ja myös muille ryhmille. Yrittäjä tarjoaa ruokapalveluja myös ohjelmapalvelupaketteihin. Keskus on myös yksi Suomen yhdeksästä nuorisokeskuksesta. Nuorisokeskus Inari järjestää mm. lasten leirikouluja, luonto- ja teemapäiviä. Toiminta tukeutuu keskuksen tiloihin sekä sen pihalle ja ympäröivään luontoon rakennettuun palveluvarustukseen. Pihamaalla on mm. lasten leikkikenttä ja lähialueella kiertää perheen pienimmille suunniteltu Ketunlenkki-vaelluspolku.

Strategia 1. Maksulliset matkailupalvelut tuotetaan toiminnan reunaehdot ja muut tavoitteet huomioiden kannattavasti.

Strategia 2. Luontomatkailupalveluissa estetään luonnon tarpeeton kuluminen sekä minimoidaan mahdolliset luontaiselinkeinoille ja saamelaiskulttuurille koituvat häiriöt.

Strategia 3. Yhteistyötä luontomatkailupalveluiden tuotannossa kehitetään ja lisätään paikallisten matkailuyritysten ja muitten sidosryhmien kanssa. Samalla hankitaan lisää yhteistyöyrittäjiä.

Strategia 4. Luontomatkailupalvelujen tuotteistamista, markkinointia ja tuotantoa lisätään.

Strategia 5. Erä-/Nuorisokeskus Inarin toimintaa kehitetään mm. yhteistyössä Inarin kunnan kanssa.

6.10 Metsätalous

Yleisö- ja työryhmäpalautteen perusteella ja tehtyjen toimintavaihtoehtolaskelmien perusteella metsätalouden strategioita tarkastellaan hakkuiden ja tienrakennuksen suhteen.

6.10.1 Hakkuusuunnitteen määrittäminen

Laskenta-alue

Metsätalouden harjoittamisen ja seuraavassa esiteltävien hakkuulaskelmien laatimisen lähtökohtana oli, että nykyisin metsätaloustaloudessa olevat alueet säilyvät. Laskelmat tehtiin vain Inarin kunnan varsinaisesti metsätaloustaloudessa oleville alueille. Erämaiden ja Inarjärven retkeilyalueen suunnitteet lisätään hoito- ja käyttösuunnitelmista. Myös Enontekiön hakkuusuunnite ja korkeiden alueiden hakkuusuunnitteet lisätään kokonaisuutensa omana eränään. Hakkuulaskelmissa tarkasteltiin pelkästään metsätaloustalouden metsiä. Kun pohditaan metsätaloustalouden mahdollisia vaikutuksia alueen muihin käyttömuotoihin tai esimerkiksi metsien monimuotoisuuteen, tulee tarkastelussa ottaa huomioon kokonaisuutensa, jota kuvaavat mm. seuraavat tunnusluvut:

- Metsätaloustalouden metsämaan pinta-alan (257 000 ha) osuus kokonaisuutensa pinta-alasta (2 526 000 ha) on 10 %.
- Metsätaloustalouden metsämaan pinta-alan (257 000 ha) osuus metsämaan kokonaisuutensa pinta-alasta (536 000) on 48 %.
- Metsätaloustalouden metsämaan puuston (14,2 milj. m³) osuus metsien kokonaisuutensa puustosta (33,6 milj. m³) on 42 %.
- Taloustalouden kasvun (239 000 m³) osuus metsien kokonaisuutensa kasvusta (497 000 m³) on 48 %.

Laskentamenetelmät ja -vaihtoehdot

Vaihtoehtoisia hakkuumäärävaihtoehtoja tarkasteltiin ns. puuntuotantovaihtoehtoina. Puuntuotannon taso eri vaihtoehdoissa laskettiin MELA-hakkuulaskelmaohjelmalla. Puuntuotantovaihtoehdot ovat esimerkinomaisia hakkuusuunnitteen laskennan pohjaksi laadittuja kaavamaisia malleja, joilla havainnollistetaan erilaisia metsien käyttövaihtoehtoja. Laskennallisista syistä vaihtoehdot pyrittiin luomaan selkeästi toisistaan erottuviksi. Tarkasteltuja vaihtoehtoja oli neljä.

Toteutettavaksi valittu

Mitään lasketuista vaihtoehdoista ei suoraan valittu toteutettavaksi. Laskelmien tulokset antoivat mm. uudistushakkuiden tavoitemääräksi suurempia lukuja kuin 1990-luvulla toteutuneet, mistä johtuen niitä pienennettiin. Myös hakkuusuunnitteen tasoon tehtiin tasokorjaus alaspäin mm. alue-ekologisen ja luonnonhoitolaskelmien osoittamasta tasosta. Laskelmien tulokset on esitetty liitteessä 20.

Vätsärin erämaa-alueen luonnosvaiheessa olevassa suunnitelmassa hakkuusuunnitteeksi alueen luonnonmukaisesti käsiteltäville metsille on laskettu noin 3000 m³/v. Tätä lukua ei ole seuraavissa laskelmissa otettu huomioon.

Valitun strategian mukaisesti vuotuinen kertymäsuunnite on seuraava:

Varsinainen Inarin metsätalousalue	130 000 m ³ /v
Enontekiön metsätalousalue	3 000 m ³ /v
Metsätalousalue, ympäristöarvoja	2 000 m ³ /v
Hammastunturin erämaa-alue	10 000 m ³ /v
Inarin retkeilyalue	5 000 m ³ /v
(tarkentuu hoito- ja käyttösuunnitelmassa)	
Vätsärin erämaa-alue	ei arvioitu
(hoito- ja käyttösuunnitelman esitys)	
Yhteensä	150 000 m³/v

Keskimääräiset vuosittaiset hakkuupinta-alat ja kertymät hakkuutavoittain ovat:

Kasvatushakkuut	1 000 ha/v	40 m ³ /ha	40 000 m ³ /v
Uudistushakkuut	1 100 ha/v	60 m ³ /ha	66 000 m ³ /v
Uudistushakkuiden pätevaiheet	2 200 ha/v	20 m ³ /ha	44 000 m ³ /v
Yhteensä	4 300 ha/v	35 m³/ha	150 000 m³/v

Uudistushakkuut ovat Ylä-Lapissa yleensä kaksivaiheisia ja uudistusalueelle jätettävien siemenpuiden määrä riippuu siitä, mikä on uudistusalueen taimettumisen tila. Täysin taimettumattomille hakkuualueille jätetään 80–100 siemenpuuta/ha. Kun taimiainesta on syntynyt riittävästi, poistetaan osa siemenpuista. Tätä vaihetta kutsutaan nimellä siemenpuuhakkuu II. Kun taimikko hakkuualalla on vakiintunut, suoritetaan siemenpuiden poisto. Siemenpuuhakkuu II ja siemenpuiden poisto ovat uudistushakkuun päätevaiheita.

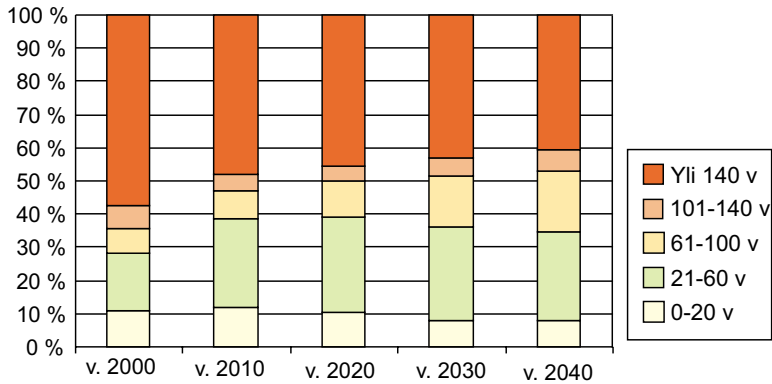
Toteutettava hakkuusuunnite laskenta-alueelle on 130 000 m³, kun alue-ekologinen ja luontaistalouslaskelma antoivat hieman suuremmat hakkuusuunnitteet. Tästä johtuen kaikki alue-ekologisen laskennan rajoitteet ovat voimassa myös valitussa toimintatavassa.

Toteutettavaksi valitun vaihtoehdon ohjaustietoja ja rajoitteita ovat mm. seuraavat:

- hakkuiden välinen aika 20 vuotta
- uudistushakkuutavat: siemenpuuhakkuu
- suurien (yli 20 ha) kuvioiden alasta voi uudistaa vain puolet 20 vuodessa
- luonto- ja erityisarvoista otettu huomioon kaikki
- puuttuvat luontokoodit on otettu huomioon alentamalla suunnitetta alue-ekologisesta laskelmasta
- säästöpuustoa: uudistushakkuut 10 m³/ha, kasvatushakkuut 5 m³/ha
- Metlan uusimmat kasvumallit
- hukkapuuprosentit: uudistushakkuut 6 %, kasvatushakkuut 10 %, ylispuiden poisto 5 %
- kuusikoita ja koivikoita ei hakata
- hakkuukertymä tasainen tai nouseva
- tukkikertymä tasainen tai nouseva
- nettotulot tasaiset tai nousevat
- puuston tilavuus lopussa suurempi kuin alussa
- puuston tienvarsiarvo lopussa suurempi kuin alussa
- tuottoarvo (3 %) lopussa suurempi kuin alussa
- jatkettun kiertoajan metsille uudistamisrajoitus (0,7 %).

Tehtävä: maksimoidaan nettotulojen nykyarvo 3 %:n korolla.

Valitun strategian mukaisesti metsätalousalueen metsämaan puuston ikärakenne kehittyi kuvan 31 mukaisesti. Yli 140-vuotiaiden metsien osuus laskentakauden lopussa on vähintään 40 %.

Kuva 31. Puuston ikärakenteen kehitys metsämaalla vuosina 2000–2040 valitun hakkuusuunnitteen mukaan.

6.10.2 Metsätalouden yleiset strategiat

Strategia 1. Metsätalous mitoitetaan ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti kestäväksi erikseen tarkemmin kuvatun, toteutettavaksi valitun vaihtoehdon mukaisesti.

Strategia 2. Toiminnan lähtökohtana on, että nykyisin metsätalouskäytössä olevat alueet säilyvät metsätalouden piirissä.

Strategia 3. Metsätalous on liiketoimintaa, jonka taloudellisen tuloksen tulee olla selvästi positiivinen.

Strategia 4. Toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa sovelletaan Metsähallituksen osallistavan suunnittelun periaatteita.

Strategia 5. Työllisyyden ja paikallisten sahalaitosten raaka-aineen saannin turvaaminen ovat keskeisiä tavoitteita.

6.10.3 Puunkorjuu ja metsänhoito

Strategia 1. Alue-ekologisella suunnittelulla ja luonnonläheisellä metsien käsittelyllä turvataan luonnon monimuotoisuus talousmetsissä.

6.10.4 Tienrakennus

Strategia 1. Puunkorjuussa suositaan talviteitä.

Strategia 2. Rakennetun tieverkoston runko pidetään kunnossa.

Strategia 3. Pysyväisluonteisia kesäajokelpoisia metsäautoteitä rakennetaan vain aluekohtaisen perusteellisen analyysin perusteella.

Toimintaohjelma:

- Toimitaan valitun hakkuuvaihtoehdon mukaisesti vuosina 2001–2010
 - Kertymäsuunnite 150 000 m³/v
 - Uudistushakkuut keskimäärin 1 100 ha/v
 - Kasvatushakkuut keskimäärin 1 000 ha/v
 - Uudistushakkuiden päätevaiheet 2 200 ha/v
- Vuosittain hakattavan puumäärän puutavaralajijakauma säilytetään nykytasolla paikallisten sahojen raaka-aineen turvaamiseksi.
- Puunkorjuu säilytetään miestyövaltaisena. Muiden metsänkäyttömuotojen, luonnonmukaisten metsäkäsittelymenetelmien sekä työllisyyden huomiointiin ottaminen edellyttää puunkorjuun säilyttämistä miestyövaltaisena. Puunkorjuun koneellistamisaste on vuoteen 2003 asti aiemmin tehdyn sopimuksen mukaisesti vuosittain korkeintaan 17 000 m³.
- Alue-ekologisten suunnitelmien toteutukseen, seurantaan ja ajantasaisamiseen kiinnitetään erityistä huomiota.
- Metsänkäsittelyohjeet ajantasaisetaan. Työn alla oleva ”Metsänrajan läheisten metsien käsittelyohjeet” saatetaan valmiiksi.
- Tiestön rakentamistarve arvioidaan alue-ekologisen suunnittelun yhteydessä kullekin suunnittelualueelle. Siltojen korjaustarve on 1 silta vuodessa.
- Metsätiestön katkaisuja tehdään erämaisyyden palauttamiseksi.
- Metsänhoidollista kulotusta suositaan ja kulotuksen vuotuinen minimitaloite on 50 ha kolmen vuoden ajanjaksolle tasattuna. Tavoitetta tarkistetaan sitä mukaa kun alue-ekologiset suunnitelmat valmistuvat.
- Kotitarvepuun ottoa keskitetään ”puunottoalueille” ja tuleviin korjuukohteisiin. Monimuotoisuuden säilyttämisen kannalta tärkeillä alueilla puunottoa rajoitetaan.
- Monimuotoisuuden kannalta tärkeitä tuulenkaatoja, maapuuta ja koivua säästetään puunkorjuussa ja pystymyynnissä paikallisille asukkaille.

- Paliskunnille tiedotetaan etukäteen puunkorjuun toimenpidesuunnittelun alkamisesta paliskunnan alueella.
- Metsänhoidon nykytaso turvataan ja luontaisen metsänuudistamisen onnistuminen varmistetaan maankunnostuksilla kohteissa, joissa uudistamisen arvioidaan pitkittyvän ilman sitä. Myös aiemmin uudistushakkuilla käsiteltyjen ja taimettumattomien alueiden maankunnostuksen ja viljelytarpeen määrittelyyn kiinnitetään erityistä huomiota. Lähivuosien tavoitteet:

Maankunnostus	300–500 ha/v
Metsänviljely	200–500 ha/v
Taimikonhoito	300–500 ha/v

6.11 Maa-ainekset ja kullanhuuhdonta

6.11.1 Maa-ainekset

Maa-aineksia tarvitaan jatkuvasti alueen pienten taajamien tarpeisiin. Ajoittain esiintyy myös suurempia käyttötarpeita, esim. tienrakennus ja perusparannukset. Jonkin verran on kysyntää myös Norjasta. Noin kolmannes valtion maiden hiekan ja soran määrästä sijaitsee suojelualueiden ja erämaiden ulkopuolella. Maa-ainesten kysyntä voidaan yleensä tyydyttää kohtuullisten kuljetusetäisyyksien puitteissa.

Strategia. Metsähallitus myy ensisijaisesti valmiita maa-aineksia suoraan käyttäjille mutta vuokraa myös otto-alueita.

Toimintaohjelma:

- Inventoidaan käyttökelpoiset esiintymät ja otetaan korostetusti huomioon ympäristönäkökohdat käyttöpäätöksiä tehtäessä.
- Selvitetään markkinat ja verkostoidutaan muiden alan yrittäjien kanssa.
- Otetaan käyttöön laatujärjestelmä kilpailukyvyyn varmistamiseksi.
- Laatumaan maa-ainesyksikkö ja alueista vastaavat metsätalous ja luontopalvelut ovat tiiviissä yhteisyyssä.

6.11.2 Kullanhuudonta

Kullanhuudontaa on harjoitettu pohjoisen kulta-alueilla jo 1800-luvulta lähtien. Näin siitä on muodostunut osa paikallista kulttuuria.

Kullanhuudontaa säätelevät useat eri lait, joiden noudattamista valvovat muut viranomaiset kuin Metsähallitus. Metsähallituksen tehtäväksi valtion maiden haltijana jää lähinnä valvoa sitä, että valtausten umpeuduttua alueet siistitään.

Strategia. Perinteinen kullanhuudonta on osa pohjoista kulttuuria. Metsähallitus tekee sille kullanhuudontaan liittyvät tehtävät asiakaslähtöisesti ja joustavasti hyvässä yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa.

Toimintaohjelma:

- Metsähallitus huolehtii, että valtausalueet siistitään toiminnan loputtua. Kaivoslain 15 §:n mukaisen vakuuden asettaminen valtaajilta vaaditaan.
- Kullanhuuhtojien maastoliikenne- ja polttopuu- ym. lupa-asiat hoidetaan asiakaslähtöisesti.
- Toimitaan tiiviissä yhteistyössä muiden kullanhuudonta-asioita hoitavien viranomaisten kanssa.

6.12 Maan ostot, myynnit, vaihdot, vuokraus ja kaavoitus

Vaikka valtion maata on runsaasti Ylä-Lapissa on pääperiaatteena verrattain passiivinen maapolitiikka, koska monilla muilla käyttäjillä on valtion maihin ja vesiin kohdistuvia omistus- ja käyttöoikeusvaatimuksia. Yksityiskohtaisiin kaavoihin perustuvan maanvuokrauksen lisäksi on merkittävä määrä ns. hajavuokrauksia ja erilaisia käyttöoikeussopimuksia. Laatumaa hoitaa kaikki maankäytön toimet mutta ei-liiketoiminnallisista asioista vastuu on luontopalveluilla.

Strategia 1. Valtion maata voidaan myydä pirstomatta haitallisesti yhtenäisiä alueita ja ottaen huomioon maankäytön suunnitelmat sekä porotalouden tarpeet.

Strategia 2. Uusia lomarakennuspaikkoja vuokrataan vain kaava-alueilta.

Strategia 3. Luontaiselinkeinojen ja muihin paikallisiin tarpeisiin voidaan tehdä ns. hajavuokrauksia ja käyttöoikeussopimuksia.

Strategia 4. Vesialueita vuokrataan vain, jos kalatalousneuvottelukunta puoltaa hanketta.

Strategia 5. Rakentamatonta yksityismaata ostetaan suojelualueiden ja erämaiden sisältä sekä suojeluohjelmiin kuuluvilta alueilta. Metsätalousmaata ostetaan vain erityisistä syistä.

Strategia 6. Suojelualueiden ja erämaiden sisällä olevaa sekä suojeluohjelmiin kuuluvaa yksityismaata voidaan vaihtaa valtionmaahan edellyttäen, että vaihdosta ei aiheudu haittaa luontoarvoille ja porotaloudelle.

Strategia 7. Ensisijainen kaavamuoto rantarakennuspaikkojen suunnittelussa on kunnan laatima yleiskaava. Jos yleiskaava ei ole mahdollinen, käytetään ranta-asemakaavaa. Uusia ranta-asemakaavoja laaditaan pääsääntöisesti vain maakuntakaavan osoittamille alueille.

Toimintaohjelma:

- Kaikkien maankäytön toimien kokonaisvaikutus arvioidaan ennen päätöstä.
- Yhteistyö Metsähallituksen eri toimintojen sekä kuntien kanssa on tiivistä.
- Maankäytön periaatteita ja ongelmallisia yksittäistapauksia käsitellään kuntakohtaisissa neuvottelukunnissa.
- Suojelualueiden hankinnan kiireellisyysjärjestys sovitaan Lapin ympäristökeskuksen kanssa.

7 TOTEUTUKSEN SEURANTA

Luonnonvarasuunnitelman toteutumista ja luonnonvarojen kestäväää käyttöä seurataan vuosittain 48 mittarin avulla (taulukko 36). Mittareiden ajallisia muutoksia seuraamalla voidaan arvioida, kuinka luonnonvarojen kestävä käyttö on toteutunut. Mittarit määritettiin yhteistyössä sidostyöryhmien kanssa. Mittareista osa on samoja kuin jo aikaisemmin valmistuneissa luonnonvarasuunnitelmissa, mikä mahdollistaa suunnitelmien vertailun ja valtakunnalliset yhteenvedot. Kuitenkin muusta maasta poikkeavista olosuhteista ja strategioista johtuen Ylä-Lappiin oli tarpeen kehittää myös uusia mittareita.

Itä- ja Länsi-Lapin luonnonvarasuunnitelmissa mittareiden valinta ja ryhmittely perustui ”Suomen kestävä metsätalouden kriteerit ja indikaattorit metsätalouden tilan kuvaajina” -julkaisuun (Maa- ja metsätalousministeriö 1997). Em. julkaisussa tarkastelu on kuitenkin varsin metsätalospainotteinen eikä siten sellaisenaan sovellu kovin hyvin Ylä-Lapissa käytettäväksi. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa mittareiden valinta toteutettiin valittujen strategioiden pohjalta. Mittareiden valinnassa on pyritty ottamaan huomioon kestävyuden eri elementit ja toiminnan painotukset. Edellä mainitun lisäksi mittareiden valinnassa kiinnitettiin huomiota seuraaviin seikkoihin:

- mittaako oikeasti sitä mitä halutaan
- tiedon tulee olla yksiselitteistä
- mittarin arvon on voitava muuttua selkeästi tarkastelujakson aikana
- arvon määrittäminen tulee perustua luotettavaan, yleisesti hyväksytyyn menetelmään
- tiedon tulee olla valmiiksi saatavilla tai saatavissa alhaisin kustannuksin
- saadaanko selville aikasarja, josta voidaan vetää johtopäätöksiä.

Jokaiselle strategialle ei määritetty omaa mittaria, koska se ei olisi ollut mahdollista mittareille asetettujen vaatimusten perusteella. Numeeristen mittareiden lisäksi Ylä-Lappiin valittiin useita laadullisia mittareita.

Taulukko 36. Luonnonvarasuunnitelman seurannan mittarit.

<p>Metsähallitus Ylä-Lapissa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neuvottelukuntien vuotuinen arvio MH:n toiminnasta
<p>Luontaiselinkeinot ja saamelaiskulttuuri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neuvottelukuntien saamelaiskäräjien nimeämien jäsenten vuotuinen arvio MH:n toiminnasta
<p>Paikallisten ihmisten oikeudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neuvottelukuntien vuotuinen arvio MH:n toiminnasta • Hakemukset ja niiden käsittelyajat
<p>Kotitarvepuun saanti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vuotuinen tilasto puu- ja puutavaralajeittain kunnittain
<p>Luonnonsuojelu</p> <p><i>Luonnonsuojelu yleensä</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Suojelualueiden pinta-alat suojelualuetyypeittäin • Suojelualueiden hankinta (ha, mk) • Laadittujen hoito- ja käyttösuunnitelmien lkm ja kattavuus (ha, %-osuus kaikista alueista) <p><i>Uhanalaiset lajit ja elinympäristöt</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Selvitykset ja inventoinnit lkm ja käytetty rahoitus (mk) • Selvityksissä havaittujen uhanalaisten lajien määrät • Naturen edellyttämien selvitysten ja seurantojen lkm ja p-ala (ha)
<p>Retkeily ja luontovalistus</p> <p><i>Palvelurakenteet</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Neuvottelukuntien vuotuinen arvio hankkeista • Palvelurakenteiden määrä luokiteltuna (sisältää sekä suojelualueilla että niiden ulkopuolella olevat rakenteet): kävelypitkoksia (km), mönkijäpitkoksia (km), siltoja (kpl), merkittyjä luontopolkuja (km), autiotupia (kpl), varaustupia (kpl), laavuja (kpl), veneenlaskupaikkoja (kpl), huollettuja tulipaikkoja (kpl), merkittyjä mk-uria (km), muita merkittyjä talvireittejä (km), jätteiden lajittelu-pisteitä (kpl), polttopuutoimitukset / kävijämäärä (m³/henkilö), jätekertymä /kävijämäärä (m³/henkilö)

Taulukko 36 jatkuu.

<p><i>Luonto-opastus ja asiakaspalvelu</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Uusien opastaulujen ja kohdeopasteiden määrä ja niihin käytetty vuotuinen työpanos (htv) ja rahamäärä• Vuotuisten asiakaskontaktien määrä asiakaspalvelupisteittäin (kpl)• Asiakkaiden tyytyväisyys kunnittain: myönteisen ja kielteisen palautteen määrät
<p>Riistatalous</p> <ul style="list-style-type: none">• Vuotuiset lupakiintiöt ja saalistilastot• Lasketut valtionmailla sijaitsevat riistakolmiot• Riistanhoitoyhdistysten arviot
<p>Kalastus</p> <ul style="list-style-type: none">• Lupatilasto• Raportti istutuksista• Raportti koe- ja hoitokalastuksista
<p>Erävalvonta</p> <ul style="list-style-type: none">• Valvontaraporttien yhteenveto
<p>Maastoliikenne ja muu käyttö</p> <ul style="list-style-type: none">• Urien ja reittien määrät (km)• Lupatilasto
<p>Maksulliset matkailupalvelut</p> <ul style="list-style-type: none">• Neuvottelukuntien arviot
<p>Metsätalous yleensä</p> <ul style="list-style-type: none">• Kasvu/hakkuumäärät• Taloustoiminnan piirissä olevan metsämaan pinta-ala ja puusto• Vanhojen (>140 v) metsien osuus metsätaloudsmetsien pinta-alasta• Koneellistamisaste (%)• Metsätalouden välittömät työpaikat• Liikevaihdon kehitys• Valmistuneet suunnitelmat/yhteydenotot paliskuntiin• Järjestetyt tilaisuudet ja retkeilyt (kpl) ja niihin osallistuneiden henkilöiden määrät (kpl)• Paikallisen käytön osuus sahapuun kokonaiskertymästä

Taulukko 36 jatkuu.

Puunkorjuu ja metsänhoito <ul style="list-style-type: none">• Talousmetsien arvokkaat luontokohteet, kpl, ha• Luonnonhoidon seurannan tulokset
Tienrakennus <ul style="list-style-type: none">• Vuosittain rakennettujen kesä- ja talviteiden määrä (km)• Pysyvän tiestön määrä (km)• Katkaistut tiet (km)
Maa-ainekset <ul style="list-style-type: none">• Vuosittain tilasto otto-alueista myydyistä maa-aineksista
Kullanhuudonta <ul style="list-style-type: none">• Kaivospiirien, valtausten ja MH:n tarkastusten vuotuinen määrä
Maan ostot, myynnit, vaihdot, vuokraus ja kaavoitus <ul style="list-style-type: none">• Neuvottelukuntien vuotuinen arvio toiminnasta• Vuotuinen kauppojen ja vaihtojen määrä ja pinta-ala kunnittain• Vuotuinen, uusien lomarakennuspaikkojen vuokrausten lista kunnittain• Luettelo vuosittain tehdyistä ns. hajavuokrauksista ja käyttöoikeus-sopimuksista ja hakemusten käsittelyaika• Luettelo vuosittain tehdyistä vesialueiden vuokraussopimuksista• Kaavoitustilanne

8 YMPÄRISTÖVAIKUTUSTEN ARVIOINTI

8.1 Arvioinnin perustelut

Alueellisten luonnonvarasuunnitelmien laatiminen ei kuulu niihin hankkeisiin, joista ns. YVA-lain (laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (468/1994)) perusteella tulee laatia ympäristövaikutusten arviointi. Lain 5. luvussa, joka käsittelee ”yleistä selvitysvelvollisuutta”, todetaan kuitenkin, että:

”Ympäristövaikutukset on selvitettävä ja arvioitava riittävässä määrin viranomaisen valmistellessa sellaisia suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia, mutta joihin ei sovelleta 2 luvun säännöksiä arviointimenettelystä.”

Arvioinnin laatiminen perustuu edellä olevaan lain 24 §:ään sekä Metsähallituksen omaksumiin ympäristöperiaatteisiin. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa YVA-luvussa tarkastellaan ennen kaikkea suunnitelmaan hyväksytyjä strategioita ja keskitytään niiden perusteluihin.

8.2 Arvioinnin lähtökohdat

1. Koska alueellisen luonnonvarasuunnitelman toimeksianto edellytti lopputuloksena vain *yhden vaihtoehdon esittämistä*, tässä esitetään ympäristöministeriön ohjeen mukaisesti, mihin suunnitelman esitykset perustuvat ja tuodaan esiin niiden hyödyt ja haitat (Ympäristöministeriö 1998). Huomattava on, että työn kuluessa mukana oli useita vaihtoehtoisia strategioita. Niistä valitut linjaukset ovat vähitellen valikoituneet, muotoutuneet ja tarkentuneet työryhmissä kattavasti edustettuina olleiden sidosryhmien kanssa käydyissä keskusteluissa ja yleisöltä saadun palautteen pohjalta.
2. Yleisenä arvioinnin lähtökohtana on se, että *ympäristövaikutuksia syntyy yleensä ainoastaan suunnitelman esityksistä ja suosituksista*, ts. asioista ja käytännöistä, joita suunnitelma vahvistaa tai muuttaa suunnittelua edeltäneestä tilanteesta. Siten, jos jostakin luonnonhoitoalueen käyttötavasta tai -muodosta ei ole strategiasitystä, eli ko. asia ei kuulu Metsähallituksen toimivaltaan, ei suunnitelmalla tällöin myöskään ole siihen ympäristövaikutusta. Tässä luvussa tarkastellaan suunnitelman ympäristövaikutuksia

nykyisen ja niiden oletetun kehityksen perusteella. Sellaisten tulemien ympäristövaikutusta ei arvioida, joissa alueen luonnonvarojen käyttö poikkeaa merkittävästi suunnitelmassa esitetystä johtuen jostain ennalta arvaamattomasta tai Metsähallituksesta riippumattomasta syystä. Seuranta-mekanismi antaa mahdollisuuden ajoissa puuttua tällaisiin tilanteeseen ja tarvittaessa reivata kurssia jonkun strategian osalta. Suunnitelman seuranta ja sitä varten valitut keskeiset mittarit ovatkin siten tätä arviointia tärkeämpi keino suunnitelman toteutuneiden ympäristövaikutusten ja niiden hyväksyttävyyden arvioinnissa.

3. Metsähallituksella on Ylä-Lapissa toimiessaan kolme roolia. Se voi olla 1) suoraan vaikuttava toimija, 2) käyttöä ohjaava luvanmyöntäjä tai 3) mielipidevaikuttaja, jolla ei ole päätösvaltaa. Suoraan vaikuttava toimija Metsähallitus on hakkuissa ja retkeilyn ja luontomatkailun rakenteiden tekijänä ja ohjaajana. Muita käyttäjiä Metsähallitus ohjaa muun muassa maastoliikenteessä, kalastuksessa ja metsästyksessä. Käytännössä tämä tarkoittaa lähinnä ulkopaikkakuntalaisille myönnettäviä lupia ja niiden saannin ohjeistamista. Mielipidevaikuttajana Metsähallitus pyrkii aktiivisesti vaikuttamaan mm. kävijöiden luonnonsuojeluasenteisiin ja -tietämykseen opastustoiminnan ja viestinnän keinoin luontotuovissa, -keskuksissa ja -poluilla sekä internetissä mm. retkeilijäin sivuilla ja tuottamalla runsaasti erikielistä esitemateriaalia. Metsähallitus voi myös toimia mielipidevaikuttajana esimerkiksi laidunkysymyksissä ja ilmailun ohjauksessa.
4. On tärkeää huomata, että alueellinen luonnonvarasuunnitelma säätelee suoraan vain Metsähallituksen toimintaa. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että Metsähallitus ei voi yleensä poiketa suunnitelman strategioista ilman että niitä seurantatyöryhmän toimesta perustellusti tarkistetaan (ks. luku 7. Toteutuksen seuranta). Metsähallitus ei voi myöskään ryhtyä sellaisiin hankkeisiin, joilla olisi olennaisia ympäristövaikutuksia, jos niitä ei ole sisällytetty suunnitelmaan.
5. Metsähallitus sai runsaasti palautetta yleisöltä ja työryhmissä edustettuina olleilta sidosryhmiltä suunnitelman laatimisen eri vaiheissa. Kaikki palau-te dokumentoitiin kirjallisessa muodossa, käytiin läpi ja luokiteltiin aihepiirin ja jatkotoimenpiteiden osalta. Osa palautteesta (1) ei koskenut Metsähallitusta lainkaan, osa toivomuksista (2) oli jo toteutettu tai tulee joka tapauksessa pantavaksi toimeen jo tehtyjen päätösten mukaisesti, osa (3) otetaan tarkempaan harkintaan yksityiskohtaisemman suunnittelun –

kuten erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnittelun yhteydessä, osa (4) osa päätettiin toteuttaa uusina esityksinä tai suunnitelman toimenpideohjelman välityksellä ja osaa (5) esitetyistä näkemyksistä tai mielipiteistä ei voitu hyväksyä. Se osa, joka hyväksyttiin, näkyy suunnitelman teksteissä, strategioissa tai niiden perusteluissa ja toimenpideohjelmassa. Hylättyjen esitysten käsittely on ollut yhtä olennainen osa suunnitelman laatimista kuin varsinaiset suunnitelmaan päätyneet näkemykset ja esityksetkin.

6. Suunnitelmalla *voi joskus olla ympäristövaikutus ilman esitystäkin*. Suunnitelma voi esimerkiksi tuoda esiin esim. tilaustutkimusten ja luonnonvarojen tarkemman kartoituksen myötä alueelta uutta, *yksiin kansiin kootua*, tietoa koko alueesta ja luonnonvarojen ajallisesta kehityksestä ja alueellisesta jakaantumisesta kertovia havainnollisia kokonaisesityksiä, jotka vaikuttavat yleiseen mielipiteeseen ja/tai ohjaavat päätöksentekijöitä. Metsähallitusta ohjaavat lait ja hallinnolliset reunaehdot sekä luonnonkäytön mahdollisuudet ja rajoitukset ovat myös tulleet selkeästi esille työryhmätyöskentelyyn aktiivisesti osallistuneille tahoille.
7. Suunnitelman vaikutusta saamelaiskulttuuriin ja siihen liittyvään poronhoitoon tarkastellaan ensisijaisesti *saamelaisten kestävä kehityksen ohjelmaan ja saamelaiskäräjien sekä paliskuntien antamiin lausuntoihin peilaten*. Muutoinkin suunnitelman esityksiä verrataan *lausuntoihin* ja työn aikana *saatuihin kannanottoihin*.
8. Tavoiteltavat ympäristövaikutukset voidaan johtaa kestävä kehityksen ulottuvuuksista ja niitä kuvaavista mitattavista tavoitteista käsin. Kestävä kehitys koostuu ekologisesta, sosiaalisesta, kulttuurisesta ja taloudellisesta kestävydestä. Keskeistä suunnitelman laatimisessa on ollut suunnittelun alusta lähtien avoin osallistava suunnitteluprosessi, jossa Metsähallitus on aktiivisesti toimien pyrkinyt kertomaan nykyorganisaatiostaan ja toimintaperiaatteistaan, suunnittelun kulusta, alueen luonnonvaroista ja eri tahojen näkemyksistä niiden käyttöön liittyen sekä pyrkinyt tekemään palautteen antamisen helpoksi kaikille em. asioista kiinnostuneille. Suunnitteluprosessin kuluessa on korostunut ylälappilaisittain hyväksyttävä toiminta, suurimmat epäkohdat sekä paikalliset intressit ja odotukset valtionmaiden hoitoa ja käyttöä kohtaan. Tämä on merkittävästi vaikuttanut suunnitelman rakenteen ja sisällöllisten linjausten muotoutumiseen sekä suunnitelman paikalliseen hyväksyttävyyteen.

8.3 Strategioiden YVA-perustelut

Alla olevassa luvussa valitut strategiat on esitetty kursivilla ja niiden YVA-perustelut normaalitekstillä.

Metsähallitus Ylä-Lapissa

Ylä-Lapin luonnonhoitoalue toteuttaa luonnonvarojen kestävästä käyttöä, hoitoa ja suojelua jatkaen 1990-luvulla kehitettyä toimintatapaa, jossa suunnittelussa ja päätöksenteossa kuullaan monipuolisesti paikallista väestöä. Tämä on kestävä kehityksen edellytys ja Metsähallituksen ympäristöperiaatteiden mukainen lähtökohta. Toiminnan avoimuus ja läpinäkyvyys sekä hallintorakenteiden mataluus ovat olennainen osa nykyaikaista luonnonvarahallintoa. Osallistavalla suunnittelulla huomioidaan sosiaalisen kestävyuden ulottuvuus ja varmistetaan toiminnan avoimuus ja hyväksyttävyyden erityisesti paikallistasolla.

Metsähallituksen tulosalueiden valtakunnalliset strategiat ja Ylä-Lapin alueelliset toimintaperiaatteet sovitaan yhteen siten, että tulosalueille asetetaan Ylä-Lapissa tarpeelliset kuntakohtaisten neuvottelukuntien hyväksymät reunaehdot. Metsähallituksen valtakunnalliset strategiat eivät sellaisenaan sovellu Ylä-Lappiin johdun alueen muusta maasta poikkeavista erityispiirteistä, kuten luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin suuresta merkityksestä. Paikallistason osallistamisessa korostetaan Metsähallituksen Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kuntakohtaisten neuvottelukuntien roolia, sillä EU:n subsidiariteetti eli läheisyysperiaatteen mukaisesti päätöksenteon tulee tapahtua mahdollisimman lähellä niitä henkilöitä ja tahoja, joita tehtävät päätökset koskevat. Heidän tulee myös voida seurata ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Saamelaiskäräjät ja kunnat nimeävät edustajansa yllä mainittuihin neuvottelukuntiin.

Luontopalveluilla on yleinen vastuu Ylä-Lapin luonnonhoitoalueesta kokonaisuutena ja toimintojen yhteensovittamisesta. Ylä-Lapin erityisolosuhteiden huomiointi ja toiminnan yhteensovittaminen edellyttää selkeää alueellista ja yhteiskunnallista kokonaisvastuuta Metsähallituksen toiminnasta Ylä-Lapissa. Hajautettu toiminto- ja tulosaluekohtainen toimintatapa, jossa vastuu päätöksistä on alueen ulkopuolella on saanut paljon kritiikkiä osakseen. Liiketoiminnalle Ylä-Lapissa on luontopalveluiden johdolla asetettava paikallistasolla selvät reunaehdot.

Luontaiselinkeinot ja saamelaiskulttuuri

Metsähallitus ymmärtää luontaiselinkeinot sekä niiden ja saamelaiskulttuurin välisen kytkennän suunnitelmassa esitetyn mukaisesti sekä turvaa niitä yleisillä alueellisilla ja toimintakohtaisilla menettelyillä, jotka perustuvat erilaisiin säädöksiin. Luontaiselinkeinojen turvaaminen ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti kestäväällä tavalla on Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonvarojen käytön ja ohjaamisen keskeisin tavoite. Luontaiselinkeinojen merkitys on suuri nimenomaan saamelaiskulttuurin materiaalsen perustan turvaamisessa. Suomen perustuslaki, maankäyttö- ja erityislainsäädäntö, kansainväliset ja poliittiset sopimukset ja velvoitteet ohjaavat Metsähallitusta ym. tavoitteiden asettelussa ja priorisoinnissa.

Paikallisten ihmisten oikeudet ja kotitarvepuun saanti

Metsähallitus hyväksyy ja säilyttää paikallisten ihmisten maksuttomat oikeudet luonnonvarojen käyttöön ja tuottaa niiden toimeenpanoon tarvittavat palvelut joustavasti ja asiakaslähtöisesti.

Suunnitelman sosiaalinen kestävyys edellyttää että sen esitykset ovat paikallistaloudella hyväksyttävissä olevia. Maan äärialueiden asuttuna pitäminen sekä luonnonvarojen kestävä käytön ohjaus alueella, jossa valtion maanomistus kyseenalaistetaan, edellyttävät yllä mainittua menettelyä. Kalastus, metsästys, hillaus ja polttopuunotto ovat tärkeitä paikallisten ihmisten toimeentulolle. Toisaalta *havumetsäalueella puun käyttöä ohjataan hinnoittelulla tuoreeseen mäntypuuhun*, koska koivusta on muodostunut Ylä-Lapissa paikoitellen niukka luonnonvara. *Puun osoituksessa ja myynnissä otetaan luonnon monimuotoisuuden tarpeet huomioon*, jotta arvokkaiden luontokohteiden säilyttäminen ja luonnon monimuotoisuus turvataan. Maapuun halutaan siksi säilyvän luonnossa.

Luonnonsuojelu

Yleistä

Luonnonsuojelualueverkkoa ei laajenneta. Ylä-Lapin luonnonsuojelualueverkko on kattava ja riittävä alueen uhanalaisten lajien ja niiden elinympäristöjen turvaamiseksi. *Naturan täydentämisen yhteydessä voi tulla pienialaisia tarkistuksia.* Tämä koskee lähinnä joidenkin uhanalaisten lajien erityisiä elinympäristöjä.

Luonnonsuojelu ja erämaa-alueita koskevat paikallisen väestön oikeudet säilytetään, koska näin on pääosin sovittu jo suojelualueita perustettaessa. Tämä on tärkeää suojelun hyväksymiseksi paikallisella tasolla ja siten edellytys luonnon-

suojelun tavoitteiden toteutumiseksi myös käytännössä. Kiistanalaiset omistus- ja nautintaoikeudet alueen maihin ja vesiin korostavat lisäksi paikallisten asukkaiden perinteisten nautintaoikeuksien turvaamista.

Alueiden käytön ohjaus tehdään ensisijaisesti hoito- ja käyttösuunnitelmiin perustuen. Alueellinen luonnonvarasuunnitelma on strategisen tason suunnitelma, jossa ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista ratkaista aluekohtaisen suunnittelun ja toteutuksen asioita ja ongelmia.

Uhanalaiset lajit ja elinympäristöt

On tarkoituksenmukaista, että *Ylä-Lapin luonnonhoitoalue hoitaa hallinnassaan olevilla valtion mailla uhanalaisten lajien ja elinympäristöjen suojeluun liittyvät tehtävät. Elinympäristöjen tilaa ja muutoksia seurataan eri selvitysten avulla.* Ekologinen kestävyys edellyttää seurantaa, joka puolestaan mahdollistaa suunnittelun ja toimenpiteiden arvioinnin.

Retkeily ja luontovalistus

Palvelurakenteet

Tavoitteena on nykyisten palvelurakenteiden säilyttäminen määrällisesti sekä niiden ylläpito ja huolto siten, että rakenteiden laatu säilyy ja täyttää Metsähallituksen ympäristö- ja laatujärjestelmän vaatimukset. Virkistyskäytön ohjaaminen siten, että luontaiselinkeinot turvataan ja luonnon monimuotoisuus säilytetään, on olennainen osa kestävästä luontomatkailusta. Tämä edellyttää palvelurakenteita. Myös turvallisuus- sekä paikalliset elinkeino- ja toimeentulonäkökohdat Ylä-Lapissa puoltavat reittien, opasteiden ja kämppien asiallista ylläpitoa ja säännöllistä huoltoa. *Kehittäminen suunnataan virkistyskäytön ohjelmalvelutoiminnan tarpeista lähtien muutamille keskeisille alueille, jotka ovat Käsivarren erämaa, Inarin retkeilyalue, Saariselkä- Ivalojoki, Utsjoen lähivirkistysalue, Sevettijärven-Pulmankijärven alue ja Hetan virkistysalue.* Uusien hankkeiden suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon luonnonsuojelun ja luontaiselinkeinojen tarpeet niille mahdollisesti aiheutuvien haittojen minimoimiseksi. Virkistyskäytön ja luontomatkailun ohjaaminen vetovoimaisimmilla kohteilla edellyttää painopisteluoittelua ja sen mukaista infrastruktuuria yllä mainittujen tavoitteiden toteuttamisessa. Luontaiselinkeinojen ja luonnon monimuotoisuuden turvaaminen edellyttävät lisäksi selkeiden reunaehtojen määrittämistä luontomatkailulle.

Inarin retkeilyalueen perustaminen valtionretkeilyalueen statuksella parantaa em. lisäksi Inarijärven virkistyskäyttömahdollisuuksia, lisää alueen tunnettavuutta sekä mahdollistaa alueen palveluvarustuksen kehittämisen ja ylläpidon.

Luonto-opastus ja asiakaspalvelu

Opastustoimintaa kehitetään lähinnä luontokeskuksissa, luontotuvilla ja edellä mainituilla retkeilyn painopistealueilla, Lemmenjoen kansallispuistossa ja Kevo luonnonpuistossa sekä merkittävillä teiden varsien luontokohteilla. Asiakaspalvelussa turvataan matkailijoiden ja paikallisen väestön tarpeiden tyydyttäminen ja tiedon-saanti retkeily- ja suojelualueilla liikkumisesta sääntöineen.

Virkistyskäytön ohjaukskeinoja ovat merkittyjen reittien ja asianmukaisen, huolletun palveluvarustuksen lisäksi vetovoimaisimpiin kohteisiin painottuva joustava asiakaspalvelu ja laadukas opastustoiminta. Asiakaspalvelun ja opastuksen keinoin vähennetään virkistyskäytön haittoja, lisätään kävijöiden luonnon-, saamelais- ja paikalliskulttuuritietämystä sekä edistetään suojelulle myönteisten asenteiden muodostumista. Selkeä, hyvin kohdennettu opastustoiminta sekä ystävällinen ja alueen olosuhteet hyvin tunteva asiakaspalvelu ovat myös turvallisuustekijöitä, joilla ennaltaehkäistään vaaratilanteita ja henkilövaurioita sekä luodaan myönteisiä elämyksiä.

Riistatalous

Valtaosan metsästettävästä riistakannasta metsästävät paikalliset kuntien asukkaat. Perinteisen riekon ansapyyntiin säilymisen edellytykset turvataan. Metsästettävän riistakannan loppuosan metsästyksestä neuvotellaan eri sidosryhmien kanssa metsästyksen kohdealueista, mitoituksista ja pelisäännöistä sopimiseksi, jotta mm. ulkopaikkakuntalaisten metsästäjien luontaiselinkeinoille aiheuttamat haitat minimoidaan. Sidosryhminä ovat Metsähallituksen lisäksi paikalliset riistanhoitoyhdistykset, paliskunnat ja riekon ansapyytäjät. Riekon ansametsästyksen turvaaminen on tärkeä osa luontaiselinkeinoharjoittajien elinkeinokokonaisuutta ja osa paikallista kulttuuria erityisesti Enontekiöllä ja Utsjoella. Ylä-Lapissa metsästyks on myös tärkeä virkistyskäyttömuoto ja ohjattu metsästysmatkailu luo toimeentulomahdollisuuksia paikkakuntalaisille alueen ja olosuhteet hyvin tuntevina matkailuyrittäjinä ja eräoppaina.

Ekologisen kestävyuden mukainen *metsästyks laajoilla valtion maa- ja vesialueilla perustuu riistakantojen luontaiseen tuottoon.* Riistan elinympäristövaatimusten huomioonottaminen kaikessa toiminnassa on pitkällä aikavälillä tärkein riistanhoitomuoto elinvoimaisten riistakantojen turvaamisessa.

Kalastus

Vesien käytössä ja hoidossa peruslähtökohtana on kalastuslain 1 §: ”Kalastusta harjoitettaessa on pyrittävä vesialueiden mahdollisimman suureen pysyvään tuotavuuteen. Erityisesti on pidettävä huolta siitä, että kalakantaa käytetään hyväksi järkipärisesti ja ottaen huomioon kalataloudelliset näkökohdat, sekä huolehdittava kalakannan hoidosta ja lisäämisestä. Tällöin on vältettävä toimenpiteitä, jotka voivat vaikuttaa vahingollisesti tai haitallisesti luontoon tai sen tasapainoon.”

Valtiolle kuuluvan kalastusoikeuden käyttämisestä ja kalastuksen harjoittamisesta valtion omistamilla vesialueilla perustuu Ylä-Lapissa vuoden 1998 alusta voimaan tulleeseen kalastuslakiin (laki 1982/286) ja kalastusasetukseen (1982/1116). Lain 12 §:n mukaisesti ammattikalastajien ja paikallisen väestön etu on ensisijassa otettava huomioon.

Erävalvonta

Metsähallituksen erävalvonnan tavoitteena on riittävän kattava luonnon käytön laillisuuden ja luvallisuuden valvonta. Valvonta muodostaa alueen luonnonvarojen kestävä ja oikeudenmukaisen käytön sekä toimivan ja uskottavan lupapolitiikan perustan. Ilman riittävää valvontaa hyvätkin säännöt ja sopimukset menettävät merkityksensä.

Maastoliikenne

Moottorikelkkailu

Metsähallituksen ylläpitämät moottorikelkkaurat palvelevat kaikkia käyttäjiä. Metsähallitus ylläpitää edelleen olemassa olevat urat, mutta kunnat ja muut organisaatiot voivat perustaa virallisia moottorikelkkareittejä varsinkin alueen eteläosiin. Erämaissa sijaitsevia moottorikelkkauria ei erämaalain tavoitteiden mukaisesti muuteta yleisiin teihin rinnastettavissa oleviksi virallisiksi moottorikelkkareiteiksi. Näin turvataan parhaiten erämaalain tavoitteiden toteutuminen, mm. luontaiselinkeinojen turvaaminen ja alueen luonnontilaisuuden säilyminen. Urilla liikkumista voidaan rajoittaa, urilla voidaan ohjata muitakin käyttäjiä mm. koiravaljakoiden liikkumista ja urien kulkua maastossa voidaan tarvittaessa joustavasti muuttaa.

Turvallisuus-, elinkeino- ja virkistysnäkökohdat puoltavat olemassa olevan uraverkoston ylläpitämistä ja alueen eteläosissa erämaiden ulkopuolella sijaitsevien ja palveluiden äärellä kulkevien urien harkinnanvaraista ja tapauskohtaista muuttamista reiteiksi.

Metsähallituksen valtakunnallisten moottorikelkkaurien ulkopuolelle voidaan myöntää lyhytaikaisia lupia erityisin perustein. Useamman tasoinen ohjaus on tarpeen alueen erityisolosuhteiden huomioon ottamiseksi erityisesti kaikkein vetovoimaisimmilla kohteilla, kuten Käsivarren suurtunturialueella. Valtakunnallisten urien ulkopuolella moottorikelkkaliikenne ohjataan pääosin merkityille huoltoreiteille ja muille poromiesten kanssa sovituille kulku-urille talviaikaisen luontomatkailun ohjaamiseksi ja hallittuna pitämiseksi. Ulkopaikkakuntalaisten urien ulkopuolelle suuntautuvan moottorikelkkailun tulee Ylä-Lapin valtiomailla olla aina rajoitettua, ohjattua ja alueen ja olosuhteet hyvin tunteman oppaan vetämää. Tutkimustoiminta edellyttää myös liikkumista urien ulkopuolella. Eduskunnan tahdon mukaisesti paikalliselle väestölle myönnetään kotikuntaan alueellisia pitkäaikaisia moottorikelkkalupia.

Kesäaikainen maastoliikenne

Kesäajan maastoliikenne minimoidaan myöntämällä lupia vain elinkeinoperusteella määritellyille urille. Poikkeuksen muodostaa hilla-aika, jolloin harkitusti voidaan myöntää lyhytaikaisia lupia marjojen kuljetusta varten. Ohjaamalla kesäaikainen maastoliikenne urille minimoidaan haitat. Kalastus, metsästys, marjojen ja sienien ja yrttien keruu sekä pienimuotoinen matkailu ovat tärkeitä toimeentulolähteitä alueen luontaiselinkeinojen harjoittajille. Kotitarvekalastuksella, polttopuunotolla ja hillastuksella on lisäksi suuri toimeentulollinen merkitys alueen kotitalouksille. Poromiehillä on oikeus liikkua mönkijöillä ja moottoripyörillä alueella poronhoitotöissä.

Maksulliset matkailupalvelut

Maksulliset matkailupalvelut tuotetaan toiminnan reunaehdot ja muut tavoitteet huomioiden kannattavasti. Luontomatkailupalveluissa estetään luonnon tarpeeton kuluminen sekä minimoidaan mahdolliset luontaiselinkeinoille ja saamelaiskulttuurille koituvat häiriöt. Yhteistyötä luontomatkailupalveluiden tuotannossa kehitetään ja lisätään paikallisten matkailuyritysten ja muitten sidosryhmien kanssa. Samalla hankitaan lisää yhteistyöyrittäjiä. Luontomatkailupalveluiden tuotteistamista, markkinointia ja tuotantoa lisätään.

Yhteistyöllä paikallisten tahojen kanssa pyritään varmistamaan matkailutuotteiden paikallinen hyväksyttävyyden, minimoimaan niistä luontaiselinkeinoille, erityisesti porotaloudelle, koituvat haitat ja työllistämään paikallisia matkailuyrittäjiä ja muita alueen väestöä. Lisäarvon hankkiminen matkailupalveluita jalostamalla johtaa luonnonresurssin aiempaa tehokkaampaan käyttöön, mikä tukee kestä-

vää kehitystä. Alueen tunnettavuuden ja yhteistyön lisääminen luo paremmat toimintaedellytykset myös paikallisille matkailuyrityksille.

Erä-/Nuorisokeskus Inarin toimintaa kehitetään mm. yhteistyössä Inarin kunnan kanssa. Inarin kunta pitää nuorisokeskuksen kehittämistä erittäin tärkeänä asiana. Erä-/Nuorisokeskus oheispalveluineen työllistää merkittävästi inarilaisia ja lisää Metsähallituksen maksullisten matkailupalveluiden paikallista hyväksyttävyyttä.

Metsätalous

Yleistä

Metsätalous mitoitetaan ekologisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti kestäväksi erikseen tarkemmin kuvatun, toteutettavaksi valitun vaihtoehdon mukaisesti. Toiminnan lähtökohtana on, että nykyisin metsätalouksikäytössä olevat alueet säilyvät metsätalouden piirissä.

Metsätalouden harjoittamisedellytysten turvaaminen edellyttää riittävän suurta metsätalousaluetta. Metsätalousalueen osuus koko Ylä-Lapin pinta-alasta on noin 20 %. Ylä-Lapin luonnonsuojelualueverkko on luonnonsuojelun näkökulmasta jo riittävä. Valitussa toimintavaihtoehdossa vuotuinen hakkuupoistuma on 161 000 m³ metsätalousalueen puuston kasvun ollessa noin 239 000 m³ vuodessa. Vuotuisesta hakkuusuunnitteesta Enontekiön ja erämaa-alueiden luonnontukien hakkuuiden osuus on 13 000 m³. Koneellisesti korjattavan puutarvan osuus on tällä hetkellä 17 000 m³. Hakkuissa suositaan luonnonläheisiä metsänkäsittelymenetelmiä. Kaiken kaikkiaan hakkuut on hyvin maltillisesti mitoitettu, ne säilyvät miestyövaltaisina ja ne mahdollistavat hyvin porotalouden, luonnonsuojelun, virkistyskäytön ja maisemallisten arvojen huomioon ottamisen metsätalousalueella. Pienempi hakkuukertymä vaarantaisi metsätalouden harjoittamisen Inarissa myös muiden maanomistajien mailla, millä olisi suuret alue-taloudelliset seurannaisvaikutukset. (Ks. liite 20).

Inarin paliskunnat ja Inarin luonnonystävät ry eivät hyväksy valittua hakkuusuunnitetta, vaan ovat sitä mieltä, että sen tulisi olla pienempi. Monet muut tahot, kuten Puu- ja erityisalojen liitto ja Inarin kunta pitävät esitettyä hakkuusuunnitetta alimpana hyväksyttävänä vaihtoehtona. Inarin kunta näkee myös metsätalouden jatkuvuuden tärkeänä paikallisten sahojen ja vasta valmistuneen lämpövoimalan raaka-aineen saannin kannalta. Metsälain valvonnasta vastaava Lapin metsäkeskus pitää valittua hakkuusuunnitetta varovaisena suhteessa talousmetsien metsävaroihin.

Metsätalous on liiketoimintaa, jonka taloudellisen tuloksen tulee olla selvästi positiivinen.

Metsätalous on Metsähallituksen liiketoimintaa ja toiminnan kannattavuus on avainasemassa sen harjoittamisedellytysten kannalta. Liiketoiminnallinen tulosyksikkö ei voi pitemmän päälle toimia tappiollisesti.

Toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa sovelletaan Metsähallituksen osallistavan suunnittelun periaatteita. Osallistavalla suunnittelulla varmistetaan metsätalouden sosiaalinen kestävyys ja hyväksyttävyyys ja täydennetään paikkatietoja mm. porotalouden, riistan tärkeiden elinympäristöjen ja avainbiotooppien osalta. Paikallisenäkemyksen aktiivinen hankkiminen ja sen tallentaminen ja hyödyntäminen suunnittelussa sekä haittojen minimoiminnissa on tärkeä osa kestävästä metsätaloutta.

Työllisyyden ja paikallisten sahalaitosten raaka-aineen saannin turvaaminen ovat keskeisiä tavoitteita, joilla pyritään turvaamaan puuraaka-ainetoimitusten varassa olevat paikalliset työpaikat. Valtion metsätalous Inarissa mahdollistaa kannattavan puunjalostuksen alueella.

Puunkorjuu ja metsänhoito

Alue-ekologisella suunnittelulla ja luonnonläheisellä metsien käsittelyllä turvataan luonnon monimuotoisuus talousmetsissä. Alue-ekologisella suunnittelulla varmistetaan metsätalouden harjoittamisen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys. Suunnittelu edellyttää luontoarvojen kartoitusta ja tietojen päivitystä paikkatietokantoihin. Tämä yhdessä osallistavan suunnittelun kanssa mahdollistaa luonnonarvojen, riistalle arvokkaiden elinympäristöjen, suosittujen virkistys- ja maisemakohteiden säilyttämisen sekä porotalouden laidunmaiden turvaamisen, mm. toimintojen kohdentamisilla ja niiden oikea-aikaisilla ajoituksilla.

Tienrakennus

Puunkorjuussa suositaan talviteitä, jolloin kesäteiden tarve vähenee. Pysyväisluonteisia kesäajokelpoisia metsäautoteitä rakennetaan vain aluekohtaisen perusteellisen analyysin perusteella. Esitykset tukevat luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä, vähentävät luvatonta metsästystä ja turvaavat luontaiselinkeinojen harjoittamista alueella. Rakennetun tieverkoston runko pidetään kuitenkin kunnossa, mikä mahdollistaa ympärivuotisen puunkorjuun ja runkotiestöön tehdyt investoinnit saadaan siten täysimääräisesti hyödynnettyä.

Maa-ainekset ja kullanhuuhdonta

Maa-ainekset

Metsähallitus myy ensisijaisesti valmiita maa-aineksia suoraan käyttäjille mutta vuokraa myös otto-alueita. Esityksellä pyritään turvaamaan paikallinen rakennustoiminta ja minimoimaan siitä koituvat haitat. Taloudellisen lisäarvon hankkiminen säästää luonnonresursseja.

Kullanhuuhdonta

Metsähallitus tekee sille kullanhuuhdontaan liittyvät tehtävät asiakaslähtöisesti ja joustavasti hyvässä yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Perinteinen kullanhuuhdonta on osa pohjoista kulttuuria ja sen turvaaminen sekä vallitseva lainsäädäntö edellyttävät menettelyä.

Maan ostot, myynnit, vaihdot, vuokraus ja kaavoitus

Valtion maata voidaan myydä pirstomatta haitallisesti yhtenäisiä alueita ja ottaen huomioon maankäytön suunnitelmat sekä porotalouden tarpeet. Rakentamatonta yksityismaata ostetaan suojelualueiden ja erämaiden sisältä sekä suojeluohjelmiin kuuluvilta alueilta. Suojelualueiden ja erämaiden sisällä olevaa sekä suojeluohjelmiin kuuluvaa yksityismaata voidaan vaihtaa valtionmaahan edellyttäen, että vaihdosta ei aiheuta haittaa luontoarvoille ja porotaloudelle. Metsätalousmaata ostetaan vain erityisistä syistä. Luontaiselinkeinojen ja muihin paikallisiin tarpeisiin voidaan tehdä ns. hajavuokrauksia ja käyttöoikeussopimuksia. Uusia lomarakennuspaikkoja vuokrataan vain kaava-alueilta. Menettelyillä halutaan varmistaa valtion maiden yhtenäisyys ja turvata siten luontaiselinkeinojen harjoittaminen ja luonnon monimuotoisuuden säilyminen sekä huolehtia paikallisista maankäyttötarpeista ja kylien elinkelpoisuudesta. Yhtenäiset Metsähallituksen hallinnassa olevat suojelualueet helpottavat niiden hoitoa ja käytön ohjausta.

Ensisijainen kaavamuoto rantarakennuspaikkojen suunnittelussa on kunnan laatima yleiskaava. Jos yleiskaava ei ole mahdollinen, käytetään ranta-asemakaavaa. Uusia ranta-asemakaavoja laaditaan pääsääntöisesti vain maakuntakaavan osoittamille alueille. Ylä-Lapissa valtion omistusoikeus hallinnoimiinsa maihin on kyseenalaistettu ja mm. siksi maiden myynti ei voi olla laaja-alaista vaan sen tulee keskittyä pääasiassa hyväksytyjen kaavojen mukaisille (taajama-)alueille.

Vesialueita vuokrataan vain, jos kalatalousneuvottelukunta puoltaa hanketta. Esityksellä vesialueiden vuokraukselle asetetaan paikallisesti hyväksyttävän toiminnan reunaehdot. Kotitarvekalastus on tärkeä toimentulonlähde ja virkistäytymisen muoto Ylä-Lapissa.

LÄHDELUETTELO

Lähdeluettelossa mainitaan vain ne lähteet, joihin tekstissä on erikseen viitattu. Kirjoittajat ovat käyttäneet laajasti olemassa olevaa lähdeaineistoa.

Ahonen, M & Seppänen, M. 2000. Ylä-Lapin kalaistutusstrategia. Moniste, Inari. 24 s.

Erkkilä J. & Kurkela M. 2000. Ylä-Lapin Metsähallituksen metsätaloustoiminnan aluetaloudelliset vaikutukset, tiivistelmä tuloksista. Moniste. 3 s.

Heikkilä, L. 2000. Luontaiselinkeinot ja Metsähallituksen toiminta Ylä-Lapissa. Moniste. 107 s.

Korpijaakko, K. 1989. Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki. 595 s.

Korpijaakko-Labba, K. 2000. Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa - kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun. Diedut No 1:1999, Sami Instituutti. Pohjolan Painotuote Oy, Rovaniemi. 235s.

Lappalainen, E & Hänninen P. 1993. Suomen turvevarat. Geologian tutkimuskeskus, tutkimusraportti 117. 118 s.

Loikkanen, T., Simojoki T. & Wallenius, P. 1997. Osallistavan suunnittelun opas luonnonvara-ammattilaisille. Metsähallituksen julkaisu. Suomen Graafiset Palvelut Oy, Kuopio. 96 s.

Matkailun Kehitys Lappi Oy. 2000. Metsähallituksen yhteiskunnalliseen ja liiketoimintaan liittyvien matkailu- ja retkeilypalveluiden aluetaloudelliset vaikutukset Ylä-Lapissa. Moniste. 26 s.

Metsähallitus 1997. Metsätalouden ympäristöopas. Tuokinprint Oy, Helsinki. 130 s.

Oksanen, L. & Virtanen, R. 1995. Topographic, altitudinal and regional patterns in continental and suboceanic heath vegetation of northern Fennoscandia. Acta Botanica Fennica 153: 1-80.

Pellervo-Seuran markkinatutkimuslaitos ja metsäntutkimuslaitos. 1989. Pohjois-Lapin kuntien metsämarja- ja sienitutkimus vuosina 1987-1988 (Pohla-Projekti). Moniste. 101 s.

- Tikkanen E. 1995. Kuolan saastepäästöt Lapin metsien rasiitteena. Itä-Lapin metsävaurioprojektin loppuraportti. Gummerus, Jyväskylä. 232 s.
- Tilastokeskus. 1999. Pohjois-Suomen katsaus. Multiprint, Oulu. 135 s.
- Veijola, P. 1998. Suomen metsänrajametsien käyttö ja suojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 692. Gummerus Kirjapaino, Saarijärvi. 171 s.
- Ympäristöministeriö, 1998. Ohjeet suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista. Oy Edita Ab. Helsinki. 37s.